

Geeraerdt van Velsen

P.C. Hooft

editie A.J.J. De Witte met aantekeningen van F.A. Stoett

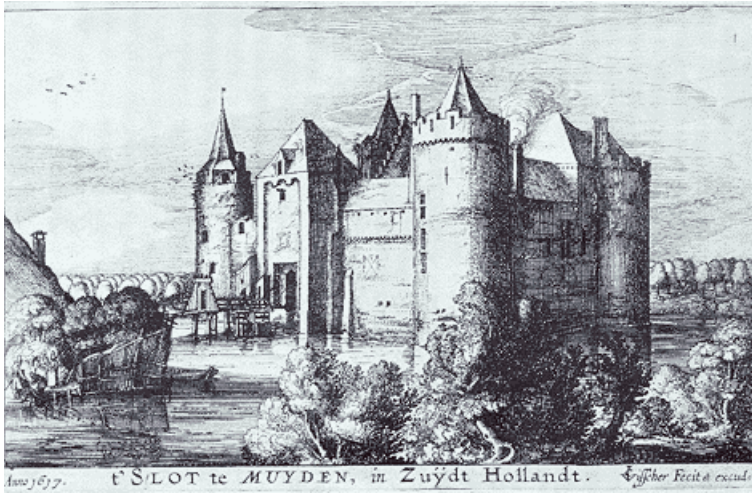
bron

P.C. Hooft, *Geeraerdt van Velsen* (ed. A.J.J. de Witte). W.J. Thieme & Cie, Zutphen 1976 (tweede druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/hoof001geer01_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

II

Floris V vermoord, 1296

Woord vooraf

De Pantheonuitgave 138/139 van F.A. Stoett bezat geen inleiding, zodat het onze plicht was in deze leemte te voorzien. De uitgave en de verklarende noten waren als in Deel 2 blz. 212-281 van *Gedichten van P.C. Hooft* (2e druk van de uitgave van P. Leendertz Wz., door F.A. Stoett, Amsterdam, 1e deel 1899, 2e deel 1900); wat betreft de verklarende noten met een groot aantal aanvullingen. Nieuwere inzichten eisten dat deze noten werden herzien, en elke tekstanalist heeft bovendien zijn eigen meningen. Overigens, we hebben dankbaar gebruik gemaakt van de annotaties in de vorige uitgave.

Dr. P. Buijnsters, Dr. C. Nolet, Dr. W. Ornée en Dr. N. Wijngaards verstrekten ons waardevolle informatie, waarvoor we hier onze erkentelijkheid betuigen. We bespraken de tekst met onze M.O.-studenten en dat leidde vaak tot een verheldering; wij danken hen voor hun medewerking. Tenslotte gaat onze dank uit naar Th. Wilbrink, die ons technische hulp verleende.

A.J.J. de Witte

Inleiding

1.	Thema, motieven, figuratie,
handelingsvoorgang
1.1.	Aristokratische erekode
1.2.	Staatsbeleid
1.2.1.	F. Veenstra zelf
1.2.2.	J. Cornelissen e.a.
1.2.3.	Nieuwe bijdragen
1.3.	Thema, motieven, figuratie
1.4.	Handelingsvoortgang
2.	Afhankelijkheid, uitgaven, waardering

1. Thema, motieven, figuratie, handelingsvoortgang

1.1. Aristokratische erekode

In *Aristocratische moraal, een facet van de Geeraerd van Velsen*¹⁾ beziet Fokke Veenstra de Geeraerd van Velsen vanuit het aspect van de aristokratische eer.

a) Hij begint met het schetsen van de derde scène van het tweede bedrijf, de aankomst van graaf Floris op het slot te Muiden en het onmiddellijk daarbij behorende twistgesprek tussen Floris en de samenzweerders: Geeraerd van Velsen, Harman van Woerden en Gijsbert van Aemstel. Van Aemstel houdt daarbij, meer theoretisch en minder affektief als Van Woerden en Van Velsen in het persoonlijk vlak van een vertoornde vader en driftige echtgenoot en broer, een vrij lange rede (vs. 398-421) over hoe Floris had moeten regeren. De

1) Fokke Veenstra, *Ethiek en moraal bij P.C. Hooft, twee studies in renaissancistische levensidealen*, Tjeenk Willink, Zwolle 1968, Zwolse reeks van taalen letterkundige studies, nr. 18; de eerste studie *Aristocratische moraal, een facet van de Geeraerd van Velsen* is van blz. 11-101.
Afkorting: Veenstra.

slotregel van deze rede is een zeer belangrijk kernvers in de beschouwingen van F. Veenstra. Hij luidt:

O gruwel, Eelmans eer te doên met valsche schulden
 (vs. 421, zie Veenstra blz. 13, 18, 68)
 Eelmans = edelmans
 doên = doden
 schulden = beschuldigingen

Heel de rede en biezonder vs. 421 zijn zeer belangrijk voor het begrip van de thematiek en de motieven van het stuk.

De schrijver gaat uitgebreid verder in op *eer* en *eelmans* of edelmans eer, de eer van een edelman, een edele, een mens van adel, een aristokraat. Hierbij worden behandeld: Hugo de Groot, Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid; Aristoteles, Nicomachische Ethica; Cicero, De Officiis (vertaling van Coornhert); Castiglione, Il Cortegiano; Guazzo, La conversatione civile; Romei, Discorsi e.a., die allen veel spreken over: adel, verschillende soorten adel, de eer die bij de ideale adel hoort, de enorme afstand tussen de aristocratie en het gemene volk, het regeren van de staat door de aristocratie, een hiërarchische opbouw van de klassen in de staat met aan de top de ideale vorst en daaronder als adviseurs de hoge aristocratie. Al deze gedachten waren gemeengoed in aristokratisch gezinde Renaissancekringen. In deze gedachtenkring beweegt zich ook ons toneelstuk en volgens deze gedachtenkring wordt Floris in vs. 397 door Gerard van Velsen genoemd:

Verrader eerloos, streep, en schandvleck aller grooten
 (vs. 397, Veenstra blz. 27)
 streep = bastaard ('streep' moet hier niet letterlijk opgevat worden; ook 'verrader' moet niet gewoon letterlijk worden opgevat, maar als verrader van de aristokratische erekode).

De reeds genoemde, sterk theoretische, rede van Gijsbert van Aemstel van vs. 398-421 staat helemaal in het teken van de aristokratische erekode. Schrijver wijst speciaal op *hoogheboorenheydt* (vs. 400, Veenstra blz. 30), *staetlijcke' overouwderen* (vs. 401, Veenstra blz. 32). Hierbij hoort ook de openingsrede van het stuk, door de tragische Machtelt van Velsen uitgesproken, waarin zij, ook zelf iemand die zich houdt aan de adellijke erekode, bij het overdenken van de mis/

daad van Floris, de zoon van de grote Rooms-koning Willem II, tegenover haar zelf en tegelijk tegen die erekode, na het uitbrengen van

Die 's Roomschen Koninx soon

de zin niet meer kan voltooien. Er volgen alleen een paar uitroepen van ontsteltenis

o smart! o droefheyt! ach!
(vs. 39, Veenstra blz. 34)

Dezelfde verbijstering over Floris' eerloosheid legt ze ook in de mond van zijn vader

Vercrachten? een gehuwde'? een lief van zijn ghetrouwe?
(vs. 53, Veenstra blz. 34)

Die eer is ondenkbaar zonder deugd en zo laat Machteld in de door haar gefantazeerde toespraak van de Rooms-koning Willem II tot zijn ontaarde zoon zeggen:

Hoe ondiep schiet in 't bloedt
De Deuchd haer wortel! Soon, gheen soone nae 't ghemoedt;
Maer die my na den vleesch alleen bestaet, niet nader,
En in het beste deel verloochent uwen Vaeder;
(vs. 43b-46, Veenstra blz. 36)

b) Na de voorafgaande beschouwingen acht de schrijver de tijd gekomen te gaan definiëren 'wat eer precies is'. (blz. 39) Hooft zegt zelf in een gedicht: eer is het lof des deuchts (in het vervolg van de tekst blijkt dat het niet voornamelijk gaat over de uiterlijke lof maar vooral over de lof van het eigen gemoed). Deze formulering en die van andere Renaissancisten gaan terug op Aristoteles: eer is de beloning van de deugd (Ethika); eer is het teken van een reputatie dat men het goede doet (Retorika). Hugo de Groot zegt: de eer nemen wy hier eng, sulcks dat daer door beduit wert het goed ghevoelen dat anderen van ons hebben (voor het voorafgaande zie Veenstra blz. 39, 40).

De schrijver besluit dat er twee aspecten zijn bij het begrip eer: 1e de reputatie, de goede naam en faam, 2e de innerlijke zelfgenoegzaamheid, de innerlijke zekerheid van een moreel verantwoorde verhouding tot de omringende buitenwereld, het gevoel dat iemand heeft van de integriteit van zijn geweten (blz. 40).

Deze twee aspecten van de eer vinden we ook in het toneelstuk, in de inhoudsrijke, reeds meer geciteerde redevoering van Van Aemstel gedurende de twist op het slotplein van Muiden:

van waer uw deuchd ten toone
Mocht (nevens 't loon beset in een vernoechd ghemoedt)
Van yder zijn aenschouwt, en loffelijck begroedt.
(vs. 406b-408, Veenstra, blz. 43)

ten toone = duidelijk zichtbaar
mocht = zou kunnen
beset = gelegen
vernoechd = tevreden

(dit had kunnen gebeuren bij Floris, maar, *o gruwel*, hij heeft *eelmans eer* gedood, vs. 421)

c) De definitie van de eer als: eer is het lof des deugds, of: eer vloeit voort uit deugd, of: eer is de beloning van de deugd (en dat met twee aspecten), eist een uitleg van wat hier onder *deugd* wordt verstaan. In het drama wordt vaak over deugd gesproken en ook in verband met eer. De schrijver haalt op blz. 44 aan vs. 406 v.v., 44, 48, 502, 512, 1031-1034. De meest belangrijke tekst is vs. 423b + 424:

Wie door gheen vreesse swicht
Maer dapper is van deuchdt, hy op zyn hoornen licht:

Ridder Geeraerdt van Velsen beschrijft hier de handelwijze van een tiran. (de tiran = *hy*). Dat *dappere deugd* komt ook nog elders in het werk van Hooft voor. Het betekent: meer dan gewone deugd, eminente deugd. Een tiran neemt iemand met zo'n dappere deugd op de horens om hem te doden. De schrijver brengt met die mens met dappere deugd, de niet-vreesachtige, in verband het woord uit de kontekst, vs. 430 *preusch*, dat hij met behulp van vs. 212 *het vry, oprecht en preusch gheslacht* (nl. de Romeinen) verklaart als: magnanimus, grootmoedig, hoogmoedig, een voorname eigenschap van de held volgens Renaissancistische opvattingen. (blz. 44, 45). De grootheid van ziel speelt een grote rol in de griekse en latijnse ethiek. Ze leidt echter, zo zegt ook Cicero in *De Officiis*, gemakkelijk tot eigendunk, excessieve machtsbegeerte, tot een zich verheven voelen boven iedereen, tot wat wij nu gewoonlijk hoogmoed noemen.

d) Aldus komt de schrijver via de definitie van de eer en de uitleg van het in die definitie voorkomende woord *deugd* en de dappere deugd = eminente deugd, grootzielige deugd, grootmoedigheid (die speciaal behoort bij een vorst) tot de verleiding van de grootmoedige (speciaal als hij een machtige, een vorst is) om zijn grootmoedigheid te laten verworden tot de ondeugd van hoogmoed, een zich verheven achten boven iedereen, een zich niet meer binden aan de normen van de moraal, het eigendunkelijk begaan van onrecht. Deze verleiding lokt het sterkst de reëel machtige, de vorst, die dan door hoogmoed en onrechtvaardigheid wordt tot de tiran. Het is dus heel logisch dat de schrijver na deze beschrijvingen overgaat tot het tekenen van de persoonlijkheid van Floris (blz. 49), want bij hem heeft zich dit ondeugdproces voltrokken. Hij is de *Tyrant* (vs. 423). In vs. 75 wordt hem de *hooemoed* toegeschreven. Van Aemstel zegt in zijn reeds bekende rede: Hebt ghy u selven (laes!) een vuylen hoedt besmet / met ongherechtigheyt, op 't reuckloos hoofdt gheset vs. 415, 416). Een belangrijk vers is

Gheen argher onrecht als dat enckel recht wil schynen.

(vs. 1115, Veenstra blz. 50-53; dit wordt door Van Velsen gezegd in het laatste onderhoud met Floris waarin deze, tot nietswaardigheid vervallen, zelfs aanbiedt Van Velsens bastaarddochter te huwen, als hem het leven wordt gelaten).

Dit blijkt een vertaling van de beroemde uitspraak van Cicero, *De Officiis*: *summum ius, summa iniuria*, door Coornhert weergegeven als: Daer geschiet oock dicwils onrecht door schalcke ende listige beschuldiginghe, *ende* dat met valsche beduydinge vande rechten. Daer wt men seyt dattet scherpste recht, dicwils tgrootste onrecht is. Het onrecht van vs. 1115 is het onrechtvaardige doodvonnis van de broer van Van Velsen, dat blijkt uit de kontekst. Uit zo'n tekst blijkt eens te meer hoe Hooft ook al in 1613 op de hoogte was van de Renaissance-literatuur van zijn tijd op het terrein van de ethiek, de aristokratische ethiek, de aristokratische erekode, en verbonden daarmee het staatsbeleid. Het onrecht van vs. 1115 voert de schrijver naar een ander gedeelte van Coornherts vertaling van Cicero's *De Officiis*: (Maer) want alle dat onrecht is, in twee manieren geschiet: dats te weten door ghewelt oft door bedroch: ende t'bedriegen den vossen, maer 'tgewelt den Leeuwen betaemt: so behooren dese beyde van alle menschen verre verscheyden te zijn: Doch so is bedroch het hatelicxte. Maer onder alle ongerechtigheyt en vintmen

geen schadelijker, dan der genre, die quaat zijnde, tvolck bedrieghen onder een schijn van goede oprechte mannen.

In deze tekst wordt ook het *schynen* van vs. 1115 belicht, maar duiken tegelijk bedrog en geweld op met hun dierlijke figuraties van vos en leeuw. Op het eind van Machtelts lange monoloog, waarmee het stuk begint, wordt zij besprongen door ijselijke droombeelden, die voortkomen uit haar angst (vs. 135, 136). Deze beelden zijn Twist, Gheweldt en Bedroch. En om bovenaangehaalde tekst helemaal te laten doorklinken zegt Bedroch:

en met het vossevel
Behendich aenghenaeyt, te stoppen en vervanghen
Al waer de leeuwenhuyt niet toe en mochte langhen:
(vs. 208b-210, Veenstra, blz. 54-56, zie ook Veenstra, Invloeden blz. 76 en 222, waar Montaigne en Lipsius erbij betrokken worden.)

De beelden van vos en leeuw treffen we allerwegen in de Renaissance-literatuur. Geweld en list zijn voor Machiavelli dé middelen voor de princeps, de vorst om aan de macht te blijven en hij gebruikt daarbij ook de beelden van de leeuw en de vos. Hooft sluit zich in zijn drama aan bij de bestrijders van de algemeen veroordeelde, al te realistische Florentijn.

e) Bij de neergang van de mens naar het dierlijke van leeuwengeweld en vossenbedrog horen ook de bij het twistgesprek van de aankomst op het Muiderslot aan Floris toegeschreven woestigheid en moedwil:

G. van Velsen

... Eervergheten schandt,
Die van uw moedwil heeft mijn Eerbare Vrouw gheleeden?

H. van Woerden

Daer toe gheboren wy, dat uwer dartelheden
Verwaende woesticheydt, die veel te weeldrich klom,
Met onse Naem, en Haef na lust soud springhen om?
(vs. 436b-440, Veenstra blz. 56-62)

Van nature, als zoon van de voortreffelijke Rooms-koning Willem II was Floris een dapper, een grootmoedig man, hem wordt door de Rey van Aemstellandsche Jofferen in vs. 273 een *moedich hart* toege-

schreven, maar de grootmoedigheid is vervallen tot woestigheid en moedwil. Een van de redenen voor Floris' moedwil was het vrijpostige antwoord van Ridder Van Velsen, toen Floris wenste dat deze zou trouwen met zijn boel: Vw slete schoen myn voet niet passen (vs. 292). Volgens de literatuur van die tijd en met name volgens het Parallelon van Hugo de Groot wordt bij de woestigheid (of toorn) 'de rede overstemd door de krachten van de sensitieve ziel. Bij moedwil weet men op het ogenblik van handelen wat rechtvaardig, eervol is, maar men handelt toch niet in overeenstemming ermee.' (Veenstra 59). De schrijver wijst erop dat na dit uitzichtloze twistgesprek Eendracht, Trouw en Onnooselheydt naar de hemel uitwijken en Twist, Geweldt en Bedroch meester van het veld blijven (vs. 560) en dat de Rey der Aemstellandsche Jofferen in hun kommentaar in vs. 655, 656 spreken over *het lichte luck noch trouwe wraeck verleeren / der grooten kinderen haer woeste moedwil niet*, waaruit blijkt dat de moedwil niet alleen aanwezig is bij Floris, maar ook bij de samenzweerders tegen hem (Veenstra 61). Hier begint de aanzet van de tragedie van de hoofdpersoon: Geeraerd van Velsen.

f) Tegenover de behandelde ondeugden hoogmoed, ongerechtigheid, geweld, bedrog, woestigheid, moedwil stelt de schrijver de wijsheid. (blz. 62-65). Het is de wijsheid, die door Hugo de Groot *beleid* wordt genoemd, een van de vier klassieke kardinale deugden of hoofd-deugden, te vinden bij Cicero in zijn *De Officiis*, bij Augustinus, Thomas van Aquino. De latijnse term is *prudentia* (volgens de klassieke opvatting: praktische wijsheid voor het handelen hier en nu, verstandigheid bij het stellen van een daad, het nederlandse woord *beleid* duidt dat wel goed aan, zeker als het gaat over staats-zaken, staats-beleid; - De Witte). Het drama betreft ook deze wijsheid in zijn ideeëngeheel. Als in het bekende twistgesprek de vernederde Floris zegt:

My leert mijn schae mijn feyl, u leer zy niet te feylen

voegt Van Aemstel hem ironisch toe:

Bevaeren loodsman, sal ons uwe sorghe peylen
Te voeren onse Zee? Van waer dit hart soo goedt?

waarop Floris antwoordt:

Ick acht dat wijsheyt nut aen vriend en vyandt doet enz.
(vs. 485-488)

In vs. 64-66 wordt door Machtelt naarvoren gebracht dat de wijsheid preventief moet werken en regressief niet meer een kapotte zaak kan herstellen:

O Godt, hoe licht vergrijpt een uyr, door 't radeloos
Bestaen van moedwil slinx, 't gheen eeuwichheys verlenghen
Met alle 's wijsheys Raedt niet weer te recht kan brenghen!

Gijsbert van Aemstel wordt in vs. 1044 door de Aemstellandsche Jofferen *wijs, goedertieren* genoemd.

g) Vanaf blz. 65 keert de schrijver nog eens terug tot de reeds besproken definitie: eer is het lof des Deuchts. Hij verbindt daarmee de aanhef van de Rey van Aemstellandsche Jofferen, die al meer ter sprake is gekomen en die na het hopeloze twistgesprek, het naar de hemel heenwijken van Eendracht, Trouw en Onnooselheydt, terwijl *'tvernielende Gheweldt en 't eereeloos Bedroch meesters van dit veldt* blijven (vs. 559b, 560), kommentaar levert op het tragisch gebeuren. Deze aanhef luidt:

O Rome rijck van roem, o dochter s' hoochgemelden
Grootmoedicheys, van soo kloeck opgheschooten leên;
Vruchtbare Moeder der ouwling vergoeder helden,
Die zijn door deuchdes kerck ten eerslot inghetreên!
(vs. 605-608, Veenstra 66; In het vervolg van de tekst blijkt dat Rome nu een *ghebalsemt lijck* [vs. 622] is, omdat het Geluk haar verlaten heeft, maar ook wegens de *boose lusten* [vs. 649] en de *woeste moedwil* [vs. 656] van haar regeerders. Vanaf vs. 653 wordt dit toegepast op de regeerders van de Zeven Provinciën - De Witte)

Opvallend in deze regels is het reeds besproken *grootmoedicheyt*: Rome is zo roemrijk geworden door de grootmoedigheid, de gedurfde grootheid van ziel en dapperheid van de helden die haar regeerden, welke helden door de kerk van de deugd zijn binnengetreden in het kasteel van de eer. Hier blijkt weer hoe Hooft op de hoogte was van de klassieke en eigentijdse opvattingen over de eer, want de Romeinen bouwden twee tempels naast elkaar, de ene toegewijd aan de Deugd en de ander aan de Eer, terwijl men de tempel voor de Eer slechts kon binnengaan doorheen de tempel voor de Deugd. Het is ook evident dat deze eer, en daarmee het regeren, slechts behoorde bij de adeldom, bij de aristocratie; het gemeen werd wat betreft zijn

daden slechts gedreven door vrees voor straf, streefde niet naar deugd en bereikte daarom ook niet de eer. Als hij zover gekomen is, bekomentarieert de schrijver opnieuw het vers *Eelmans eer te doôn met valsche schulden* (vs. 421, besproken van blz. 13 tot blz. 70). Op blz. 68 verklaart hij dat vs. 421 betekent dat Floris de erekode heeft geschonden door de broer van Van Velsen, zijns gelijke in adeldom, te doden. Natuurlijk heeft Floris die broer op valse beschuldigingen laten terechtstellen, maar in vs. 421, staat exakt genomen alleen dat Floris de éér van de edelman heeft gedood. Men kan *Eelmans eer* metonymisch opvatten als: eervolle edelman (schrijver spreekt niet over metonymia), maar mij lijkt zo'n metonymische verklaring niet noodzakelijk.

h) Na dit uitgebreide commentaar op vs. 421, dat met voortreffelijk academisch vorsen de bronnen van de Geeraerd van Velsen heeft opgespoord en de hele tragedie heeft behandeld vanuit het aspect van de aristokratische erekode, geeft de schrijver vanaf blz. 70 nog enige belangrijke toegiften op het terrein van de eer. Het voornaamste vers van deze beschouwingen is vs. 60 uit de openingsmonoloog van Machtelt, die reeds meer ter sprake is gekomen:

En eer en schaemt ghelijck ten aerden hebt ghedaen,
 (Machteld zegt tegen de overigens slechts in gedachte aanwezige Floris, dat zijn antwoord op de beschuldigende toespraak van zijn vader, ook slechts in haar fantasie gehouden, alleen maar kan zijn dat hij wegvlucht, *ten zij ghy onberaen, / En eer en schaemt ghelijck ten aerden hebt ghedaen.*)

Bij het begrip eer behoort in de klassieke en Renaissancistische literatuur onmiddellijk het geopponeerde oneer of schande. Het gevoel van schaamte hoort bij die oneer of schande. Iemand die onverschillig is ten aanzien van oneer of schande, die geen schaamte kent, is een pervers mens, een schurk. Voor de structuur van de tragedie is belangrijk dat Machtelt de mogelijkheid niet uitsluit dat Floris zo'n schurk is. Hooft heeft de verbinding *eer en schaemt* overgenomen van het historie-lied over het drama van 1296 dat reeds bij Melis Stoke te vinden is. De kroniek van Stoke is in 1591 in druk verschenen, 'tLiedeken van Gerard staat ook in Jacob Duym's *Oudt Batavien nu ghehaemt Holland*. Hooft en vele anderen kenden deze boeken. In het Liedeken wordt positief gezegd dat Floris *schaemt met eere* van zich afgeworpen heeft (Veenstra blz. 72).

Nog andere verzen worden in verband met de eer besproken nl. 113, 436-437, 1135, 1172-1175, 1403, 1606, 280, 370, 313-316, 277-280, 1125 e.a.

i) Vanaf blz. 85 wordt de structuur van het treurspel behandeld vanuit de diepe analyse van de aristokratische eer. Floris V kan niet de tragische figuur zijn, want hij is vanaf het begin een schurk, die in het stuk tuimelt van neergang tot neergang; ‘zijn aandeel in de handeling is dan ook zijn gang naar de dood’ (blz. 89). Geeraerd van Velsen is in het begin nog een man van eer, maar laat zich meeslepen door zijn wraakgevoelens, treedt in contact met duivelse machten, levert de graaf niet uit aan de Staten maar wil hem naar het buitenland brengen en vermoordt Floris onridderlijk. Hij verwordt ook tot een schender van de aristokratische erekode. Zo oordeelt over hem de Rey op het einde van het derde bedrijf, na het gesprek van de samenzweerdere, waarin Van Aemstel pleit voor een uitlevering aan de Staten en na het konsulteren van Timon Tooveraar met zijn Helsche Gheest:

Tot noch toe Velsen ging, soo 't scheen, dat niemandt vaster
Zijn treden spande.
Nu is, helaes! helaes! zijn lof verkeert in laster.

Zijn roem in schande.
Voortae sal elck, die plach te prysen, smaelen;
Voortae sal niemandt meer,
Om d'onbesproocken eer,
Zijn huys ophaelen.

(vs. 1035-1042; Veenstra blz. 98)

ophaelen = roemen

Geeraerd van Velsen is de tragische held in deze tragedie. Ook de Rey van het laatste bedrijf veroordeelt het gedrag van Geeraerd en zijn medesamenzweerdere:

Tijd is het, tijd is 't nu, om te beschreyen (laes!)
Den jammerlijcken val der Eedelinghen dwaes,
Die door wraeckgiericheyt so verre gheraeckt,
Dat zy tot onrecht haer goedt recht hebben ghemaect.

(vs. 1456-1459; niet hier bij Veenstra)

1.2. Staatsbeleid

1.2.1. F. Veenstra zelf

Veenstra heeft in de zojuist besproken studie het hele betekenissen­veld van de aristokratische eer nageplozen en dat alles evident gevonden in de Geeraerd van Velsen. Hij heeft in praktijk gebracht wat de moderne hermeneutiek eist van een hermeneut, een interpreter. Fuchs zegt: men moet een tekst iets voorhouden om aan de tekst te ontklokken wat hij ons te zeggen heeft. Houd een kat een muis voor en je zult zien wat een kat voor capaciteiten bezit. Zo heeft hij de tekst het betekenissen­veld van de aristokratische erecode voorgehouden en er zijn uit de Geeraerd van Velsen capaciteiten te voorschijn gekomen, die ons vóór deze studie niet of niet zo bekend waren. Het interessante is dat de erudiete en geïnteresseerde tijdgenoten van Hooft dit alles wèl begrepen hebben. Zo komt de tekst weer tot zijn ware gedaante en werkelijke wezen.²⁾

Ondertussen!

Veenstra noemt zelf zijn navorsing van de aristokratische erecode in de Geeraerd van Velsen een *facet* ervan. Dat betekent dat we met deze aristokratische erecode nog niet de gehele Geeraerd van Velsen hebben gegrepen en begrepen.

Wat wil de gehele tragedie ons dan zeggen?

Er zijn in deze studie van Fokke Veenstra en ook in zijn dissertatie over de *Invloeden op Hooft*³⁾ reeds aanduidingen die ons voeren naar een uitgebreider geheelbegrip.

Op blz. 18 van Veenstra wordt besproken, ook met behulp van Hugo de Groots *Parallelon*, dat in de tijd waarin de Geeraerd van Velsen werd geschreven de opvatting heerste dat het bestuur in ons land van de oorsprong af in de handen van aanzienlijken was. Het gemeen was wel vrijgeboren, maar wilde best gehoorzamen aan het staatsbeleid van de aristokraten. Reeds de graven deden pogingen de macht

- 2) Voor het kat en muis beeld van E. Fuchs, zie J. Robinson, Die Hermeneutik seit Karl Barth, in: Neuland in der Theologie, Band 2, Die neue Hermeneutik, Zürich-Stuttgart 1965, blz. 79. Natuurlijk brengt de hermeneutiek nog veel meer, en veel ingewikkelder, zaken naar voren; we gaan er hier niet verder op in.
- 3) F. Veenstra, Bijdrage tot de kennis van de invloeden op Hooft, Assen 1946. Afkorting: Veenstra, Invloeden.

op tirannieke wijze aan zich te trekken en het kwam tot excessen bij de Spaanse overheersing; waarop dan ook de, gerechtvaardigde, opstand volgde. De Geeraerd van Velsen ligt dus helemaal gebed in politieke kwesties en de aristokratische erekode is minstens feitelijk verbonden met staatsbeleid. De schrijver verklaart op blz. 18 dat hij er niet verder op in wil gaan.

Wanneer de schrijver vanaf blz. 44 bij de uitdieping van het begrip aristokratische eer en bij de aftasting van het ermee verbonden veld van termen en betekenissen komt tot *deugd, dappere deugd, preusch, magnanimus, grootmoedig, hoogmoedig, eigendunk, excessieve machtsbegeerte, onrecht van de machtige, Ghewelt en Bedroch, de leeuw en de vos, Twist, Eendracht, Trouw, Machiavelli, Hugo de Groot* en andere auteurs, *princeps, vorst, tyran, woesticheydt, moedwil, wijsheid, beleid, deuchdes kerk* - barst bij de strakgehouden ideeënvoortgang wat betreft de begripsbepaling van aristokratische erekode ten allen kant de toepassing daarvan op het politieke vlak, op het staatsbeleid, op het feitelijke geval van een staatszaak naar buiten. Dat gebeurt ook bij de bespreking van de structuur van het treurspel vanaf blz. 85. De schrijver zegt zelf: 'In wezen is de *Geeraerd van Velsen* een stuk dat een appèl doet op de ervaringen van de elite. Dat ook de groundlings er naar konden kijken, ligt natuurlijk allereerst aan de ook door hen aanvaarde hiërarchisch geordende bouw van de maatschappij....' (blz. 84). Het is een maatschappelijk drama, een staatsbeleiddrama.

In de studie *Hooft en Montaigne in Veenstra's Invloeden* wordt op blz. 80 gewezen op Montaigne's afkeer van burgeroorlog. Daarmee wordt verbonden het pleidooi van Van Aemstel in het 3e bedrijf om Floris niet naar het buitenland, naar Engeland te voeren, maar de zaak in handen te geven van de Staten, waarbij hij o.a. zegt:

Wil 't beste deel des volcx verheert zijn van Tyrannen
 Het oordeel staet aan haer, des dulden zy, elck een
 Die dulde dan met haer, oft geev' hem elders heen.
 Want, stootmen dit om, 't schuym van Burghers en van Boeren
 Sullen, ghelyck als ghy den Prins te land uytvoeren;
 En soo zy 't vinden goedt, met lasterlyck bedryf,
 Hem tasten aen zijn croon, hem tasten aan zyn lyf.
 (Vs. 786-792, Veenstra, *Invloeden*, blz. 81)

Volgens Montaigne en Hooft (en Hugo de Groot) en volgens de Geeraerd van Velsen moet 't beste deel des volcx het staatsbestuur met

wijs beleid in handen houden, anders komt er burgeroorlog en lopen alle structuren in de war.

Veenstra heeft voldoende redenen om aan te nemen dat Hooft reeds vóór de Geeraerd van Velsen Lipsius kende en met name diens *Politica* (Invloeden, blz. 17, 198 v.v.). Die *Politica* is volgens J. Sandy ‘Mainly a digest of Aristotle, Tacitus and other ancient authors’. Hij kende ook andere politieke geschriften, o.a. Bodin's *La République*. De Geeraerd wemelt van politieke denkbeelden. Op het eind van het 5e bedrijf, dus op een zeer belangrijke plaats, verkondigt de Vecht:

Houdt vry der volcken toom wel staedich inder handt:
Maer voor het uysterst schroom den teughel, met verstandt
Van wicht, den breydel rept, wat styver oft wat sachter.
Te ruym dat struyckelt vaeck, en al te cort leydt achter.
In vryheyt ordentlijck uw burghery laet treên,
Recht tusschen dienstbaerheyt en wetteloosheyt heen.
(Vs. 1734-1739, Veenstra *Invloeden*, blz. 199)

Hooft is voor wijze gematigdheid. Van Aemstel, hier de Vecht en de Aemstellandsche Jofferen verwoorden vooral Hoofts politieke opvattingen. De Vorst moet zich niet verhoogmoedigen, maar evenwichtig en wijs zijn, moet boven zijn onderdanen in deugd uitsteken, een voorbeeld voor hen zijn. Schrijver haalt daarvoor ook vele plaatsen aan uit andere werken van Hooft en uit de Geeraerd van Velsen vs. 502-504 en 510-512, (*Invloeden* blz. 202 v.) (Woorden van Van Aemstel):

Dat is op dat die 't volck in deuchdt soud overtreffen;
Met meerder wijsheydt, goedt bejaeghen, quaedt verhoên,
En stieren 't alterecht, dan de ghemeent soud doen.

.....

Maer yder soeckt den Vorst, zijn wandel na te kuyeren:
Gheoorlooft achtmen 't gheen dat hy ghebooden heeft:
Maer eerlijck eerst en schoon, het gheen dat hy beleeft.

De tegenhanger van de wijze en evenwichtige vorst is de tiran, die reeds herhaaldelijk ter sprake is gekomen (zie ook *Invloeden*, blz. 207).

1.2.2. Cornelissen e.a.

Cornelissen heeft in zijn studie over *Hooft en Tacitus*⁴⁾ het oeuvre van Hooft onderzocht in verband met Tacitus en de geschriften over de ‘politieken’ en de *raison d'état*. Tacitus werd na de ontdekking van de handschriften in 1455 en ca. 1500 de grote historicus van de Renaissance, waardoor Sallustius, Suetonius, Justinus en ook de voordien hoogvereerde Livius van het eerste plan werden gedrongen; ze bleven te veel bij enkel een opsomming van de feiten. In de eigentijdse problemen van de monarchistische politiek trof men bij hem aan praktische politieke wijsheid, werkelijkheidspolitiek, een doordringen in de geest en het hart van de beschreven Romeinse heersers. Dit praktische en realistische gaf ook meer dan de abstracte begrippen van Aristoteles en de vizies over een ideaalstaat van Plato en Thomas More houvast om te komen tot de beginselen voor een *raison d'état*. Tacitus werd het evangelie van het staatsbeleid, van de *prudencia civilis* (zie voor het voorafgaande Cornelissen blz. 3-17). Bij de behandeling van *Hoofts historische arbeid* (blz. 47-98) komt ook de Geeraardt van Velsen een paar keer ter sprake. Op blz. 62 wijst hij op Geeraardt Brandts getuigenis in diens *Leven van Hooft*⁵⁾. Wij vinden deze eigentijdse bron uitermate belangrijk en plaatsen hier het fragment: In dien zelven tijdt gaf hy zyn treurspel van Geeraardt van Velsen in 't licht: een tooneelstuk dat met geen minder verwonderinge dan genoeg van alle geleerden, die daar van oordeelen konden, werdt gezien en geleezen. Men verstondt dat het met de beste speelen, door de kracht van zyne hartroerende taal, om de lauwer streeft, en geen kleen deel der burgerlyke wysheit, en beste regeerregels der oude en nieuwe Schryveren, in zoo weinig blaaden beknoptelyk begreep, en klaarlyk ontvoude. In dit treurspel tradt de Dichter op hooghe laarzen. Hier braght hy 't Muiderslot op het tooneel. Het gemeen betreurde de Tyrannye. De Twist, het Bedrogh, en 't Geweldt werden afgemaalt met vuile verwen. D'Eendragt, Trouw en Onnoselheit verlieten d'aarde. De Wraak-

- 4) J.D.M. Cornelissen, *Hooft en Tacitus*, Bijdrage tot de kennis van de vaderlandsche geschiedenis in de eerste helft der 17de eeuw, Nijmegen-Utrecht 1938. Afkorting: Cornelissen.
- 5) Geeraardt Brandt, *Het leven van Pieter Corn. Hooft en de lykreedden*, uitg. P. Leendertz Jr., 's-Gravenhage 1932. Afkorting: Brandt.

gierigheid bedwelmde 't verstand, en verwerp den wyzen raadt. De Tyran raakte ellendig aan zyn einde, en betaalde het schenden van 's Landts vryheeden en wetten met zyn bloedt. De burgertwist vertoonde haare landtbedervende rampen. De Vecht spelde beeter tyden, en riedt tot een gemaatighde regeering,

Recht tusschen dienstbaarheid en wetteloosheit heen.
(Brandt, blz. 12, 13; vs. 1739)

Als men dit leest, konkludeert men: het thema van de Geeraerd van Velsen is het staatsbeleid. Cornelissen haalt uit de geciteerde stuk vooral naarvoren *de burgertwist vertoonde haare landtbedervende rampen*, de vrees voor tweedracht, en citeert daarbij (blz. 63) de Twist in het eerste bedrijf, vs. 137-148, waarvan wij hier weergeven:

Hier opghedonderdt uyt het voorburch vander Helle,
Ben ick scheursiecke Twist: dien ghy met moeden felle,
Hollandsche Vorsten, hebt beswooren,....

..... en waer ick het betrede,
Daer gheven haeren gheest de bloemen frisch, en 't kruydt;
En wat mijn voetstap deekt, daer smooit de wortel uyt.
(vs. 137-139, 146-148, volgens de tekst van Stoett, niet volgens die van Cornelissen)

De Twist heeft funeste gevolgen. Na gesproken te hebben over de *deuchdgeurige roos* (vs. 1420), Machtelt van Velsen, de *rampsaelighe Graef van Hollandt* (vs. 1440), de *wraeck van de Velsers Ridder* (vs. 1442) en de *jammerlijcker val der Eedelinghen dwaes* (vs. 1457) zingt in het 5e bedrijf de Rey van Aemstellandsche Jofferen:

Nu is het tijdt, om op u selven 't ooch te slaen,
En schouwen u ellend, en eyghen quaelen aen,
En te beschreyen, met droef opgheheven klanck,
Uw scheuring, nederlaegh, verwoesting, onderganck.
(vs. 1460-1463)

Cornelissen (blz. 79, 80) wijst ook nog op de vredesoproep van de Rey van Aemstellandsche Jofferen in het 2e bedrijf, na het uitzichtloze twistgesprek tussen Floris en de samenzweerders. Zoals gezegd, wordt over het roemruchte Rome gesproken, (vs. 605) het *speel-*

kindt van het Geluk (626, 627), dat echter door de *boose lusten* (vs. 649) van haar *Koninghen* (vs. 650) tot een *onbegraven ghebalsemt lijck* (vs. 621, 622) is geworden. Dan keert de Rey zich tot het eigen land en spreekt over *der grooten kinderen haar woeste moedwil* (vs. 656; we bespraken reeds dit vers) en komt zo tot de vredesoproep:

Nu is 't Lands rust ghesteurt, de swaerden uyt de scheeden.
 Ghy Helden hoogghemoedt, ghy Burghers trots, besiet
 Erlegt in u ghedacht, besint, eer verder treden.
 Aen welcken gruw'len ghy der poorten sleutels biedt.
 Keert buyten, buyten keert dat beest ontstelt van harssen
 Den goddeloosen Krijch: en bouwt hem gheenen brug,
 Dien 't met bebloeden beck in 't yser lust te knarssen.
 Men kan wel nauwlyck, doch men kan nu noch terug.
 (vs. 657-664)

Volgens Knuvelder is Hooft in zijn *Geeraerdt van Velsen onmiskenbaar een aanhanger van de aristokratisch-republikeinse beginselen*, waarbij behoort de *leer der statensouvereiniteit*; hij wijst in dit verband op literaire gegevens over die souvereiniteit, die hoogstwaarschijnlijk Hooft vóór het schrijven van de *Geeraerdt* bekend waren.⁶⁾

Geyl ziet de kwesties van het staatsbeleid zo belangrijk dat hij komt tot de volgende nogal onaardige regels voor de dramaturg Hooft: Feitelijk zijn de figuren in *Geeraerdt* en in *Baeto* geen mensen. Het zijn maskaraderende buiksprekerspoppen, die een verhandeling van Hooft over gezag en vrijheid, recht van opstand en beperkingen ervan, het belang van eendracht en vrede, en de verschrikkingen van burgerwist ten gehore brengen, in dialoogvorm en quasi over een geval in het verleden⁷⁾.

- 6) G. Knuvelder, Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde, 2e deel, 2e druk, 's-Hertogenbosch 1958, blz. 182 noemt: Franchois Vranck, *Deductie*; Hugo de Groot, *Liber de antiquitate Reipublicae Batavae*, 1610; J. Pontanus, *Rerum et urbis Amstellodamensium historia*, 1611; en verwijst in noot 2 naar nog meer gegevens. Veel van zijn gegevens zijn ontleend aan het rijke artikel van W. van Wel, *Hooft's Geeraerdt van Velsen*, *Nieuwe Taalgids* 35, dat ook andere auteurs over de G. v. V. heeft geïnspireerd.
- 7) P. Geyl, *Shakespeare als geschiedschrijver*, blz. 55, in: *Tochten en Toernooien* (citaat volgens Veenstra, blz. 91, noot 112).

1.2.3. Nieuwe bijdragen

Met weglating van het reeds gebodene geven wij nog een aantal plaatsen die handelen over het staatsbeleid:

- Van vs. 220-243 somt Gheweldt een aantal bekende Europese binnenlandse twisten, burgerwisten op.

- Het slot van de Rey van Aemstellandsche Jofferen, vs. 335, 336, in het eerste bedrijf luidt:

O Godt wat d'Overheydt verbeurt
d'Onnoosele' al te dier bekoopen!

- De passage van vs. 448-522 in het tweede bedrijf handelt geheel over staatsbeleid (onderdelen zijn reeds besproken). Het begint met de eerste woorden van Floris, (vs. 448) als hem de handschoen uit de mond wordt gehaald, nog fier en dapper:

Ghy Heeren ben ick niet Uw wettich Vorst?

en gaat verder met een dispuut over de bevoegdheid van de *Staeten deses Lands* (vs. 452), met termen als *tyran* (vs. 464), *reedlijckheydt* (vs. 479), *wijsheyt* (488) enz., enz.

- Het slot van het tweede bedrijf, vs. 529-672, met het optreden van Eendracht, Trouw, Onnoosel heyt, de Aemstellandsche Jofferen handelt over staatsbeleid.

- In het derde bedrijf verzet Van Aemstel zich tegen buitenlandse inmenging, tegen *vreemdt gheweldt* (vs. 779); men moet het in eigen land klaren, met behulp van de *Staeten* (vs. 743). Men kan van het buitenland gebruik maken om bij het mislukken van de samenzwering een goed heenkomen te vinden.

- In het gesprek met haar man na het dispuut van Van Velsen en Van Woerden met Van Aemstel betreffende het overbrengen van Floris naar Engeland, hoopt Machtelt in vs. 815, 816 dat hun leed en persoonlijke haat

Niet boven liefde van 't ghemeene best en gaet.

- De Rey-3 van Aemstellandsche Jofferen staat in het teken van het staatsbeleid, hetgeen het duidelijkst te voorschijn komt in vs.1023-1026:

Ghelijck de Velsers heer, die gaet besluyten,
Dat hy, om wraex versaên,
's Lands hoocheyt wil verraên,
Aen macht van buyten.

- Bij het nachtelijk onderhoud tussen Floris en Van Velsen in het vierde bedrijf, zegt Floris in vs. 1123:

't Is Prinssen sieckt; wy gaen altsaemen aen dit evel.

namelijk: onrecht als recht voorstellen (vs. 1115), uit *quaet vermoêns* (vs. 1120).

- De Rey van dit bedrijf begint (vs. 1240-1257) met de weerstand tegen een tiran te prijzen:

Den oopenbaeren Dwinghelandt,
Met moed te bieden wederstandt,
En op den harssenpan te treden;
Om, met het storten van zijn bloedt,
Den vaderlande 't swaerste goedt,
Den gulden vryheyt te bereeden;

Dat is, van ouwder hercoomst wydt,
By d'allertreffelycxt altydt
Beloondt met eerenbeelden dancklyck.
De roem is uytgheblaesen, met
Gheleertheyts helder trompet,
In schrift, en dichten onvergancklijck.

De lofkranen groenens nimmer moe,
Die comt het hayr der sulcken toe,
Die 't al, voor 't alghemeene waeghen:
Ghelijck den Heer van Aemstel tracht.
Hoewel zijns selschaps overmacht,
Hem let zijn voorstel te bejaeghen. ⁸⁾

- 8) A. Kluyver heeft in zijn studie *Over twee koren in Geeraerd van Velsen* (Ts. v. Ned. T. en L. 35) gewezen op de tegenstelling tussen het door ons zojuist geciteerde deel van de 4e Rey dat de held die zich verzet tegen de Dwingeland prijst en het daarna grotere deel dat de grote rust (vs. 1287) van een *onvermaert* (vs. 1264) man met veel invoeling beschrijft. Volgens hem heeft Hooft zich van zijn onderwerp dwingeland-held laten afleiden en het kleine stuk over de vergeten burger in zijn voorbeeld, het koor in het 4e bedrijf van het treurspel *Cornélie* van Garnier, veel te groot uitgebouwd, omdat het zijn persoonlijke levensmanier beschreef. Veenstra is het niet eens met het verwijt dat Hooft zich van zijn onderwerp heeft laten afleiden (Invloeden blz. 82-86). H. van Tricht (P.C. Hooft, Arnhem 1951, blz. 55; afkorting: Van Tricht) ziet hier innerlijke tweespalt, een zoon van de revolutie is konservatief geworden en kiest de rust boven de roemrijke opstand. Wij gaan niet zover. Het eerste deel van de 4e Rey handelt over het staatsbeleid, het volgende stuk weidt wat te veel uit over de rustige burger, omdat deze figuur Hooft wel ligt. Wat betreft het eerste stuk van de Rey, zie vs. 1237 v.v. uit Garnier's *Cornélie* (zie G. Kalf, Hooft's verplichtingen aan Fransche en Italiaansche dichters, Ts. 35, blz. 317);

Celuy qui d'un courage franc
Prodique vaillement son sang
Pour le salut de la Patrie,
Qui sa vie entretient exprès
Pour meurtrir les Tyrans pourprés
etc.

- Wat betreft het vijfde bedrijf hebben we reeds heel wat besproken uit de Rey. Beginnend met een klaagzang over de *deuchdgeurighe roos* (vs. 1420), Machtelt, beweegt de Rey zich verder op het terrein van het staatsbeleid. Wij wijzen nog op vs. 1474:

O heylich' Eendracht ghy verlaet ons!

De lange profetische rede van de Vecht verhaalt de komende glorierijke opkomst van Amsterdam, Holland en de Zeven Provinciën, die ten tijde van het toneelstuk reeds realiteit was. Daarin vallen op *de vryheyt onderdruckt* (vs. 1515), *'t uytheemsch gheweldt* (vs. 1516), *des Spaenschen Tyrannijs* (vs. 1518), *'s Lands Staeten* zullen een *Heldt* in *'s vryheysts dienst* stellen van *Nassausch bloedt* (vs. 1524-1528), *Ghy volcken van een bloedt, houdt Eendracht met u beyden* (vs. 1608, beyden = Hollanders en Zeeuwen; Zeeland had een afwijkende mening wat betreft de aanbidding van de souvereiniteit, zie Cornelissen, blz. 80), *en helpen ons aan vree* (vs. 1611), *wie tyranny te woedichlyck ontstelt* (vs. 1626). Het laatste stuk vs. 1716-1741 is een pleidooi voor de *Maeticheyt* bij het staatsbeleid en eindigt met de reeds besproken passage.

Houdt vry der volcken Toom wel staedich inder handt:

Maer voor 't uysterst enz.

.....

Recht tussen dienstbaerheyt en wetteloosheyt heen.

Met deze les in regeringsbeleid gaan de toeschouwers naar huis, het kommentaar van 8 regels van de Rey is een uitleidinkje.

1.3. Thema, motieven, figuratie

Bodkin, Peper, Frenzel, Styan en Bentley hebben geschreven over het taalbouwwerk en speciaal het drama ⁹⁾. Wij proberen hier het voornaamste samen te vatten.

Bij een taalbouwwerk (toneelstuk, roman, lyrisch gedicht, wetenschappelijke studie, betoog enz.) onderscheiden we:

- Het thema of de oerconceptie, het oeridee, de mentale synthese, de vizie, intuïtie van datgene waarover een auteur een taalbouwwerk wil samenstellen.
- De motieven, de inhoudselementen, de vormen waarin de auteur het thema wil realiseren.
- De figuratie, de plot-bedenking, de karakters, de typeringen, de figuren waarmee in feite het taalbouwwerk wordt gebouwd of afgebouwd.

Bij het voortgaan van het thema naar de motieven en de figuratie treden op de vormkenmerken of vormgevende kenmerken van het bedoelde genre, het feitelijk taalbouwwerk en in ons geval het toneelstuk:

- De selectie van de motieven en de nog meer uitgebreide selectie van de figuratie.
- De feitelijke volgorde, die te voorschijn komt bij de bestudering en bespreking van de handelingsvoortgang.
- De spanningspunten, de arses van de handeling, de aktiemomenten, de handelingsaspecten, het anaforische, het retrospectieve, de flashback, de rekapitulatie, het prospectieve, die ook te voorschijn moeten komen bij de bespreking van de handelingsvoortgang. Goede selectie, uitgerekende volgorde, belangstelling opwekkende spanningsmomenten zorgen ervoor dat het thema de lezer of luisteraar zo goed mogelijk bereikt.

Door te speuren naar het thema, de motieven, de figuratie en de vormkenmerken trachten we te weten te komen wat er in het bewust-

9) M. Bodkin, Archetypal patterns in poetry, Oxford paperbacks no. 66, 1963; J. Peper, Bewußtseinslagen des Erzählens und erzählte Wirklichkeiten, Leiden 1966; El. Frenzel, Stoff-, Motiv- und Symbolforschung, Stuttgart 1963; J. Styan, The elements of drama, 3e ed. Cambridge 1967; E. Bentley, The life of the drama, 2e ed. Londen 1966; A. de Witte, De funktie van de taal in het denken, II, macrotagmemen, nr. 3 en 5, Utrecht 1970.

zijn zijn van een auteur is gebeurd bij het creëren van zijn toneelstuk, roman, lyrisch gedicht, wetenschappelijke studie, betoog enz.

Deze ideeën toepassend op de Geeraerd van Velsen menen wij te mogen konkluderen:

- Het thema is het goede staatsbeleid, en wel het goede staatsbeleid in een rechtvaardige opstand tegen een tirannie. Dit thema bevat in zich al een konsekwentie, een thematische konsekwentie dus, dat het gaat over het staatsbeleid van de aristokraten, een aristokratisch staatsbeleid - want- het zijn de aristokraten die het staatsbeleid in handen hebben en in handen behoren te hebben.

De ingesloten realiteit die ook bij het thema behoort, is de rechtvaardige opstand van de Nederlanden tegen de Spaanse tirannie, de onderlinge conflicten vóór en in het begin van het Twaalfjarig Bestand, met een vredespartij en een oorlogspartij, de kwestie van de aanbidding van de soevereiniteit. (Hooft was biezonder goed op de hoogte met wat er in de politieke konstellatie in buitenland en binnenland aan de gang was en interesseerde er zich reeds toen in hoge mate voor, dat blijkt o.a. uit de lange brief aan *Monsieur mon Cousin* over het Twaalfjarig bestand van maart 1609; met speciale nadruk op de *eenicheit van den staet*; zie de uitgaven van zijn brieven, bv. Bloemlezing uit de brieven van P.C. Hooft, van inleiding en toelichtingen voorzien door H. van Tricht, Zutphen, z.j. Klassiek letterkundig Pantheon 148, blz. 8-16; zie ook noot⁶).

- De motieven zijn: aristokratische erekode, rechtvaardige opstand, de gevaren van een zelfs rechtvaardige opstand, zijn staatszaken binnenslands oplossen en zich niet naar de buitenlandse machten ter oplossing wenden, innerlijke eenheid, eendracht. Het voornaamste motief is de aristokratische erekode.

- De figuratie is de allegorie van de tragedie van de tiran Floris V en de, nog meer tragisch, tegen hem revolterende aristokraten, speciaal Geeraerd van Velsen. De figuratie stelt een waarschuwend historisch voorbeeld, dicht bij huis, van hoe een opstand verkeerd, tragisch kan aflopen.

1.4. Handelingsvoortgang

Handelingsvoortgang met toepassing van hetgeen gezegd is over thema, motieven en figuratie:

- Eerste bedrijf vs. 1-336. Machtelt van Velsen wacht op het Muiderslot op haar man, terwijl ze niets afweet van de gevangenneming

van Floris V. Ze overdenkt in een lange monoloog (1-136) het afschuwelijke dat haar overkomen is wegens de gewelddadige verkrachting door Floris. Ze spreekt Floris aan en laat Floris' vader, Rooms-koning Willem in een gefantazeerde strafrede zijn zoon terechtwijzen. Een prospectief aktiemoment is: Dier sal, Hollandsche Vorst, u uwen hoomoed staen / En voorbood is my 't hart van schrickelijcke quaên (vs. 75, 76) en ook: hoe seere ducht ick, dat / Ghy 't weeuwelijcke kleedt verbiedt in uwen daeghen (dat zij wilde aantrekken wegens de smart over Floris' wandaad) / Op dat ick 't korteling hebb' om uw doodt te draeghen (vs. 96b-97). De wandaad van Floris is een zeer belangrijk submotief van het aristokratische erekodemotief. De ontering staat in het historie-lied over Geeraerd van Velsen, maar is daar volgens Bouman ¹⁰⁾ een door de volksmond ingevoegd element. Het is ook te vinden in de Divisiekroniek en bij Pontanus, zie voor deze bronnen afdeling 2 van deze inleiding, bij de vermelding van de historische bronnen. Men moet echter de zogenaamde feiten en de tekening van de personen in de tragedie zeer kritisch bezien. De auteur heeft de Rijmkroniek van Melis Stoke, het Lied, de Divisiekroniek en Pontanus' boek alle hoogstwaarschijnlijk gelezen, maar modelleert overigens feiten en personen naar zijn thema en motieven. In vs. 134b-136 spreekt ze over *beelden ijselijck* die haar geest bespringen. Deze ijselijke beelden Twist, Gheweldt, Bedroch (vs. 137-264) treden dan op als allegorische personen, die met hun voorkomen en met wat ze zeggen, zorgen voor levendigheid in de handeling na de monoloog, een goede selectie. Men denkt als vanzelf aan Rederijkersspelen ¹¹⁾. Het 'Gheweldt

- 10 A. Bouman, Het lied van Geraert van Velsen, Ts. v. Gesch. 49; zie J. Niermeyer, Het Sticht Utrecht en het graafschap Holland in de dertiende eeuw, in: Algemene geschiedenis der Nederlanden, deel II, Utrecht-Antwerpen enz. 1950, blz. 296.
- 11 F. Veenstra wijst op afhankelijkheid van Vergilius' *voorburch van der Helle, vestibulum Orci* in De Aeneis VI, 273 en wijst ontlening aan de Rederijkers af. (P.C. Hooft, Baeto, ingeleid en met aantekeningen voorzien door F. Veenstra, Zwolse dr. en herdr., Zwolle 1954, blz. 49). Zijn argumentatie voor de afhankelijkheid van De Aeneis VI, 273 + 278 is overtuigend. Deze afhankelijkheid sluit echter een voortduren van Rederijkersstructuren niet uit. G. Overdiep noemt het toneelstuk een sinnen spel (P.C. Hooft, blz. 365, in: De Letterkunde van Renaissance en Barok in de zeventiende eeuw, Deel IV, Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden, 's-Hertogenbosch-Brussel 1948). Ook G. Knuvelder ziet het rederijkerselement, al ontworstelt Hooft zich eraan (o.c. blz. 185-186).

.... waer blijf dy?’ en ‘Bedroch komt voor den dach’ herinneren aan dergelijke oproepingen in middeleeuwse toneelspelen. De Twist hoort bij het motief van de Eendracht, als tegen-element. Gheweldt en Bedroch zijn submotieven van het vorstelijk onrecht, dat behoort bij de aristokratische erekode, het zijn gedragingen van een verkeerd staatsbeleid. We hebben het reeds behandeld. Zij zeggen heel hatelijke, gemene dingen over hun kwalijke karakter en, nadat reeds in vs. 137-140 de Twist heeft verteld dat ze met bezweringen door de *Hollandsche Vorsten* is opgeroepen, begeven ze vanaf vs. 244 zich gedrieën definitief op weg naar het *Volck, Aedel, Graefen Steden* (vs. 246). De Rey van Aemstellandsche Jofferen (vs. 265-336) verhaalt vooral retrospectief de euveldaad van Floris, zeer duidelijk een zeer belangrijk submotief, zoals gezegd, overigens gezet in het perspectief van eer, Prinsendienst, vazallentrouw, hoogmoed, wraak en ellende voor het hele land.

- Tweede bedrijf vs. 337-672. Van Velsen komt aan op het Muiderslot, ontmoet zijn schildknaap en zijn vrouw, vertelt haar de gevangenneming van Floris en kondigt diens aankomst aan. De edele, eervolle, zachtmoedige, verstandige, om het welzijn van de staat bezorgde Machtelt is de liefelijke tegenspeelster van de woeste samenzweerders. Dit is een goed geselecteerd opponerend motief; een op wraak beluste Machtelt zou de tragedie minder tragisch maken. Tussendoor vallen termen als *Dwinghelandt, Staeten, eere*. Aanstands bij de aankomst begint het grote twistgesprek van Van Woerden, Van Velsen, Van Aemstel met Floris (vs. 388-521). Het gesprek gaat over het motief van de aristokratische erekode en daardoorheen en soms heel rechtstreeks over het staatsbeleid. Belangrijke verzen en termen zijn in het voorafgaande besproken. Dit twistgesprek is, ook door zijn levendigheid, een van de dramatische hoogtepunten. Niet alleen de wandaad tegen Machtelt wordt hier verweten, ook die tegen Van Velsens broer en het verbreken van de voorwaarden bij zijn inhuldiging. De eerst nog fiere Floris toont zich steeds deemoediger en komt zo zelfs tot staatswijsheid. Na dit uitzichtloze twistgesprek kunnen de allegorische personen Eendracht, Trouw, Onnooselheyt, die in vs. 572 *poortressen* van de Hemel worden genoemd en motieven van een goed staatsbeleid personifiëren, niet langer verblijven op de boze Hollandse aarde, die ze overlaten aan Gheweldt en Bedroch, en zweven terug naar de Hemel, waar ze door een Rey van Hemellieden worden verwelkomd. (vs. 529-604). De Rey van Aemstellandsche Jofferen (vs. 605-672) bezingt

hooggestemd het roemruchte Rome, het speelkind van het geluk, dat echter door de boze lusten van zijn koningen tot een onbegraven, gebalsemd lijk is verworpen. Vanaf vs. 653 wordt het toegepast op de staatssituatie van het toneelstuk. In dit gedeelte van vs. 653-672 komt de eigentijdse realiteit die bij het thema behoort, de oorlog tegen Spanje, de onderlinge twisten vóór het Bestand en tijdens het eerste deel van het Bestand door de figuratie van de samenzwering tegen Floris heenbreken. Het *doch men kan nu noch terug* van vs. 664 klinkt prospectief wat betreft de voortgang van de tragiek van dit stuk en vermanend voor de eigentijdse toehoorders.

- Derde bedrijf vs. 673-1066. Van vs. 673-804 duurt het beraad van de samenzweerders. Ze zijn het eens over het tirannieke karakter van het bewind van Floris, maar spoedig ontstaat een dispuut, omdat Van Aemstel zich verzet tegen de plannen van Van Velsen en Van Woerden. Hij wil Floris niet overleveren in de handen van de Engelse koning (en dan zijn zoon Jan als graaf inhuldigen), maar wil de zaak bespreken met de Staten, dus in eigen land oplossen. Het is een vrij levendig hoogtepunt in de handeling en het betreft het staatsbeleid. Alsmaar komt Van Aemstel erop terug dat hij geen vreemd krijgsvolk in Holland wenst en ook hier breekt weer het thematische eigentijdse probleem over vreemde soevereiniteit en vreemde troepen door de figuratie van de 13e eeuw heen. Na een vriendelijke dialoog tussen Machtelt en Gheeraerd, waarbij de eerste haar bezorgdheid voor *'t ghemeene best* (vs. 816) uit en zich verklaart tegen het raadplegen van Timon Tooveraer begeeft de schildknaep zich naar deze op weg. Van vs. 859-982 duurt het gedeelte met Timon, de Helsche Gheest en de dubbelzinnige uitspraak. Deze scènes horen bij de toneeltechniek van Hooft's tijd, zij verschaffen een interessant intermezzo, de toeschouwers, anders dan nu, griezelden behoorlijk. De Rey (vs. 995-1066) beschouwt retrospectief de behandelde zaken in dit bedrijf, wijst op de tragische neergang van de *Velser Heer*, heeft waarderende woorden voor Van Aemstel, die anders als bij samenzweerders gewoonte is liefde heeft voor *'s Lands welvaart* (vs. 1066).

- Vierde bedrijf vs. 1067-1287. De auteur geeft weer voor de levendigheid van de handeling toe aan de Renaissancistische zucht voor spokerij en laat de Gheest van de door Floris onrechtvaardig vermoorde broer van Geeraerd van Velsen in de nachtelijke kerker van Floris verschijnen. De vernederde Floris is helemaal een bangerd geworden en schreeuwt luidkeels om hulp naar Van Velsen. Alle samenzweerders snellen toe, ook zij slapen blijkbaar niet te gerust.

Het komt tot een gesprek tussen Van Velsen en Floris, (vs. 1108-1142) een in elkaar gedeukte, zich steeds meer vernederende, zijn onrechtvaardigheid bekende, om zijn leven smekende Floris, die zelfs in ruil voor dat leven Van Velsens *bastaertdochter* wil huwen, die, alleen gelaten, een lange monoloog houdt over zijn val (de neergang van Floris is door Hooft psychologisch knap onder woorden gebracht; om te spreken van *laffe zelfvernederings*, als De Raaf en Griss¹²) lijkt me net iets te ver), - en een hautaine, ongenaakbare, wraakgierige en daardoor ook onredelijke, tragisch ten onder gaande Van Velsen, die, als de schildknaap wijst op het dubbelzinnige antwoord van de Helsche Gheest, keihard zegt: 't gheen dat ick besuyr, dat sal hy (Floris) mee besuyren (vs. 1198), een prospectief vers). De tragische ondergang van Geeraerd zou beter uit de verf gekomen zijn, als hij b.v. na het onderhoud met Floris tot een innerlijk konflikt was geraakt; nu blijft zijn psychische houding wat te simplistisch. Het gesprek tussen Floris en Van Velsen en de droeve monoloog van Floris zijn doorspekt met termen en verzen over aristokratische erekode en over staatsbeleid die reeds besproken zijn: gheen argher onrecht als dat enkel recht wil schynen (1115); (onrecht doen uit kwaad vermoeden) is Prinssen sieckt; wy gaen altsaemen aen dit evel (1123); verraeder (van de aristokratische erekode, 1138); Vorst, vrye landt (1148). De trompetter, die tegelijk de wachter is, ziet de vijanden naderen die Floris willen bevrijden. Men besluit geen beleg af te wachten, maar met de graaf snel te vertrekken. Een laatste treurig onderhoud van Geeraerd met zijn vrouw Machtelt, die in het slot wordt achtergelaten = Hier blyve' ick dan alleen op 's woeden volcx ghenae. / Helaes wat overlast sal my al staen te lyen! (vs. 1229, 1230; prospectief). De Rey (vs. 1240-1287) bespreekt eerst de held die weerstand biedt aan de Dwingelandt en dat doet voor 't algemeene / ghelijck den Heer van Aemstel (vs. 1254-1255), al komt er van zijn voorstel niets terecht door de overmacht van de andere samenzweerdere. Daarna weidt de Rey wat te veel uit over de niet-dappere die in een grote rust leeft omdat hij niets onderneemt tegen een tiran.

- Vijfde bedrijf vs. 1288-1751. Graaf Floris, door Van Velsen tot de dood toe gewond, sterft temidden van zijn trouwe Naerders, die de vluchtende samenzweerdere in een hinderlaag hebben opgevangen.

12 K. de Raaf en J. Griss, *Stromingen en gestalten, Geschiedenis der Nederlandsche letteren*, met medewerking van N. Donkersloot, 2e druk, Rotterdam 1931, blz. 273.

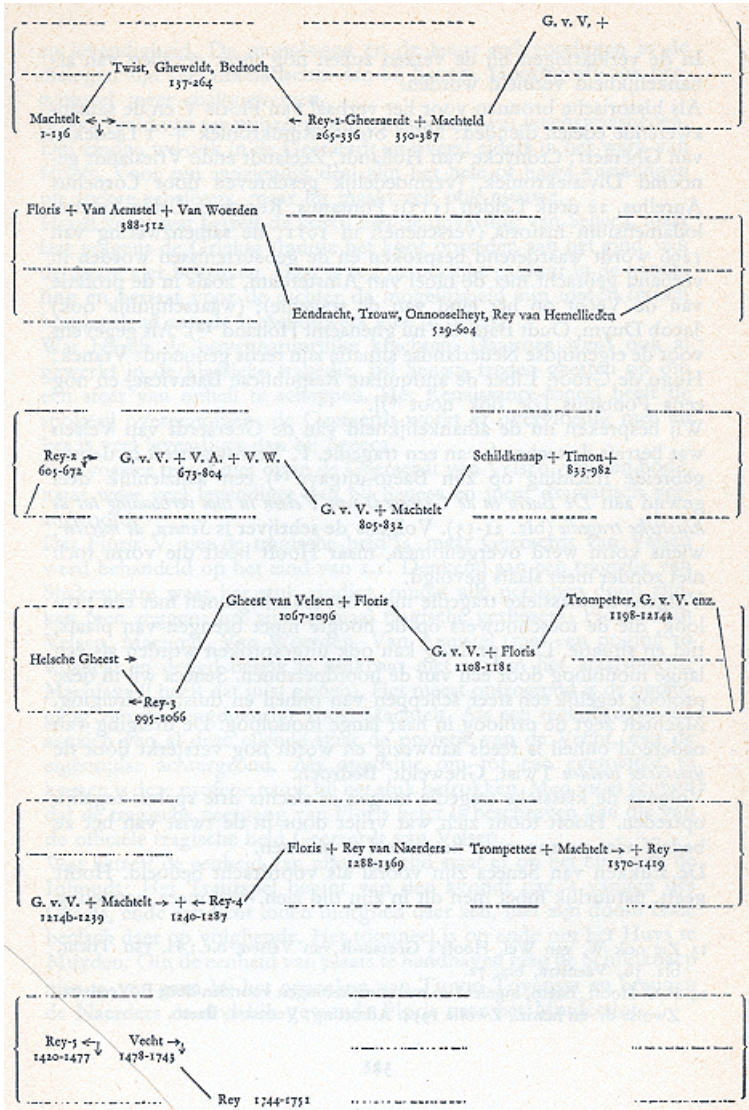
De Rey van Naerders zingt een klaagzang. De Trompetter brengt als bode aan Machtelt de nare tijding en vertelt wat er gebeurd is. Machtelt wacht op de komst van het woedende volk. Zij, ook een van de hoge lieden, vreest minder de dood dan nieuwe schennerij, die zou voltooiën hetgeen haar aangedaan is door Floris (vs. 1409-1416). De Rey van Aemstellandsche Jofferen, die reeds trachtte haar te bemoedigen, bezingt deze *deuchdgeurige roos* (vs. 1420-1431). Het overige deel van de Rey (vs. 1432-1477) is reeds geregeld besproken; het beweegt zich op het terrein van het staatsbeleid, sprekend over de *rampsaelighe Graef van Hollandt* (1440), de *Velser* Ridder (1442), de *Eedelinghen dwaes* (1457) en weer komt door de figuratie heen het perspectief op Hoofts eigen tijd: *Eendracht ghy verlaet ons!* (vs. 1474). Hooft is voorgoed bezig aan zijn kollege over het staatsbeleid. De Vecht verschijnt op het toneel en houdt zijn profetische rede die de glorierijke eigen tijd beschrijft van Amsterdam, Holland en de Republiek met de grote bevrijder en held Willem en heel zijn familie tot Maurits en Frederik Hendrik toe. De door de *Spaenschen Tyrannijs onderdruckte vryheyt* is weer *in haeren ouwden standt herplant* (vs. 1513-1528). Maar nu, nu er konflikten zijn tussen Zeeland en Holland (er waren nog andere grote gevaarlijke meningsverschillen wat betreft het staatsbeleid): *Ghy volcken van een bloedt, houdt Eendracht met u beyden* (vs. 1608).

De laatste les en tegelijk in feite het laatste stuk van het toneelstuk (vs. 1716-1741) is reeds zeer ver verwijderd van de figuratie van het geval Gheeraert van Velsen en Floris en pleit voor de *Maeticheyt* (vs. 1714) in het staatsbeleid, opdat niet opnieuw de *Tyranny insloope* (1732).

Op blz. 31 staat een poging de handelingsvoortgang weer te geven met spanningshoogtepunten en spanningslaagtepunten, in drie lagen. (→ = prospectief, ← = retrospectief, ↓ = rechtstreeks eigentijds).

2. Afhankelijkheid, uitgaven, waardering

In het voorafgaande zijn reeds verschillende auteurs en werken, waarvan Hooft in dit drama afhankelijk is ter sprake gekomen: Hugo de Groot, Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid; Aristoteles, Ethica; Cicero, De Officiis; Castiglione, Il Cortegiano; Guazzo, La conversatione civile; Romei, Discorsi; Machiavelli, Il Principe; Hugo de Groot, Parallelon; Montaigne; Lipsius, Politica; Bodin, La république; Tacitus; Garnier, Cornélie; Vergilius, De Aeneis.

In de verklaringen bij de verzen zullen nog meer gevallen van afhankelijkheid vermeld worden.

Als historische bronnen voor het verhaal van Floris V en de samenzwerende edelen dienden: Melis Stoke, Rijkroniek + 't Liedeken van Gheraert; Cronycke van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt genoemd Divisiechroniek, (vermoedelijk geschreven door Cornelius Aurelius, 1e druk Leiden 1517); Pontanus, *Rerum et Urbis Amstellodamensium historia* (verschenen in 1611; de samenzwering van 1296 wordt waarderend besproken en de gebeurtenissen worden in verband gebracht met de bloei van Amsterdam, zoals in de profetie van de Vecht op het eind van de tragedie); (waarschijnlijk ook) Jacob Duym, *Oudt Batavien nu ghenaemt Holland*¹³). Als gegevens voor de eigentijdse Nederlandse situatie zijn reeds genoemd: Vranck; Hugo de Groot, *Liber de antiquitate Reipublicae Batavae*; en nog eens Pontanus [zie ook noot 6)].

Wij bespreken nu de afhankelijkheid van de Geeraerd van Velsen wat betreft de techniek van een tragedie. F. Veenstra heeft in de uitgebreide Inleiding op zijn Baeto-uitgave¹⁴) een aanzienlijk deel gewijd aan *De Baeto en de Geeraerd van Velsen in hun verhouding tot de klassieke tragedie* (blz. 21-55). Volgens de schrijver is *Seneca, de meester*, wiens vorm werd overgenomen, maar Hooft heeft die vorm toch niet zonder meer slaafs gevolgd.

Volgens de klassieke tragedie moet het stuk beginnen met een proloog, die de toeschouwers op de hoogte moet brengen van plaats, tijd en situatie. Deze proloog kan ook uitgesproken worden als een lange monoloog door een van de hoofdpersonen. Seneca wil in deze proloog tegelijk een sfeer scheppen van onheil en duistere dreiging. Machtelt zegt de proloog in haar lange monoloog. De dreiging van naderend onheil is reeds aanwezig en wordt nog versterkt door de *ijsselijke beelden* Twist, Gheweldt, Bedroch.

Volgens de klassieke tragedie mogen er slechts drie spelers tegelijk optreden. Hooft toont zich wat vrijer door in de twist van het 2e bedrijf vier personen op het toneel te plaatsen.

De stukken van Seneca zijn vooral als voordracht bedoeld. Hooft geeft, natuurlijk moet men dit in zijn tijd zien, veel meer handeling

13 Zie ook W. van Wel, *Hooft's Geeraerd van Velsen*, o.c.; H. van Tricht, blz. 56; Veenstra, blz. 72.

14 P.C. Hooft, *Baeto*, ingeleid en met aantekeningen voorzien door F. Veenstra, Zwolse dr. en herdr., Zwolle 1954. Afkorting: Veenstra, *Baeto*.

en levendigheid. De monologen en de lange redevoeringen in de dialogen zijn veel dramatischer dan bij Seneca. Hooft geeft ook percentueel meer dialoogverzen.

Seneca hield van sententiae, puntige gezegden over levenswaarheden. Die vinden we ook in de Geeraerdts en overal elders in het werk van Hooft. Voor een aanzienlijk deel zijn het hele of halve vertalingen uit andere schrijvers, maar hij maakt zelf ook nieuwe.

Hooft volgt wat betreft de koren niet de opvatting van Seneca, maar laat volgens de Griekse traditie het koor optreden aan het eind van de eerste vier bedrijven. Daar is een natuurlijke caesuur in de handeling en bestaat voor de dichter de mogelijkheid zijn ideeën lyrisch bespiegelend aan de toeschouwers mee te delen.

Wat betreft de bovennatuurlijke krachten. Daarmee werd ook al gewerkt in de klassieke tragedie. Bij Seneca treden geesten op om een sfeer van onheil te scheppen. Het Renaissance-toneel heeft de spokerij overgenomen; de Geeraerdts werkt er overvloedig mee en het is veel levendiger dan bij Seneca.

Een voester treedt niet op in de Geeraerdts van Velsen, wel een bode, maar weer veel levendiger dan bij Seneca en meer dramatisch verantwoord.

Dat Floris V niet de tragische held is, maar Geeraerdts van Velsen werd behandeld op het eind van 1.1. Denkend aan een tragedie van Shakespeare waar het stuk eindigt, omdat alle personen dood zijn, kan men zeggen: het zijn allemaal tragische verliezers: Floris, Van Velsen, Machtelt, Van Woerden, Van Aemstel (met een poging to wijsheid en deugd bereik je blijkbaar niet veel in het staatsbeleid; Machiavelli heeft dat juist gezien). Het meest ontroerend is de ondergang van de deugdgeurige roos, Machtelt. Als een tegenhanger ten aanzien van al deze ellende staat de profetie van de Vecht, met de eigentijdse achtergrond. Als oppositie om tot een evenwicht te komen is deze profetie nauw bij het stuk betrokken. Men moet zeggen dat de tragische neergang van Floris beter is beschreven dan die van de officiële tragische held Geeraerdts van Velsen.

Wat betreft de eenheid van plaats en tijd staat er op het eind van de Inhoudt: Het Treurspel begint van den avondt nae 't vangen des Graefs, ende eyndicht inden morghen daer aen, met zijn doodt ende beclach daer op volghende. Het toonnel is op ende om het Huys te Muyden. Om de eenheid van plaats te handhaven mag de Schildknaep niet te ver gaan bij het opzoeken van Timon Tovenaar en brengen de Naerders de dodelijk gewonde Floris naar het Muider slot.

Er bestaan vele uitgaven van de Geeraerdt van Velsen. We vinden ze in P. Leendertz Jr. blz. 9-11, nr. 19-37, zie ook blz. 56/57. In de *Gedichten van Hooft* van P. Leendertz Wz. en F. Stoett vinden we bij het begin van het toneelstuk, Tweede Deel blz. 212, ook een lijst. En nu hebben we *Alle de gedrukte werken*.¹⁵⁾ F.A. Stoett verzorgde de uitgave van het Klassiek Letterkundig Pantheon 138/139 (Zutphen, z.j.), die gelijk is aan die in de *Gedichten van Hooft*. Wij geven deze 1e uitgave van 1613, niet de veranderde editie van 1636, volgens de uitgave van 1972, met enige praktische korrekties. In de Inleiding van Leendertz-Stoett blz. LV staat dat Hooft in de veranderingen van latere uitgaven meer heeft bedorven dan verbeterd. De verwijzingen naar de editie van 1636 in de vorige Pantheon-uitgave hebben we opnieuw opgenomen. Wel hebben we overal de aa veranderd in ae. Het toneelstuk was reeds eerder uitgegeven in Pantheon als nr. 18 (1853, door J. van Vloten, 2e dr. z.j. door G. Slothouwer). De vele uitgaven, reeds gedurende het leven van Hooft, bewijzen dat het stuk een grote waardering genoot, Van Tricht spreekt van *een glansstuk van het Amsterdamse repertoire* (o.c. blz. 56). Het betekent dat de inhoud aansloeg, natuurlijk het verhaal van Floris V en de edelen, maar ook de uiteenzettingen over het staatsbeleid in verband met de eigentijdse problemen en het beroep op de erekode van de aristocraten, terwijl men in die tijd het als toneelstuk en wat betreft vele fraaie verzen zal hebben gewaardeerd.

Zelfs voor onze tijd behoeft de Geeraerdt van Velsen niet alleen maar een museumstuk te zijn, in arren moede bestudeerd door lieden die er iets van moeten weten voor een examen. Wij leven in een tijd van revolutie tegen maatschappij en kerk. Hooft leert ons dat men bij een revolutie met wijsheid en gematigdheid te werk moet gaan. Maar het is bijna onmogelijk tegelijk een revolutionaire held en een gematigd en wijs mens te zijn, want een revolutie is een hartstochtelijke zaak die er doorheen geknokt moet worden.

Wijze, matige, redelijke geesten neigen meer naar wat staat in vs. 1285-1287:

Het veel bestaen can nauw bestaen:
Ghemackelijck is vaylichst gaen:
En groote rust cleen onderwinden:

15 P. Leendertz Jr., Bibliographie der werken van P.C. Hooft, 's-Gravenhage 1931; Gedichten van P.C. Hooft, door F.A. Stoett (tweede bewerkte druk van de uitgave van P. Leendertz Wz., Amsterdam eerste deel 1899, tweede deel 1900); P.C. Hooft, *Alle de gedrukte werken 1611-1738*, Un. Press Amsterdam, Amsterdam 1972, verschillende drukken in delen 2, 3, 6, 9.

Inhovdt

- [1] Nae dat Floris de vijfde, Graeve van Hollandt, de gemeente ¹
 [2] lang gequeeckt hebbende om den Adel te onderdrucken, d'onghe- ²
 [3] lijcken ende wederwaardicheden den selve toeghedreven opghe- ³
 [4] hoopt hadde met het vercrachten van de huysvrouwe des Heers
 [5] van Velsen; soo is de haetelijckheyt van dit stuck waergenomen ⁵
 [6] vande voorneemste des ouwling verbitterden ridderschaps, voor ⁶
 [7] een gelegenheyt om de ghemoeden des volcx vanden Vorste af
 [8] te keeren, ende onder eenen naem haer aller leedt te wrecken. ⁸
 [9] Daer over Geeraerdt van Velsen man, Harman van Woerden
 [10] vaeder, Gijsbert van Aemstel neef vande onteerde vrouwe, met
 [11] verscheyden andere der voortreffelijcxten des landts, in heyme-
 [12] lijck verbondt ghetreden zijnde, niet sonder haeren raedt met uyt- ¹²
 [13] heemsche ende Ghebuyrvorsten te menghelen, hebben den Graeve ¹³
 [14] onder dexel van ten vederspele te vaeren buyten Wtrecht in de ¹⁴
 [15] laeghe der gewaepende ghevoert; ende ghevangen, eerst op 't ¹⁵
 [16] huys te Cronenburch, voorts inder nacht nae 't huys te Muyden. ¹⁶
 [17] Aldaer is de vrouwe van Velsen sonder van den aenslach te ¹⁷
 [18] weten haeren man verbeydende: Ende terwijl dit werck uyt-

- 1 *gemeente*, het volk, de derde stand.
 2 *gequeeckt*, bevoordeeld, begunstigd;
onghelijcken, onrecht.
 3 *wederwaardicheden*, vijandelijke bejegeningen;
den selve, nl. de adel;
toeghedreven, aangedaan;
opghehoopt, vermeerderd.
 5 soo, Vgl. mnl. op syn ors so spranc hi saen; *haetelijckheyt*, afschuwelijkheid;
stuck, daad.
 6 *vande*, door de;
ouwling, reeds lang;
voor een gelegenheyt, als een kans.
 8 *onder eenen naem*, onder één motief;
haer aller, nl. van de voornaamste enz. (7); Regel 9-17, let op de klassieke zinsconstructie;
 vertaling: nadat Geeraerdt enz. . . ., hebben zij . . .
 12 *haeren raedt te menghelen*, ook te raadplegen;
haeren, hun.
 13 *ghebuyrvorsten*, naburige vorsten.
 14 *dexel*, voorwendsel;
ten vederspele te vaeren, op de vogeljacht te gaan.
 15 *laeghe*, hinderlaag;
ende ghevangen, en gevankelijk weggevoerd.
 16 *'t huys te Cronenburch*, aan de Vecht nabij Loosdrecht, eigendom van Van Aemstel. De
 moordenaars kwamen evenwel eerst na de moord hier bijeen.
 17 *is* enz., let op de tijdenkongruentie.

[19] ghevoert wordt, rijst de Twist uyer hellen, ende hist haere
 [20] trauwanten Gheweldt ende Bedroch aen ten bederve des landts.²⁰

[21] De ghevanghen Graeve wordt te Muyden op het slot gebracht,
 [22] ende nae veel scheldens in yzers geslaeghen. Waer op Eendracht²²
 [23] met haere ghesellinnen, Trouw ende Onnooselheydt, den aerd-²³
 [24] bodem verlaetende ten Hemel wel ontfanghen innevaeren.

[25] De Heeren van Velsen ende Woerden ontdecken den Heere²⁵
 [26] van Aemstel 't verborghen des aenslachs, ende haere meeninghe²⁶
 [27] van den Graeve naer Enghelandt in 's Conincx handen te brengen:²⁷
 [28] waer van hy een afkeer hebbende, ende dryvende dat de saecke²⁸
 [29] by de Staeten 's Lands opperste, behoort afgehandelt te werden,²⁹
 [30] sonder met uytheemsch ghesach de vryheyt te verseeeren, scheydt³⁰
 [31] twistich van haer, om elck te ruste te gaen, op naerder beraedt.³¹
 [32] Ondertusschen de Schildknaep des Heers van Velsen, door last
 [33] zijns meesters, vraecht eenen Tooveraer nae den uytgang des³³
 [34] aenslachs, ende crycht onseecker antwoordt.³⁴

[35] De Gheest des broeders van Geeraerd van Velsen verschijnt³⁵
 [36] den Graeve in zijn slaep, hem verwygende d'onschuldighe doot
 [37] die hy gheleden heeft, onthalt door zijn bevel. Waer over de³⁷
 [38] Graeve gheslaeghen in zijn ghemoedt, aen Velsen zynen soen³⁸
 [39] ende vergiffenisse versoeckt, sonder verwerven. Ondertusschen

- 20 *trauwanten*, trawanten;
ten bederve, ten verderve.
- 22 *schelden*, beschuldigen;
ysers, boeien.
- 23 *onnoselheydt*, onschuld.
- 25 *ontdecken*, openbaren.
- 26 *'t verborghen*, het geheim;
meeninghe, plan.
- 27 *'s conincx*, nl. Eduard I.
- 28 *waer van enz.*, klassieke constructie;
dryvende, bewerende.
- 29 *by*, door;
opperste, als opperste gezag.
- 30 *verseeeren*, kwetsen, schenden.
- 31 *haer*, hen;
om, waarna iedereen enz;
op naerder beraedt, met bepaling van nader overleg.
- 33 *uytgang*, uitslag, afloop.
- 34 *onseecker*, twijfelachtig.
- 35 zie aant. op vs. 393.
- 37 *waer over*, waardoor.
- 38 *gheslaeghen*, getroffen;
soen, verzoening.

- [40] daecht het, ende openbaert haer de gemeente in waepenen als ⁴⁰
 [41] om 't slot te beleggen, 't welck de verswoorene raedt af te trecken ⁴¹
 [42] met den ghevanghen.
- [43] Maer tot by Muyderberch ghetoghen, ende aldaer van een
 [44] laeghe Naerders bespronghen zijnde, ende door sulcx ghenoot- ⁴⁴
 [45] saeckt den Graeve te verlaeten, wort de selve, nae dat hy van
 [46] Geeraerd van Velsen doodtlijck ghequetst was, uyt een sloote ghe-
 [47] trocken, ende op 't hooghe ghebracht: alwaer hy zynen geest ⁴⁷
 [48] gheeft. 'T welck de vrouwe van Velsen ghebodtschapt, in
 [49] swaere becommeringhe brengt, ende van gelijcken haere staet- ⁴⁹
 [50] dochteren. De welcke naer veel droeflijck claeghens in slaepe
 [51] ghevallen, de Stroomgod vande Vecht sien verschynen, die
 [52] leerende dat dese swaericheden den wech baenen tot den wasdom
 [53] van Amsterdam, haer teghenwoordighe tegenspoedt vertroost, ⁵³
 [54] met verhael der toecomende voorspoedicheden van die stad
 [55] ende staet des ghemeenen Vaederlandts. ⁵⁵
- [56] Het Treurspel begint van den avondt nae 't vangen des Graefs,
 [57] ende eyndicht inden morghe daer aen, met zijn doot ende
 [58] beclach daer op volghende.
- [59] Het toonneel is op ende om het Huys te Muyden. ⁵⁶⁻⁶⁰

40 *openbaert haer*, verschijnt (openbaert zich, letterlijk) om het slot te belegeren.
 41 *verswoorene*, saamgezworenen.
 44 *een laeghe*, een troep in hinderlaag gelegen;
door sulcx, daardoor.
 47 *op 't hooghe*, op het land.
 49 *staetdochteren*, hofdames, gevolg.
 53 *vertroost*, helpt dragen, doet berusten in.
 55 *ghemeenen*, gemeenschappelijke.
 56-60 Zie de Inleiding, 2.

Personagien

Heer Geeraerd van Velsen
Graef Floris van Hollandt
Vrouw Machtelt van Velsen
Heer Harman van Woerden
Heer Gijsbert van Aemstel
Schildknaep
Gheest van Velsen
Timon, Tooveraer
Twist
Gheweldt
Bedroch
Eendracht
Trouw
Onnooselheit
Helsche gheest
Trompetter
De Vecht, Stroomgod
Rey van Aemstellandsche jofferen
Rey van Hemellieden
Rey van Naerders

Geeraerdt van Velsen

Trevrspel

Eerste bedrijf

Machtelt van Velsen

- Wie soud ghelooven, dat de gloory overvloedich ¹
 Des heugelijcken Sons; wie, dat den schencker goedich ²
 Van 't aenghename licht ter wereld, ('t welck ghewis
 De soetste suster des ghewilden levens is) ⁴
 5 Wie, dat de schoonste der gheschaepene verveelde ⁵
 Een schepsel, daer oft siel oft siels ghelijck in speelde? ⁶
 Ghekomen ist soo ver, (helaes!) met my, wien (in ⁷
 Het bloeyen van mijn jeuchdt, en 't weder, dat mijn min
 Soo minnelijck toeloech, al hadd het min ghedraghen) ⁹
 10 De blixem schielijck heeft en onvoorsiens gheslaghen,
 Versengt, verdort, en neerghesmeetten in het slick,
 Tot een uytveechsel snoodt, op eenen ooghenblick! ¹²
 Sinckt gouden Sonne, sinckt; en gaet u lang vergheeten ¹³
 By 't gruwelijcke wildt, en dieren onghemeeten, ¹⁴
 15 Die daer gheschoolt, soo wijd en t'zijd te weyde gaen, ¹⁵
 Onder de golven vanden graeuwen Oceaen. ¹⁶

+ Handelingsvoortgang van het eerste bedrijf, zie Inleiding, 1.4.

1 *gloory*, glans.

2 *heugelijck*, vriendelijk, blijde:

goedich, mild.

4 *soetste*, liefste;

suster, gezellin;

ghewild, begeerd, gewenst, aangenaam.

5 *der gheschaepene*, van alle schepselen, van al het gheschapene.

6 *siels ghelijck*, wat op een ziel gelijkt.

7 *wien*, lijdend voorwerp.

9 *al hadd het min ghedraghen*, alsof het zelf liefde koesterde, verliefd was.

12 *snoodt*, nietswaardig;

op éenen ooghenblick, plotseling.

13 *gaet u lang vergheeten*, houdt u lang op.

14 *'t wildt*, de wilde dieren;

onghemeeten, oneindig vele.

15 *gheschoolt*, denk aan: een school vissen;

te weyde gaen, metafoor, denk aan: het grazen van koeien.

16 *graeuwen*, donkere.

- En is uw fakel schuw van boosheyts leelijckheden,¹⁷
 Ghy sult in dat vertreck uw marren bet besteden,
 Dan oft uw hemelsch ooch voortvarende', alle daech,¹⁹
 20 Der menschen goddeloos gheslachte' in 't aensicht saech.¹⁸⁻²⁰
 Sinckt gouden Son, en wendt vrij elders heen uw brallen:²¹
 Noch veel te helder my de duysternissen vallen,²²
 En tintelt'er een Star, die repp' haer hoofd ghekruyft,²³
 My dunckt s' een nevel neer tot op mijn harte schuyft:
 25 Soo naer vind ick het licht en soo seer ist my teghen.
 Och oft den Hemel droef afstorte een dichten reghen²⁶
 Van nachten, uyt de lucht; dan dunckt my droeve Vrouw,
 Dat het benauwt ghemoedt lichtenis voelen souw:²⁸
 Oft waer dit levend' lijck ghemetst, met dicke muyren²⁹
 30 In onderaerdsche tomb' om d'ongheluckighe' uyren³⁰
 Te brengen aen een eyndt, en d'overmaet van tijdt,³¹
 Die 't straffe noodtlotd my weyghert te schelden quijt.³²
 Nu kan ick niet alleen aenschouwt te zijn niet dooghen;³³
 Maer ben, 'k en weet niet hoe, schuw voor mijn eyghen ooghen.
 35 En elck ghesicht vernuwt, waer 't op my valt, ghering,³⁵
 Mijn eerlijcke' huwelijcx schandlijcke' ontheyliging.³⁶

- 17 *fakel*, fakkelt;
boosheyts leelijckheden, de slechte daden der verdorvenheid.
 19 *oft*, indien, wanneer.
 18-20 Gij zult beter doen met in die ruimte te blijven dralen dan u voort te spoeden en de goddeloze mensen te aanschouwen.
 21 *brallen*, pralen, glans.
 22 *vallen*, zijn.
 23 *repp'* beweegt;
ghekruyft, gekuifd. Het uitstralend licht der ster wordt hier met een kuif vergeleken.
 26 *och oft*, geeft een wens aan.
 28 *lichtenis*, verlichting.
 29 *oft*, geeft ook een wens aan, maar de betekenis van *oft* = *of in een tweede geval* begint ook tegelijk door te breken.
gemetst, gemetseld.
 30 *tombe*, graf.
 31 *d'overmaet van tijdt*, de mij nog resterende levensdagen.
 32 *straffe*, harde.
 33 *dooghen*, dulden, verdragen.
 35 *ghesicht*, blik;
ghering, aanstonds, terstond.
 36 *eerlijck*, kuis.

- Neen, neen, ick weet het wel: wie dat my komt t'aenschouwen,
 Dien schiedt voort in 't ghedacht: dit 's eene van de vrouwen
 Die 's Roomschen Konincx soon. o smart! o droefheyt! ach! ³⁹
 40 Graef Floris, dat nu, op, de Koning Willem sach! ⁴⁰
 Hartsweer vol schaemte soud een vloedt van traenen dringhen ⁴¹
 Uyt zijn ghenaedich ooch, en dese woorden wringhen
 Uyt zijn oprechte tong: Hoe ondiep schiet in 't bloedt ⁴³
 De Deuchd haer wortel! Soon, gheen soone nae 't ghemoedt; ⁴⁴
 45 Maer die my na den vleesch alleen bestaet, niet naeder, ⁴⁵
 En in het beste deel verloochent uwen Vaeder;
 Ick hield een andren wech, doen 't vlioghende gherucht ⁴⁷
 Mijn loffelijcken naem uytbromde door de lucht, ⁴⁸
 Soo dat daer mee bekoort de grootste vander aerden
 50 My riepen om den Staf van 't Roomsche Rijck t'anvaerden.
 Gheeft seecker 't jeuchlijk bloedt, en 't hoochste luck wat toe; ⁵¹
 Men besicht inde ploech gheen Spaensch ghenet; maer hoe? ⁵²
 Vercrachten? een ghehuwde? een welghebooren vrouwe? ⁵³
 Een dochter van zijn vriendt? een lief van zijn ghetrouwe? ⁵⁴
 55 Uyt minnes dulheyt niet, maer om de raeuwe smaeck ⁵⁵
 Van een gulhartich woordt? en dat een boel te wraeck? ⁵⁶

39 *'s Roomschen Konincx soon*, Floris V, zoon van de Rooms-koning Willem II. Machteld kan deze zin door verbijstering niet meer voltooien, Veenstra 34, Inleiding 1.1.

40 *dat nu, op, de Koning Willem sach*, mocht. koning Willem nu eens opzien.

41 *hartsweer*, hartzeer.

43 *tong*, mond.

44 *nae*, naar.

45 Zie Veenstra 35 v., 24 v. (er bestaan drie soorten edelen).

47 *doen*, toen;

't vlioghende gherucht, de faam.

48 *uytbromde*, uitbazuinde.

51 *luck*, geluk.

52 *ghenet*, krijgspaard.

53 Zie Veenstra 34.

54 *ghetrouwe*, leenman.

55 *minnes dulheyt*, dolzinnige hartstocht der liefde.

de raeuwe smaeck van een gulhartich woordt, omdat gij verbitterd was door een al te openhartig woord. Floris had een minnares, die hij aan G. v. Velsen wilde overdoen, waarop deze zei: 'uw versleten schoenen wil ik niet.' (zie vs. 292).

56 *een boel te wraeck*, om een boel te wreken.

- Hoe souwt, ghy Graef, hier op uw vaeder antwoordt bieden?
 Hoe anders als met van zijn aenghesicht te vlieden?
 Ghelijck ghy seecker souwdt, ten zij ghy onberaen, ⁵⁹
 60 En eer en schaemt ghelijck ten aerden hebt ghedaen, ⁶⁰
 Op de' ongheluckighe' uyr, die bitter te vernuwen ⁶¹
 Den grondt leyde' om al mijn ellenden op te stuwen. ⁶²
 Wat is het sterffelijck gheslachte swack en broos?
 O Godt, hoe licht vergrijpt een uyr, door 't radeloos ⁶⁴
 65 Bestaen van moedwil slincx, 't gheen eeuwicheyts verlenghen ⁶⁵
 Met alle 's wijsheys Raedt niet weer te recht kan brenghen!
 En die een schakel trock, uyt myner daghen reecx ⁶⁷
 Omse' uyt te spoelen in 't nat des verghetelbeeex; ⁶⁸
 Dat haeres heuchde vriend nocht vyand, nocht my selven; ⁶⁹
 70 Wat soud hy arghernis en ramps den wech op delven? ⁷⁰
 Nu is 'er niemandt van mijn Maeghen, noch mijn Man
 Die 's lasters heughenis, helaes! af leeren kan: ⁷²
 Maer gramschap siedend' brouwt den schendere, met wrocken, ⁷³
 'T bederf, al soud' mer sich en al de zyne' in brocken. ⁷⁴

59 *souwdt* nl. *vlieden*; *ten zij*, behalve in het geval dat.

60 *eer en schaemt*, zie Veenstra 71 v.v., Inleiding 1.1.;
ten aerden hebt ghedaen, begraven hebt, afgelegd hebt.

61 *bitter te vernuwen*, bitter is 't het weer in herinnering te brengen.

62 *op te stuwen*, op te stapelen.

64 *vergrijpt*, misdoet;

door 't radeloos bestaen van moedwil slincx, door een onberaden daad van een verkeerde baldadigheid.

65 *'t gheen* enz. (vergrijpt een uyr datgene) wat een eindeloos verlengen met alle wijze raad niet meer recht kan zetten.

67 *die*, hoort bij *hy* (70).

68 *verghetelbeeex*, de Lethe, een stroom in de onderwereld, waaruit de schimmen dronken om het verleden te vergeten.

69 zodat vriend noch vijand zich noch ik zelf me haar (n.l. de *schakel* zou herinneren.

70 wat zou hij aan ergerlijke daden en rampen de weg versperren door ophoping van aarde (barrakade), zie *opdelven* in: A. Oudemans, Taalkundig woordenboek op Hooft enz., Leiden 1868.

72 die de herinnering aan de smaad, ons aangedaan, kan vergeten; ed. 1636, *afkeeren*; zie Veenstra 87.

73 *met wrocken*, al wrokkend.

74 *'t bederf*, 't verderf, al zou men zich zelf en al de zijnen er bij opofferen;
mer, men er.

- 75 Dier sal, Hollandsche Vorst, u uwen hooemoed staen;⁷⁵
 En voorbood is my 't hart van schrickelijcke quaên:^{75, 76 76}
 Maer men beveeltse my diep in mijn borst bedooven⁷⁷
 Te sluyten: Ja de rouw, die alsoo qualijck hooven⁷⁸
 En passen haren gang kan na gheveynstheyts ry,⁷⁹
- 80 Te dwinghen binnewaerts; om na te bootsen 'tbly
 Ghelaet, met dit aenschijn 'twelck door verdriet en vreesen,⁸¹
 In treurens kreucken nu al moest bestorven wesen.⁸²
 Maer waer ick steelsghewijs van 't selschap wend mijn tredt.
 Dan ist, dat eensaemheyte de sluysen open set
- 85 Voor mynen vollen moedt; dan komt met grooter krachten⁸⁵
 De droefheyte barsten uyt aen troosteloose klachten⁸⁶
 Aen suchten al te diep, aen tranen siedend heet⁸⁷
 Dan sijgh ick 'teenemael, en smelt ick in mijn leedt.⁸⁸
 Men laet niet toe dat ick aflegghe de cieraden
- 90 Des weelds, om aen te doen soo treurighe ghewaeden
 Als mijn rampsalicheyte wel passen; en men lijdt
 Niet, dat ick, mids in druck en kommers noodt, versmijt⁹²
 Sorghen, en sinlijckheên, daer voorspoedt bly van wanghen⁹³
 En groene frissicheyte des jeuchds mee zijn behanghen:
- 95 Maer o myn Bruydegoom, myn uytverkooren schat,
 Myn uytverkooren Heer, hoe seere ducht ick, dat

- 75 *uwen hooemoed*, uw gewelddaad, uw vergrijp;
dier - staen, duur te staan komen.
- 75, 76 Zie Inleiding 1.4. (prospektief).
- 76 *quaên*, rampen.
- 77 *bedooven*, gedompeld, verborgen.
- 78 *rouw*, smart, die zo moeilijk te ontveinzen is;
alsoo, zo;
hooven, zich aan het hof bewegen.
- 79 *en passen*, enz.: eig. zijn gang kan afmeten naar de maat der geveinsdheid.
- 81 *ghelaet*, voorkomen;
aenschijn, gelaat.
- 82 *bestorven*, verdroogd.
- 85 *moedt*, gemoed;
met grooter krachten, met groot geweld.
- 86 *komt barsten uyt aen*, barst uit in.
- 87 *al te*, zeer.
- 88 *sijgh ick 't eenemael*, zink ik geheel en al ineên.
- 92 *mids in*, te midden van.
- 93 *sorghen en sinlyckheên*, bezigheden en lusten.

- Ghy 't weeuwelijcke kleedt verbiedt in uwen daeghen,^{96-97 97}
 Op dat ick t' korteling hebb' om uw doodt te draeghen!⁹⁸
 Dat ick verwachtende' hier, op 't Huys te Muyden bleef
 100 'T welck in bewaering heeft, van Aemstel mynen Neef,
 Was u bevel: maer in wat schijn ick sal aenschouwen¹⁰¹
 Uw wederkoomst, dat heeft verhoolen my ghehouwen
 Den Hemel, die den mensch soo weynich uytsichts laet¹⁰³
 In saecken daer de tijdt noch eerst mee swangher gaet.
 105 Ghy weet het rijcke Godt, wiens ooghen 't al ontslyten
 Wat dicht is voor de Son; die, daer zijn straelen stuyten,
 Passeeren sonder moeyt; ooghen die t'gheenen keer¹⁰⁷
 En wemelen van vaeck; ooghen die nimmermeer¹⁰⁸
 Beswalcken vande nacht; ooghen die t'gheenen vlaeghen,¹⁰⁹
 110 En scheemeren van 't licht der schitterighe daeghen.
 Och slaetse, slaetse doch met een beweeghen teer,¹¹¹
 O Vader goedt, nu eens ten langhen laetsten neer,
 Op dese' ellendighe gheschende' onteerde vrouwe,
 Die t'eenmael, helaes! ghedompelt leydt in rouwe,
 115 Dien ramp volcht als haer schim, dien aenhangt eenen klis¹¹⁵
 Van swaericheên, daer gheen doorredden aen en is.
 En naedemael't niet is uw goddelijcke wille¹¹⁷
 Dat ick van desen val erryse', oft opwaerts tille¹¹⁸
 Het overlaeden hoofdt, en beure' het door mijn quael;¹¹⁹
 120 Soo gundt my dat de doodt het voorts heel onderhael,¹²⁰

96-97 Zie Inleiding 1.4. (prospektief).

97 *in uwen daeghen*, tijdens uw leven.

98 *op dat*, omdat;
korteling, weldra.

101 *schijn*, toestand.

103 *uytsicht laet*, een blik gunt in de toekomst.

107 *t'gheenen keer*, nooit.

108 *wemelen*, telkens knippen.

109 *beswalcken*, verduisterd worden;
t'gheenen vlaeghen, nooit.

111 *een beweeghen teer*, teder medelijden, deernis.

115 *dien* die, wie;
schim, schaduw;
eenen klis, een klis, (onderwerp).

117 *naedemael*, aangezien.

118 *erryse'*, verrijze.

119 *quael*, hartzeer, smart.

120 *heel*, geheel en al;
onderhael, volgens Oudemans o.c.: achterhale; als dat goed mocht zijn, het hier
 hoogstwaarschijnlijk ook de dubbelebodembetekenis van: omlaag hale, vgl. vs. 119: en beure'
 het door mijn quael.

- En met haer killende' handt dees weenende' ooghen luycke; ¹²¹
 En graeve' in d'aerd' een wech waer lanx dat ick ontduycke
 Des levens leyde licht van alte stercken dach, ¹²³
 En al den druck, daer ick niet teghens op en mach. ¹²⁴
 125 Doch, is de doodt, dien de gheluckighe vervloecken,
 Te waerden gast, om my verfoeyde te besoecken? ¹²⁶
 Soo zyt ghy welkoom my in mynen banghen noot,
 O sorchsachtende slaep naemaeghe vande doodt;
 Die stillen kundt alleen het knaeghen van mijn smarten;
 130 Die u ontfarmen laet der afghepijnder harten; ¹³⁰
 En noodicht 't lichaem mat en 't treurighe ghemoedt
 Nu tot vergheetelheys volschoncken beecker soet.
 Och oft de tooghen soo mijn harsenen bevinghen, ¹³³
 Dat 's lichaems rust den gheest beschutte, voor 't bespringhen
 135 Der beelden ijsselijck, voetstappen diep gheplant ¹³⁵
 Van 's daechs verlopen anxt in 't weeckelijck verstandt. ¹³⁶

Twist

- Hier, opghedondert uyt het voorburch vander Helle, ¹³⁷
 Ben ick scheursiecke Twist: dien ghy met moeden felle, ¹³⁸

- 121 *killende*, koud makende, verstijvende.
 123 *leyde*, onaangename, hatelijke;
dach, daglicht.
 124 *op en mach*, op kan.
 126 *te waerden*, een te waarde, hoge.
 130 die u ontfermt over de door verdriet uitgeputte harten.
 133 *tooghen*, teugen.
 135 *beelden*, droombeelden, visioenen;
voetstappen, indrukken. Nu komen de figuren uit Machtelts benauwde dromen op het toneel,
 Veenstra 53.
 136 *'s daechs verlopen anxt*, de angst, die men des daags geleden heeft.
 137 Worp wijst in zijn *De invloed van Seneca's treurspelen*, 1896, blz. 104, op de overeenkomst
 tussen het verschijnen van Twist, Bedroch en Gheweldt met het begin van Seneca's
Agamemnon en *Thyestes*. G. Kalff voegt daaraan toe dat in het begin van Garnier's *Porcie*
 Megera uit de hel opstijgt, gevolgd door Tisiphone en Alecto (Hooft's verplichtingen aan
 Fransche en Italiaansche dichters, Ts. voor Ned. taal- en letterkunde 35, 1916, blz. 316). De
 afhankelijkheid van Garnier is praktisch zeker, maar sluit die van Seneca niet uit. Voor vs.
 137-140, zie Cornelissen, blz. 63; zie ook Inleiding 1.2.2.; voor vs. 137-264, zie inleiding
 1.4.;
opghedondert, te voorschijn gekomen;
voorburch, de hel wordt hier als een kasteel voorgesteld.
 138 *met moeden felle*, in felle overmoed.

- Hollandsche Vorsten, hebt beswooren, om den kop,¹³⁹
 140 Teghen den Hemel vol van spijt, te steecken op.¹⁴⁰
 En wordt hy noch niet paersch? beswalcken noch de starren¹⁴¹
 Niet van mijns adems gift? sal noch de Maene marren¹⁴²
 Met saluw worden, van het gruwel dat zy siet?¹⁴³
 En sweet van grooten anxt de banghe nacht noch niet?
 145 Zy doen 't ghewisselijck. 't vergifticht aerdtrijck mede
 Ghevoelt dat ick'er ben: en waer ick het betrede,
 Daer gheven haeren gheest de bloemen frisch, en 't kruydt;
 En wat mijn voetstap dect, daer smoot de wortel uyt.¹⁴⁸
 De toorens schudden van het hooghe Huys te Muyden,
 150 Niet anders oft de windt van teghen over 't Zuyden¹⁵⁰
 In 's aertrijcks hollicheydt benauwt met onghemack¹⁵¹
 Om aemtocht woelde', en al zijn vinnen van hem stack.¹⁵²
 Soo schrickt haer 't oopen doen van dese grijns: soo anghen¹⁵³
 Met giftich blaesen haer dese ghekrulde slanghen.¹⁵⁴
 155 Aerselen sie ick hier de Zuyder Zee vervaert;¹⁵⁵
 En uyt verbaestheyt vliên zijn golven achterwaert,¹⁵⁶
 Beghevende de strandt, al waer ick ben verresen.¹⁵⁷
 Oft soud mijn achtbaerheyt dacht ick verwelleckt wesen?¹⁵⁸

- 139 *beswooren*, door bezweringen opgeroepen.
 140 *spijt*, verbittering.
 141 *beswalcken*, dof, bezoedeld worden.
 142 *marren*, dralen.
 143 *saluw*, bleek, zonder glans (vgl. ang. *sallow*);
 't *gruwel*, deze afschuwelijke gedaante.
 148 *smoot* - *uyt*, verstikt.
 150 *de windt van teghen over 't Zuyden*, de noordenwind.
 151 *benauwt met onghemack*, met pijnlijke benauwdheid.
 152 *om aemtocht woelde*, naar adem snakke;
vinnen, leden; zich geducht roerde.
 153 *'t oopen doen van dese grijns*, het verschijnen van deze monstergestalte;
anghen, beangstigen (*haer* slaat op alle verschrokken dingen vanaf vs. 140).
 154 zie aant. op 174.
 155 *aerselen*, terugdeinzen.
 156 *verbaestheyt*, ontsteltenis.
 157 *beghevende*, opgevend.
 158 *achtbaerheyt*, reputatie.

- En ghy verkeert Bedroch, en moedwillich Gheweldt ¹⁵⁹
 160 Een eersleep die my staech met siel en sin verseldt, ¹⁶⁰
 En nu kort volghen moest, soo ghy my oyt verselden. ¹⁶¹
 Waer blijfdy?

Gheweldt. Twist

Gheweldt

- Wacht u voor verlaeter my te schelden. ¹⁶²
 Verwijt my slappen moet nocht traecheyts ongherucht. ¹⁶³
 Uyt boosheys lendenen is noyt ghesproten vrucht ¹⁶⁴
 165 Die soo veel harde moeyt', en arbeyds heeft verswolghen, ¹⁶⁵
 Nocht ander soon soo fors, soo dapper, soo verbolghen.
 In 't Oorloch treede' ick staech aen Mars zijn rechter zy ¹⁶⁷
 En nergheens houdt hy 't lijf verseeckert sonder my. ¹⁶⁸
 'Kheb niet vergheefs ghedoocht dat my de God der voncken ¹⁶⁹
 170 In 't ruwe stael van hooft tot voeten heeft bekloncken;
 En naghelvast aen 't lijf dit knarssende gheseet ¹⁷¹
 Met kraft ghedwonghen, dat van riem noch gesp en weet:
 Maer om dat ick my t'ontwapenen t'gheenen tyen
 Gheswooren heb by d'Heylicheên der Raseryen. ¹⁷⁴
 175 Dus gae, dus stae, dus waeck, dus slaep ick, nimmer uyt
 Het yser bars, en bruyck het Harnas als mijn huyt. ¹⁷⁶

- 159 *verkeert*, vals;
moedwillich, onbeschaamd, vermetel.
 160 *eersleep*, gevolg;
met siel en sin, met hart en ziel.
 161 *kort*, kort achter mij;
soo, zoals;
oyt, altijd.
 162 *verlaeter*, iemand die zich verlaat, talmt, treuzelt.
 163 *traecheyts ongherucht*, traagheid, die tot schande strekt.
 164 *lendenen*, beschouwd als de zetel der vruchtbaarheid. *Uit iemands lendenen voortkomen* is een bijbelse uitdrukking.
 165 *harde moeyt'*, pijnlijke inspanning.
 167 *Mars*, de god van de oorlog.
 168 *verseeckert*, veilig.
 169 *de God der voncken*, Vulcanus, de god van 't ijzersmeden en koperslaan, als zodanig ook wel Mulciber geheten.
 171 *gheseet*, gewaad, harnas.
 174 *Raseryen*, furiën, wraakgodinnen, Tisiphone, Alecto en Megera, voorgesteld met een afschuwelijk gelaat, adderenhaar, bloedige ogen en gewapend met fakkels en slangen.
 176 *bars*, ruw, hard.

Dit swaerdt is m'inde vuyst ghesmeedt; naektarmde reusen
 Op aenbeeldt, souden 't met gheen logghe mookers kneusen.
 Mijn suster volcht met vlijt; en kan niet wesen veer.¹⁷⁹

Twist

180 Bedroch komt voor den dach.

Twist. Bedroch. Gheweldt

Bedroch

Gheen ding en haet ick meer.¹⁸⁰

Twist

In dicke duysternis en wordt gheen Eer verkregen.

Bedroch

Die jaech ick niet.

Twist

Noch ooc geen aensien.

Bedroch

Dats my teghen.¹⁸²

Twist

Lust valsheyt u alleen?

Bedroch

Daer ist.¹⁸³

Twist

Komt even graech.

179 *met vlijt*, spoedig, haastig;
veer, ver.

180 *gheen ding en haet ick meer*, nl. dan de dag, het licht.

182 *dats my teghen*, daar heb ik een afkeer van.

183 *daer ist*, dat is het juist;
komt even graech, kom dan even graag, toch, maar, voor de dag.

Bedroch

In't duyster tiertse best.

Twist

S'is aldergrootst by daech.

Bedroch

185 Met weynich proncx en is het licht soo niet te mompen. ¹⁸⁵

Twist

Uw voorschoot is soo schoon. ¹⁸⁶

Bedroch

Dat net is voor de plompen.

Twist

Blancketselkorst beveynst u aensicht om end' om. ¹⁸⁷

Bedroch

Blancketsel liecht te blaeuw, want dat ick my vermom. ¹⁸⁸

Mijn Sluyer, en het kap noch wat verschickt zijn moesten. ¹⁸⁹

Gheweldt

190 Onsalighe Goddin, wat neemdy te verwoesten ¹⁹⁰

Voor bloeyend rijck, 't welck sloopt vermast van weeld' en schat? ¹⁹¹

Oft uyt te royen voor vermoghen groote stadt? ¹⁹²

185 *mompen*, bedriegen.

186 *voorschoot*, uiterlijk voorkomen?

dat net enz., met dat nette (voorkomen) kan men domme mensen vangen, bedriegen.

187 *beveynst*, bedekt, vermomt.

188 *liecht te blaeuw*, liegt niet voldoende.

189 *het kap*, het kapsel(?).

190 *onsalighe*, verderfelijke;

wat neemdy enz., wat voor bloeiend rijck zijt gij van plan te verwoesten.

191 *sloopt*, te niet gaat;

vermast, vetgemest; volgens Lipsius zijn de oorzaken voor binnenlandse krijg: het Fatum, Gods raadsbesluit en weelde, zie Veenstra, Invloeden, blz. 207.

192 *vermoghen*, machtige.

Oft voor Doorluchtich Huys en stamme te vernielen?
Werwaerts hebby 't gemunt?

Bedroch

Wy volgen op uw hielen.

- 195 Myn sinnen zyn, o al t'onderbrenghende Twist,
Ghescharpt tot uwen dienst op duysentderley list,
En valsheyt wayfelooch; al wat 'er in 't vermoghen ¹⁹⁷
Van blinde laeghen is, en van verbloemde loghen, ¹⁹⁸
Van arghe schallickheyt, van dubbeltingsheyt stouwt, ¹⁹⁹
200 Van haetlyck vainsen, van deurtraptheyt meenichvouwt,
Van nydighe' achterklap; al wat, met slimme treecken, ²⁰¹
Verradery vervloecht is machtich te besteecken; ²⁰²
Wat met meyneedicheyt die Godt vergheeten pry ²⁰³
Is door te dryven; laet dat komen aen op my. ²⁰⁴
205 En zyt gherust, heb ick de Griecken konnen leeren, ²⁰⁵
De Goôn te roepen om een dackschaer, met haer sweeren; ²⁰⁶
Te leyden om den tuyn, de kindren door het spel,
De mannen door den eedt; en met het vossevel
Behendich aenghenaeyt, te stoppen en vervanghen
210 Al waer de leeuwenhuyt niet toe en mochte langhen: ^{208b-210}

197 *wayfelooch*, die iemand niet flink durft aanzien, gluisperig.

198 *blinde*, onzichtbare.

199 *arghe schallickheyt*, gemene, lage sluwheid;
dubbeltingsheyt stouwt, brutale dubbelhartigheid.

201 *nydighe'*, afgunstige.

202 vervloecht verraad heimelijk kan klaar krijgen.

203 *pry*, krenge, gemeen wijf.

204 *door te dryven*, gedaan te krijgen.

205 *heb ick*, als ik enz. (voorwaarde).

206 *te roepen om een dackschaer*, voor de gek te houden; eig. om iets dat zij toch niet kunnen geven; een dakschaar bestaat niet;
sweeren, eden.

208b-210 *en met het vossevel* enz., en waar kracht niet toereikend was, die door list aan te vullen en te vervangen; Veenstra, Invloeden, blz. 76, waar hij van Montaigne aanhaalt: *où la peau du lion ne peut suffire, il y faut coudre un lopin de celle du renard*. Op blz. 222 citeert hij een door Lipsius uit Plutarchus vertaald gezegde van een Spartaanse koning: *Ubi Leonina pellis non pertingit, oportet Vulpinam assuere*. De beelden van leeuw en vos horen bij de staatsmanskunst van Machiavelli, zie Veenstra blz. 54-56 en Inleiding 1.1.

Heb ick het Roomsche volck, nasaeten van dat vry,²¹¹
 Oprecht en preusch gheslacht ('t welck tot verradery²¹²
 Te vroom, nauw anders streed als onder vliënde vlagghen)²¹³
 Doen keeren tot vergif, en tot bedeckte dagghen:²¹⁴

- 215 Heb ick den Helschen Jood bewaerder van de bus,²¹⁵
 Zyn Meester en zyn Godt doen levren door een kus:
 Ick sal wel strecken nu een dochter van de boosheyd.²¹⁷

Twist

Aen werck ick helpen sal u vernuftighe loosheyd:
 En u schendsiecken arm aen oeffning te ghelyck.

Gheweldt

- 220 'T zy ghy ghegrepen aen wilt hebben 't Fransche ryck;
 Tusschen *Garrone'* en *Loyr* de borgherschap ontuyen;²²¹
 De *Seyne* krom van loop, teghen de *Rosne'* opruyen;²²³
 Oft witte' en roode Roos verhitte in 't gheschil,
 En stoppen toe, den *Tems*, met lycken zynen kil;²²⁴
 225 Oft Duytslandt schudden, dat de Vorsten haer versetten²²⁵
 Teghen de Steden op haer vryheit trots; oft wetten

211 *Roomsche*, Romeinse.

212 *vrij, oprecht en preusch*, edel, rechtschapen en grootmoedig, zie vs. 430.

213 *nauw*, nauwelijks;
vliënde vlagghen, vliegende vaandels.

214 *dagghen*, dolken.

215 *den Helschen Jood*, Judas;
bewaerder van de bus, van de beurs (vgl. Joh. 12, 6; 13, 29).

217 *strecken*, zijn, dienen als.

221 *ontuyen*, in rep en roer brengen. Hooft denkt hier waarschijnlijk aan de honderdjarige successie-oorlog (1339-1453) en aan de boerenkrijg, de *Jacquerie* (1358).

223 *Rosne*, Rhône.

224 *kil*, bedding. De vermelding van de strijd tussen het huis Lancaster, *de roode roos*, en dat van York, *de witte roos* (1455-1485) is natuurlijk ook een anachronisme.

225 Men denke aan de grote stedenoorlog (1388), die in Zuid-Duitsland van het meer van Konstanz tot aan de Main gevoerd werd.

- Den Portugeeschen haet teghen den Castiljaen;²²⁷
 Oft in het averouwdt Italien klauwen slaen,²²⁸
 En ryten het van een, door't doodelijck krackeelen
 230 Van Guelf, en Gibelin de schaedelijcke deelen:²³⁰
 Oft dat u lust den Turck teghen den Tartar rap;²³¹
 Teghen den Mameluck der Persen ridderschap;²³²
 Den geelen Indiaen teghen het rijck van Chine;²³³
 Den schenstraet Arabees teghen den Abissine;²³⁴
 235 Teghen den Christen kloeck des Moors verbolghen krop;
 Strandt teghen Strandt, Zee teghen Zee te maecken op;²³⁶
 De Koninghen vol prachts, Hertoghen grof van haven,²³⁷
 Te doen in haer bederf, met arren moede draven;²³⁸
 't Aertrijck in vier en vlam te stellen; en in roer²³⁹
 240 Weerspannich overeyndt 's ontsetten werelts vloer:²⁴⁰
 Mijn handt en wederstaen noch waepenen, noch wallen;²⁴¹
 S'is reedt, gheeft als ghy wilt teecken om aen te vallen.²⁴²
 Mijn spieren joocken.²²⁰⁻²⁴³

Bedroch

Ick van grooten yver swoech.

- 227 In de 14e en 15e eeuw leest men herhaaldelijk van strijd tussen Portugezen en Castilianen; vooral de overwinning van Jan de Onechte (1385-1433) bij Aljubarota is bekend.
- 228 *averouwdt*, overoud.
- 230 *schaedelijcke*, kwetsbare; de sch. deelen, bijstelling.
- 231 Hier kan worden gedacht aan de strijd tussen Bajazeth en Timurlank, het hoofd der Tartaren of Mongolen, die in 1402 de Turken bij Angora versloeg.
- 232 Selim I (1512-1520) verovert Egypte.
- 233 *de geele Indiaen*, het Mongoolse ras. In 1218 werd China door de Mongolen onder Temudsjin veroverd.
- 234 *schenstraet*, straatschender, rover;
Arabees, Arabier.
- 236 *te maeken op*, op te zetten.
- 237 *grof van haven*, rijke.
- 238 *bederf*, verderf;
met arren moede, doldriftig.
- 239 *te stellen*, hoort ook bij de rest van 239 en bij 240.
- 240 *'s ontsetten werelts vloer*, de 'vloer' van de uit haar voegen gerukte wereld.
- 241 Na het geheel van 220-240 volgt nu de hoofdzin.
- 242 *reed*, gereed.
- 220-243 Zie Inleiding 1.2.3. Let goed op de zeer vele samentrekkingen.

Gheweldt

Waer leyde de tocht? ²⁴⁴

Twist

Ghy zijt voor dees tijd ver genoegh.

- 245 Legt krachten ghy te kost, ghy konst en listicheden, ²⁴⁵
 Aen 't plaeghen van dit Volck, op Aedel, Graef, en Steden ²⁴⁶
 Uw raeserye veldt, gaet haer, met loose grondt ²⁴⁷
 En gladde stricken aen; en brengt met helsche vondt ²⁴⁸
 De voorsichtichste by, bedreyt haer de ghedachten; ²⁴⁹
 250 Dat zij niet weeten waer vertrouwen, waer haer wachten,
 Door al te scheeven gang verbijstert in het spoor.
 Houwt mijn voetstappen warm, ick treed' u moedich voor.
 Thans sullen haer oock bykoomen de Krijch moordaedich, ²⁵³
 De leedtkauwende wraeck, de wreetheyt onghenadich, ²⁵⁴
 255 De rouwe roodooch, en den honger slytevlees ²⁵⁵
 Met haeren quaeden raedt, de verweloose vrees ²⁵⁶
 Met archvermoên haer naeste bloedt, den armoe smaelijck, ²⁵⁷
 De kortademde moeyt, de doot van opsicht laelijck. ²⁵⁸
 Elck schricklijker om sien als ander, met een swerm ²⁵⁹
 260 Van sorghen knaeghende' en te machtich alle scherm. ²⁶⁰

244 *waer*, waarheen.

245 *legt krachten ghy te kost*, bezigt gij geweld.

246 *plaeghen*, leed berokkenen, kwellen.

247 *raeserye*, woede;

veldt, doet neerkomen;

gaet haer, valt enz. hen aan met valse redeneringen en legt hun slimme lagen.

248 *brengt de voorsichtichste by*, enz. misleidt de schrandersten met helse middelen.

249 *bedreyt*, verwar, verstrick, bedrieg.

253 *t'hans*, straks;

haer by koomen, hen overvallen.

254 *leedtkauwende*, de belediging, het onrecht, niet vergetende; wrokkende;

onghenadigh, wrede.

255 *roodooch*, met ogen, rood door het wenen;

slytevlees, die het lichaam doet vermageren.

256 *raedt*, raadsman;

verweloose, bleke.

257 *archvermoên*, achterdocht;

den armoe smaelijck, de verachte armoede.

258 *moeyt*, arbeid;

opsicht laelijck, die er afschuwelijk uitziet.

259 de een nog schricklijker om aan te zien dan de ander.

260 *te machtich alle scherm*, alle bescherming, tegenweer te machtich.

Scheuren en schenden sullen zij, rooven en rucken
 Vellen, en villen elck om strijdt, scheeren en plucken ²⁶²
 'Tbetoverde gheslacht. ²⁶³

Bedroch

Voochdesse treedt voorheen.

Gheweldt

Wy volghen onvermoeyt met evenwyde schreên.

Rey van Aemstellandsche Jofferen

265 Wie sal in Prinssen dienst voortaan ²⁶⁵
 Sich quyten vroom, oprecht, en heylich? ²⁶⁶
 De beste 't booste loon ontfaên, ²⁶⁷
 En nergens is de trouwe veylich.

Den Heere van Velsen in vreemden landt ²⁶⁹
 270 Lach onder onbekende daecken, ²⁷⁰
 Als nyver, en nechtich, en trouw ghesant; ²⁷¹
 En dreef des Graefs van Hollandt saecken. ²⁷²

Om 't voordeel zijns Landtsheeren, liet
 Hy 't soete slaepen alle nachten;
 275 Zijn nieuwe bruydt en had hy'er niet, ²⁷⁵
 Die hem zijn sorghen kon versachten.

262 *scheeren*, roven;
plucken, beroven.

263 *betoverde*, verstrikte, verwarde;
voochdesse, gebiedster;
voorheen, vooruit.

265 *Prinssen*, van de vorst.

266 *heylich*, godvruchtig.

267 *'t booste*, het slechtste.

269 te Bergen in Henegouwen.

270 *onbekend*, vreemd.

271 *nechtich*, nauwlettend, ijverig.

272 *dreef*, behartigde.

275 *zijn nieuwe bruydt*, zijn jonggehuwde vrouw.

- Hoe luttel vermoed hy, dat ouwden haet
 Hem had soo verre doen versenden,
 En middeler tijdt, met oevelen raedt, ²⁷⁹
 280 De Graef zijn eere socht te schenden? ²⁸⁰
- O saet des Roomschen Koninx waerd, ²⁸¹
 Wat oorsaeck had uw onbesweecken
 En moedich hart van eelder aerdt, ²⁸³
 Met soo verwoeden brandt ontsteecken? ²⁸⁴
- 285 Dat was een antwoord alte straf ²⁸⁵
 En qualijck op zijn hoofs behouwen, ²⁸⁶
 Dat d'altevrijpostighe ridder gaf, ²⁸⁷
 Doen ghy hem verchd' uw boel te trouwen. ²⁸⁸
- Dat ick (Godt lyd het nimmermeer)
 290 Zy teghen die schand opghewassen;
 Sprack Geeraert van Velsen tot zyn Landtsheer,
 Uw slete schoen myn voet niet passen. ²⁹²
- De Graef verbeet zyn leedt, tot dat ²⁹³
 Men d'adelycke Maechdt van Woerden,
 295 In staetlyck selschap, uyt haer stadt,
 Voor Vrouw op 't Huys te Velsen voerden.

279 *oevelen*, verkeerde.

280 De allerzwaarste hoon is vrouwenverkrachting, zegt Hugo de Groot (zie Veenstra, 76), zie vs. 370.

281 *o saet*, enz., o zoon van de edele Roomse Koning, Willem II.

283 *eelder*, edele.

284 *brandt*, gramschap;
ontsteecken, ontstoken.

285 *straf*, bars.

286 *behouwen*, beschaafd.

287 *altevrypostighe*, al te ronde, te rondborstige.

288 *verchd'*, vroeg.

292 *slete*, versleten, afgedankte.

293 *leedt*, toorn, woede.

- Doen raecte, door verspeeten smart,²⁹⁷
 De Vorstelycke Boel aen 't rasen;
 En heeft het smoockend vier, in 't hart,
 300 Weer door zyn ooren, opgheblasen.
- Hoe seldom sal, in Minnes gloedt,
 Smeeckende mondt haer bede missen?³⁰²
 En ghy Hovaerd, en Overmoedt,³⁰³
 Hoe kundy 's menschen bloedt ophissen?
- 305 De Grave reed na 't Slotelijn
 Dat in 't gheboomt verschuyt zyn kruynen;
 Daer Hollandt op zyn smalst mach zijn,
 En krimpt voor 't stuyven vande Duynen.
- De Duynen die by verwaeyt onweêr,³⁰⁹
 310 Met grondt met al de vruchten snoepen,³¹⁰
 Als de Noordzee en Wijckermeer
 Elck met oneven keel beroepen.³¹²
- Vrouw Machtelt staecte' haer naeldwerck knap,³¹³
 Als zy de tyding heeft vernomen,
 315 En daelde vande wenteltrap,
 Om haer Landtsheer te moet te komen.
- Nieuws van uw Man, myn Nicht, seyde hy
 Niet lang ghy spaenen sult uw Minne;³¹⁸
 Leydt my daer 't is om spreekken vry.³¹⁹
 320 Zy gaet, hy volcht ter kamer inne.

297 *verspeeten smart*, smart die verbittering was geworden.

302 *smeeckende*, vleiende;
haer bede missen, haar bede niet vervuld zien.

303 *overmoedt*, trots.

309 *verwaeyt onweêr*, stormweer; ed. 1636;
Duynen die.

310 *met grondt met al enz.*, met grond en al de vruchten wegnemen.

312 *elck met oneven keel beroepen*, elkander beroepen met ongelijk geluid, stem.

313 *knap*, onmiddellijk.

318 *ghy spaenen sult uw Minne*, zult gij uw geliefde missen.

319 *daer 't is om spreekken vry*, waar wij vrij, zonder gehoord te worden, kunnen spreken.

Mits dat de grendel gaf een kras,³²¹
 Hoe seer ontsetten al haer leden?³²²
 De Graeve werd ghewaer wel ras,
 Dat woorden daer gheen proef en deden.³²⁴

325 Zy riep soo luyd kracht, en gheweldt;³²⁵
 Wat maeckt ghy mijn edele Landesheere?³²⁶
 Waer daer een man op my ghestelt,
 Ghy soudt hem met uw swaerdt afkeeren.³²⁷⁻³²⁸

330 Hoe zy meer riep, en kermd', en badt,
 Hoe dat hy dwong en drieschte grover;³³⁰
 Tot dat de' Heylloose lust was sat,
 En gaf zyn hart den wroeghinghe' over.³³²

Nu, ducht ick, brouwt de wraeck versteurt
 Den gantschen Lande quaedt met hoopen:³³⁴
 335 O Godt wat d'Overheydt verbeurt³³⁵
 d'Onnoosele' al te dier bekoopen!^{336 335-336}

321 *mits dat*, tegelijk dat;
de grendel (die de graaf namelijk van binnen toeschoof).

322 *ontsetten*, door schrik verbijsterd worden.

324 *gheen proef en deden*, niets baatten, vermochten.

325 *kracht*, hetzelfde als *geweld*; zij riep dat men haar kracht en geweld aandeed (vgl. *verkrachten*).

326 *maeckt*, doet.

327-328 indien een man mijn tegenstander was, mij aanviel, behoorde gij hem te bestrijden (en thans doet gij zelf mij geweld aan).

330 *dwong*, des te sterker legde hij haar zijn wil op;
drieschte, dreigde.

332 ed. 1636: *der wroeging*.

334 *met hoopen*, veel.

335 *verbeurt*, misdoet.

336 *onnoosele'*, onschuldigen.

335-336 zie Inleiding 1.2.3.

Tweede bedrijf⁺*Geeraerd van velsen. Schildknaep***G. v. Velsen**

Myn paerdt staet by de brug vast aen de teughelsnoeren;
 Men doe 't terstondt gherack met havenen ende voêren,³³⁸
 Eer het de kouwd bevang.

Schildknaep

Met blydschap ick aenschouw
 340 U wederkomst myn Heer, hoe ist vergaen?³⁴⁰

G. v. Velsen

De wouw
 Plach eens de schrick te zyn van kieckens mack en duyven.
 Ghekeert ist, en hy self benaghelt inde kluyven³⁴²
 Van moedigher gediert.

Schildknaep

Wat, is de Graef in 't net?

G. v. Velsen

Hy is ghevanghen; en sal hier haest wesen, met
 345 De schaer van Edelliên en Heeren bondtghenooten,
 Hem voerend' ordentlijck; ick koom voor uyt ghestooten³⁴⁶
 Met volle ren, om dees gheschiedenis bewust³⁴⁷
 Te maecken, aen mijn Vrouw. Waer is zy?

Schildknaep

S'is te rust.

+ De handelingsvoortgang van het tweede bedrijf, zie Inleiding.
 338 *men doe 't gherack*, men verzorge het;
havenen ende voêren, roskammen en voederen.
 340 *vergaen*, afgelopen.
 342 *benaghelt*, in de klauwen vastgehouden, vast.
 346 *ordentlijck*, in orde, ordelijk;
ghestooten, gereden.
 347 *gheschiedenis*, gebeurtenis;
bewust, bekend.

G. v. Velsen

Ick gae ter kamerwaert. Ontwaect mijn uytverkoren.

Geeraerd van Velsen. Machtelt van Velsen

M. v. Velsen

350 Oyme. Wie weckt my? o mijn Heere wel gheboren,
Myn Troost zyt welkoom. Maer, dus inde naere nacht ³⁵¹
Myn trouwen Bruydegoom, en waerdy niet verwacht.
Wat komdy met ghevaer, door duysternis ghereden?

G. v. Velsen

En ghy wat weygherdy, mijn lief, uw waerde leeden
355 De sachtheyt vanden bedde', en rust dus inde stoel?

M. v. Velsen

Ach wat kan maecken meer dat ick uw afzijn voel, ³⁵⁶
Als 't bedde? ach wat meer doen naer u byzijn haecken
Met smart, als 't bedde? wat kan meer indachtich maecken
My mynen droeven val, als 't bedde sonder u?

G. v. Velsen

360 Verandert is het met den Vrouwenschender nu:
Ghevanghen is hy die te dwinghen plach voor desen. ³⁶¹

M. v. Velsen

Van hoe veel quaets, helaes sal ick al oorsaeck wesen!

G. v. Velsen

Misschien oock van veel goedts: indien de Prinssen prat ³⁶³
Haer spieg'len willen maer, zij moghen leeren, dat ³⁶⁴
365 Niemand het recht ontwast. Die schrick van ondersaeten ³⁶⁵
Die onlanx hield voor spel, te hoonen bey de staeten ³⁶⁶

351 *naere*, duistere.

356 *afzijn*, afwezigheid.

361 *dwinghen*, onderdrukken.

363 *prat*, trots, overmoedig.

364 *moghen*, kunnen.

365 *het recht ontwast*, boven de wet staat.

366 *bey de staeten*, de beide standen.

Adel en Borghery; met smaedich onbescheydt,³⁶⁷
 Te terghen 's Ridderschaps waerdy en achtbaerheydt;³⁶⁸
 Is een ghevanghen man. De Dwinghelandt nu leere,
 370 Wien hy onsyver heeft verreuckeloost zijn eere.³⁷⁰
 Doet u ter venster; en versaet met wraeck den gheest.³⁷¹
 Hy komt terstond.

M. v. Velsen

Ach, wraeck geen schennis en geneest!

G. v. Velsen

Men sal hem dat hy proef, wat leedt is, leedt toedryven.³⁷³

M. v. Velsen

Ach nimmer moet ghy in leedt doen zijn meester blyven.

G. v. Velsen

375 De smaeck van 't leedt sal hem doen leedtdoens lust vergaen.

M. v. Velsen

Dat hoord ick liefst, dan ick sach zijn ellenden aen.³⁷⁶

G. v. Velsen

Goedt is die 't quaedt verdraecht, en weldaedt weet te loonen.
 Maer, wie met danck, en wraeck van beyds sich dapper toonen³⁷⁸
 Kan vriendt en vyandt, leeft doorluchtich en vermaerdt.³⁷⁹

M. v. Velsen

380 't Doorluchtich leven zy my nimmer soo veel waerd.

367 *met smaedich onbescheydt*, op een beledigende, onredelijke wijze.

368 *terghen*, krenken.

370 wiens eer hij uit wellust roekeloos als hij is, heeft gekrenkt (het gaat over de eer van Van Velsen, nl. wegens het verkrachten van zijn vrouw, zie Veenstra 76, zie ook vers 280).

371 *doet u*, begeef u.

373 *dat hij proef*, opdat hij ondervinde;
leedt toe dryven, belediging, smaad aandoen.

376 Dat hoorde ik 't liefst, liever dan dat ik nu zou gaan kijken naar zijn ellende.

378 *van beyds*, beide.

379 *doorluchtich*, beroemd.

G. v. Velsen

Tijdt is het, vindy't goedt om vensterwaert te pooghen. ³⁸¹

M. v. Velsen

Ach! neen gheen grooter schrick en weet ick voor mijn ooghen;
Die, om hem noyt ghehadt te hebben in 't ghesicht,
Soo gaeren soudent, (laes!) verwenschen 't lieve licht,

385 Kunnen, in gheenen schijn, hem aensien met vernoeghen. ³⁸⁵

G. v. Velsen

Luyster, ick hoor ghewach en gae my derwaerts voeghen. ³⁸⁶

M. v. Velsen

Godt gheve dat ghy u ten besten moocht beraên.

Geeraerd van Velsen. Graeve Floris. Gijsbert van Aemstel. Harman van Woerden

H. v. Woerden

Uw hooghe spronghen zijn, Heer meester, nu ghedaen. ³⁸⁸

Ghy sult nae desen tijdt, der voeren niet meer dryven:

390 In onser hand' ist, u te spaeren of t'ontlyven. ³⁹⁰

G. v. Velsen

't Is daer ghekoomen toe dat ghy vervloecken sult

En uyr en stontd, doen wierd verdicht de valsche schuld, ³⁹²

Teghen mijn broeder vroom; en 't trouwloos lack gheweven ³⁹³

't Welck ghy hem op den hals deed werpen, om, nae 't leven

381 *te pooghen*, u te begeven.

385 *in gheenen schijn*, in geen enkele toestand.

386 *ghewach*, gerucht.

388 v. Deze regels zijn overgenomen uit Melis Stoke, IV, vs. 1472: 'Uwe hoghe spronghe sijn ghedaen, ghine sult niet meer der voeren driven'; *der voeren dryven*, het bewind voeren. Veenstra, blz. 13, wijst erop dat terwille van de eenheden van plaats en tijd deze woorden hier en nu gesproken worden.

390 *ontlyven*, doden.

392 *doen*, toen;

verdicht, verzonnen.

393 Floris had de neef van Van Velsen, die een man vermoord en de baljuw beledigd had, als een niet adellijk misdadiger te Leiden doen onthoofden. Volgens de Divisiechroniek was de vermoorde een broeder van G. v. Velsen; *'t trouwloos lack gheweven*, de valse beschuldiging in elkaar gezet.

- 395 Hem smaedelijck ontroof, uw klaeuwen klem van bloed, ³⁹⁵
 Met holle giericheyt, te slaen in 't wettich goet: ³⁹⁶
 Verrader eerloos, streep, en schandtvleck aller grooten. ³⁹⁷

G. v. Aemstel

- Onsalich Prins, hoe ver heeft moedwil u verstooten ³⁹⁸
 Van d'edel gloory, daer ghy toe gheroepen waert,
 400 Door hoochgebooreneydt, en door den vroomen aerdt ⁴⁰⁰
 En 't Vorstelijck gheluck van staetlijcke' overouderen: ⁴⁰¹
 Die tot pylaeren van 's Lands welvaert uwe schouwderen
 Verkooren hadden: en u inder handt ghebreydt ⁴⁰³
 Den erfelijcken toom, om, met rechtvaerdicheydt, ⁴⁰⁴
 405 Te stieren volcken trots: die tot verheven troone ⁴⁰⁵
 U hadden opgevoerd; van waer uw deuchd ten toone ⁴⁰⁶
 Mocht, (nevens 't loon beset in een vernoechd ghemoedt) ⁴⁰⁷
 Van yder zijn aenschouwt, en loffelijck begroedt. ⁴⁰⁶⁻⁴⁰⁸
 Belooninghen dus hooch hebbense niet vermooghen ⁴⁰⁹
 410 Dy 't hart te trecken, nocht gheneegentheyt ghebooghen ⁴¹⁰
 Tot weldoen, door het welck soo talloosen tal
 Bedeeghen soude zijn, en vry van ongheval? ⁴¹²

395 *klem*, klam, vochtig.

396 *met holle giericheyt*, met grote, onverzaadbare hebzucht.

397 *verrader eerloos*, nl. verrader van de aristokratische erekode;
streep, bastaard, hier niet letterlijk, maar als scheldwoord; zie voor vs. 397, Veenstra 27-30.

398 *onsalich*, rampzalig;
moedwil, welbewuste, onrechtvaardige en oneervolle daad, zie vs. 437; zie inleiding blz. 10.

400 *hoochgebooreneydt*, adellijke afkomst, zie Veenstra 30-32.

401 *staetlijcke overouderen*, grootdadige, prachtlievende voorouders, zie Veenstra blz. 32 v.

403 *ghebreydt*, gevlochten.

404 *toom*, teugel der regering.

405 *stieren*, besturen.

406 *ten toone*, duidelijk zichtbaar (te den toone).

407 *mocht*, zou kunnen;

beset, gelegen;

vernoechd, tevreden.

406-408 *deuchd ten toone* + *vernoechd ghemoedt* betreffen de aristokratische eer, 1e als sociaal
 verschijnsel en 2e als innerlijke morele verzekerdheid, zie Veenstra 43 v.v.

409 *hebbense niet vermooghen*, zijn ze niet in staat geweest.

410 *gheneegentheyt*, gezindheid.

412 *bedeeghen*, voorspoedig geworden.

- In steede van uw Graeflijck hulsel te verlaeden,⁴¹³
 Met dese perlen, soo minlockende cieraeden,⁴¹⁴
 415 Hebt ghy u selven (laes!) een vuylen hoedt besmet⁴¹⁵
 Met ongherechtigheyt, op 't reuckloos hoofdt gheset,
 Verdoemende de gheen dien vry sprack u ghewisse.⁴¹⁷
 Maer wie daer op den mondt klopt het ghetuyghenisse,⁴¹⁸
 Zijns eyghenen ghemoedts, verdelght, met onbescheydt,⁴¹⁹
 420 Het leven vande ziel, dat is de reedlijckheydt.⁴²⁰
 O gruwel, Eelmans eer te doôn met valsche schulden!⁴²¹

H. v. Woerden

'Ten bleef daer by niet.

G. v. Velsen

- Dat heb ick verdient met dulden,
 Men passe' het den Tyran. Wie door gheen vreesse swicht⁴²³
 Maer dapper is van deuchdt, hy op zyn hoornen licht:⁴²⁴
 425 En wie dat lijdsaem 't juck ontfangt met heelen lyve,
 Daer ist laed op, laed op, tot hy daer onder blyve.⁴²⁶

- 413 *hulsel*, diadeem, kroon;
verlaeden, beladen.
 414 *minlockende*, de liefde der onderdanen winnende.
 415 *hoedt*, kroon. In de 17e eeuw betekent *iemand een vuilen hoed opzetten*, iemand schande aandoen.
 417 *verdoemende*, veroordelende;
u ghewisse, uw geweten.
 418 *op den mondt klopt*, het zwijgen oplegt.
 419 *met onbescheydt*, op onverstandige wijze.
 420 *reedlijckheydt*, wat de rede voorschrijft, zie Veenstra 87 v.
 421 *doôn*, doden,
schulden, beschuldigingen; Dit is de kernregel van de beschouwingen over de aristokratische eer van Veenstra, zie 13, 18, 68, ook de Inleiding 1.1.
 423 *men passe het*, men moet de tiran maar wat toegeven. In deze formulering staat de betekenis van *passe* dicht bij: zich aanpassen. *Men geve de tiran wat hem toekomt* vinden we in: Uitlegkundig woordenboek Hooft enz. Amsterdam 1825, s.v. *passen*. Men kan zich afvragen of *passen* hier *toepassen* betekent (zie ook Woordenboek der Ned. taal enz. s.v. *passen*, A. III, 3. Dl. XII, I, kolom 690 v. Dit is moeilijk te rijmen met de kontekst. S. Lenselink, Een en ander over Hooft's treurspel *Geeraerd van Velsen* (in: Studies voor Zaalberg, Leiden 1975, blz. 162) stelt voor: zoiets kan men van een tiran verwachten! Men zie ook: P. Sterkenburg, Een glossarium van zeventiende-eeuws Nederlands, Groningen 1975 s.v. *passen*.
 424 *dapper van deuchdt*, van eminente deugd, zie Veenstra 44 v;
hy op zyn hoornen licht, die neemt hij op zijn horens.
 426 *blyve*, bezwijkte.

- Maer oft ghy my al aensaecht voor soo slap van moedt,
 Verrader, dacht ghy niet dat yemandt van mijn bloedt ⁴²⁸
 In hoogher eer verweent, en ridderlijke maeghen, ⁴²⁹
 430 Die haer in duystre' en licht ghewoon zijn preusch te draeghen, ⁴³⁰
 Dat yemandt van myn grootte' en edle swaghery ⁴³¹
 Den Lande deur ontsien, dat yemandt van dat vry ⁴³²
 En vranck Hollandsche volck zijn dagghe soud' ontblooten ⁴³³
 Om, door zyn eighen borst oock, dy in 't hart te stooten; ⁴³⁴
 435 Tot lossing van dit allerwaertste Vaderlandt, ⁴³⁵
 En wraecke vande God, en Eervergheten schandt,
 Die van uw moedwil heeft mijn Eerbre Vrouw gheleeden?

H. v. Woerden

- Daer toe gheboren wy, dat uwer dartelheden ⁴³⁸
 Verwaende woesticheydt, die veel te weeldrich klom, ⁴³⁹
 440 Met onse Naem, en Haef na lust soud springhen om?
 Dat wy in dienstbaerheydt verbluffet souden teelen ⁴⁴¹
 Voor beulen onse soons, ons dochters voor bordeelen?
 W'en zyn van de' Helden vroom en braeve stammen, die 't ⁴⁴³
 Noyt vaylich was te smaên, die bastaertspruyten niet.
 445 En dat het Naeneef zy, Godt gheve' het t'gheenen stonde.
 Nu treckt den Dwingheland den Handtschoen uyt den monde:
 Wat wil hy seggen? ⁴⁴⁷

G. v. Aemstel

Welcke' uytvluchten dicht uw geest?

- 428 *verrader*, nl. van de aristokratische eer;
bloedt, geslacht.
 429 *in hoogher eer verweent*, uitmuntend door hoge eer.
 430 *preusch te draeghen*, grootmoedig te gedragen, zie Veenstra 45-47.
 431 *swaghery*, aanverwanten, maagschap.
 432 *den Lande deur*, door het gehele land.
 433 *dagghe*, dolk.
 434 om, met opoffering van eigen leven, uw hart te doorsteken.
 435 *lossing*, verlossing;
alderwaertste, allerdierbaarste.
 438 *daer toe gheboren wy*, Zijn wij daartoe geboren.
 439 *verwaende*, vermetele;
woesticheydt, hartstochtelijke toorn.
 441 *verbluffet*, geheel verslagen, zó dat alle lust tot weerstand gebroken is.
 443 zulke bastaardspruiten zijn wij niet van de moedige helden en edele geslachten, die men niet ongestraft kon honen; en dat de nakomeling ooit zo worde, behoeve God.
 447 *dicht*, verdicht, verzint.

Graeve Floris

Ghy Heeren ben ick niet uw wettich Vorst?

H. v. Woerden

Gheweest

Ghy waert het, alsoo lang ghy eer en eedt betrachte:

- 450 Doen die verstorven in uw goddeloos ghedachte,
Verstorf aen ons de staf des Vorstelijcken hands.⁴⁵¹

G. v. Aemstel

Aen ons, die Leden zyn der Staeten deses Lands,⁴⁵²

Dien ghy 't voorneemste der voorwaerden hebt ghebroocken

De welcke waeren op uw Huldninghe besproocken.⁴⁵⁴

- 455 Ghy swoert met daeghing Gods, en by ghestaefden eed,⁴⁵⁵
Dat ghy dit vrye volck, in oorloch en in vreed,
Trouwlijck berechten soudt en vroomelijck beweyren;⁴⁵⁷
Eer dat het Graeflijck gouwdt ghenaecken mocht uw heyren.⁴⁵⁸
Daer zydy op ghehuldt; en is uw toegheseydt⁴⁵⁹
- 460 By eede wederom, daer op, ghehoorsaemheydt:
'Twelck doen ghy maeckte los, los wierden d'ondersaeten.⁴⁶¹

Graeve Floris

Soo stelt my dan te recht voor 't lichaem vande Staeten.

'Tgheen my mijn Kransse gaf, dat oordeel van mijn krans,⁴⁶³

G. v. Velsen

De minste van het volck is Halsheer des tyrans.⁴⁶⁴

451 *verstorf*, verstierf, ging over.

452 Tijdens Floris V was er nog geen sprake van de Staten des Lands, wèl tijdens Hooft.

454 *huldninghe*, inhuldiging;

besproochen, overeengekomen, vastgesteld.

455 *met daeghing Gods*, God als getuige aanroepend;

gestaefde eed, een aan iemand voorgezegde en door hem woordelijk nagezegde eed.

457 getrouw zou besturen en dapper verdedigen.

458 *eer dat*, vóór dat;

het Graeflijck gouwdt, de grafelijke kroon;

heyren, haren.

459 op die voorwaarden zijt gij ingehuldigd; *uw*, ed. 1636: *u*.

461 *doen*, toen.

463 *kransse*, kroon.

464 *halsheer*, heer over leven en dood.

H. v. Woerden

465 Des rechts uytroyer is onwaardich 's rechts weldaden. ⁴⁶⁵

Graeve Floris

Uw Broeder is ghedoemt by wettich Hof, en Raeden. ⁴⁶⁶

G. v. Aemstel

Wettich ghekooren, maer wel wetteloos van stem. ⁴⁶⁷

Graeve Floris

Zy streecken 't vonnis. ⁴⁶⁸

G. v. Velsen

Uyt ghy voerd' het teghens hem.

Graeve Floris

Ist recht vervalscht, zy deên 't: verhaelt het op haer alle.

G. v. Aemstel

470 Dat's eerst de schelm, wien schiedt het schelmstuck te ghevalle. ⁴⁷⁰

G. v. Velsen

Welcke' onbeschaemtheydt? dart ghy Vrouwenschender snoodt ⁴⁷¹

Ontschuldighingh bereên? ⁴⁷²

Graeve Floris

Mijn leven, en mijn doot

Zijn Heeren in uw macht, en wildy my ghebieden

Te swyghen, 'k weet ick moet ghehoorsaem zyn u lieden.

465 *uytroyer*, uitroeier, verkrachter.

466 *ghedoemt*, gevonnist.

467 *wetteloos*, zich aan geen wet houdend (zie vs. 1114).

468 *uyt ghy voerd'*, gij hebt het uitgevoerd.

470 *schiedt*, geschiedt;

schelm, schurk;

te ghevalle, ten voordeel, zie Veenstra, Baeto blz. 40.

471 *dart*, durft.

472 *ontschuldighingh bereên*, verontschuldiging bereiden, zoeken.

- 475 Indien ghy my ghebiedt te spreecken, ick beken
 Dat ick ghevallen, en niet sonder schuldt en ben.
 Oordeelt het ghy hoe ver die schuldt moet zijn ghetrocken.
 Dit darr' ick bidden, dat ghy niet en laet verrocken ⁴⁷⁸
 Uw reedlijckheydt, door tocht en hevicheydt van moe. ⁴⁷⁹

H. v. Woerden

- 480 Het gheene dat ghy wilt dat nu een ander doe,
 Stont te betrachten dy, doen ghy uw korselheden ⁴⁸¹
 Door een vrypostich woordt en gulhartighe reden ⁴⁸²
 Gheraeckt aen 't hollen, smeeet den toom los inden neck; ⁴⁸³
 Daer zy niet waeren self dan veel te hardt van beck. ⁴⁸⁴

Graeve Floris

- 485 My leert mijn schae mijn feyl, u leer zy niet te feylen. ⁴⁸⁵

G. v. Aemstel

Bevaeren loodsman, sal ons uwe sorghe peylen ⁴⁸⁶
 Te vooren onse Zee? van waer dit hart soo goedt?

Graeve Floris

- Ick acht dat wijsheyt nut aen vriend en vyandt doet,
 Des wensch dats' u versel: al hadse my verlaeten ⁴⁸⁹
 490 Doen ick in mijn ghemoedt verbolghen boven maeten,
 Besloot te doen den stap, die my aen 't glissen bracht. ⁴⁹¹
 Laet werden yet verschoont mijn misslach onbedacht ⁴⁹²

- 478 *darr'* durf;
verrocken, verrukken, van het spoor brengen.
 479 *tocht en hevicheydt van moe*, door hartstocht en heftigheid van gemoed.
 481 *stont te betrachten dy*, had u betaamd te doen.
 482 *vrijpostig*, openhartig;
gulhartighe reden, vrijmoedig woord.
 483 *smeet den toom los in den neck*, de vrije teugel liet.
 484 *hard van bek zijn* wordt gezegd van paarden, die weinig of niet gevoelig zijn voor de werking van de stang.
 485 *feyl*, misdaad, verkeerde daad.
 486 *sorghe*, voorzorg, beleid, wijze voorzichtigheid, praktische wijsheid, prudentie, voor vs. 486-491, zie Veenstra 62-64 en inl. I.I.
 489 *des wensch*, daarom wens ik.
 491 *glissen*, glijden, vallen, misdoen.
 492 *yet*, enigszins.

Van d'uytsteekende plaets daer ick op was gheseeten: ⁴⁹³
 En wilt gheen Vorst zijn ruymt, naer all'mans deunheyt meeten. ⁴⁹⁴

H. v. Woerden

495 Wat ruymt? De woesticheyt van uwe lusten boos, ⁴⁹⁵
 En moedwil? ⁴⁹⁶

G. v. Aemstel

Wettich Vorst en was noyt wetteloos.
 Hoewel hy, sonder het ghemeene best te steuren, ⁴⁹⁷
 Mach onghehouden, jae moet wesen in veel keuren, ⁴⁹⁸
 Voor welcke 't vollick heeft te buyghen met gheduldt, ⁴⁹⁹
 500 Want wetten stelt altijdts de gheen die wettich huldt: ⁵⁰⁰
 Te weeten 't eyndt, waer toe hy yemandt gaet verheffen.
 Dat is op dat die 't volck in deuchdt soud overtreffen;
 Met meerder wijsheydt, goedt bejaeghen, quaedt verhoên, ⁵⁰³
 En stieren 't alterecht, dan de ghemeent soud doen. ^{502-504 504}
 505 Dees wet verknoopt den Prins, oock binden hem de wetten ⁵⁰⁵
 Die ons den Hemel gaf; en de Natuyre setten
 Met diepe letters deed, in 't reedelijck verstant.
 Dees moet hy volghen: al waert maer ten spiegel. want

493 *uytsteekende*, verheven; de hoogte van mijn maatschappelijke positie Ed. 1636: Door uytstek van de plaets.

494 *ruymt*, vrijheid van handelen;
deunheyt, gebondenheid. De daden van een vorst moeten naar een andere, grotere maatstaf beoordeeld worden dan die van gewone mensen; het volk moet korter gehouden worden dan de vorst. Voor afhankelijkheid van Montaigne zie Veenstra 77.

495 *woesticheyt* zie vs. 439.

496 *moedwil* zie vs. 398;

Wettich Vorst en was noyt wetteloos zie Veenstra, Invloeden, 207.

497 *sonder het ghemeene best te steuren*, zonder schade voor het algemeen welzijn.

498 *onghehouden in*, niet gehouden aan.

499 *ghedult*, lijdzaamheid.

500 want degeen, die iemand op wettige wijze inhuldigt, stelt altijd wetten; deze liggen namelijk opgesloten in het doel, waartoe hij hem verheft: hij verheft hem te dien einde, dat hij het volk zal overtreffen in deugdzaamheid, enz.

503 *goedt bejaeghen*, naar het goede zou streven.

502-504 Volgens Veenstra, Invloeden, 202 v. afhankelijk van Lipsius' *Politica*, zie ook Inleiding 1.2.1.

504 *de ghemeent*, het volk.

505 *verknoopt*, verplicht, verbindt.

- Den ondersaet is op de wet ghewendt te luyeren,⁵⁰⁹
 510 Maer yder soeckt den Vorst, zijn wandel na de kuyeren:⁵¹⁰
 Gheoorloft achtmen 't gheen dat hy ghebooden heeft:
 Maer eerlijck eerst en schoon, het gheen dat hy beleeft.⁵¹²

H. v. Woerden

Den harder als hy dwaeldt met reuckeloose beenen^{510-513 513}
 Beslommert sich en 't vee, in moerachtighe veenen.⁵¹⁴

Graeve Floris

- 515 Wat eyscht ghy, voor de schuldt, dat ick tot beet'ring doe?⁵¹⁵

G. v. Velsen

Uw leven, staet en bloedt zijn te ghering daer toe.⁵¹⁶

H. v. Woerden

Dit is het voordeel vande grootste schelmeryen,
 Dat nimmer na verdienst de straf haer kan doen lyen;
 En altijdt d'arme wraeck vindt haer verhael te klein.⁵¹⁹

Graeve Floris

- 520 Heeft dien zijn misdaedt rouwt, dan niet ghenoech gheleên?

G. v. Aemstel

Ghenoech voor hem; maer niet tot beternis van andren.^{520, 521 521}

H. v. Woerden

Leydt ghylic binnen t'saem den queller der Holland'ren;⁴⁴⁸⁻⁵²²

509 *op de wet te luyeren*, de wet niet stipt na te volgen.

510 *den Vorst zijn wandel na te kuyeren*, de vorst in zijn handel en wandel te volgen.

512 *eerlijck*, eervol;

beleeft, naleeft, betracht.

510-513 Volgens Veenstra, Invloeden, 202 v. afhankelijk van Lipsius' *Politica*, zie ook Inleiding 1.2.1.

513 *reuckeloose*, roekeloze, onachtzame; zonder er op te letten, waar hij loopt.

514 *beslommert*, verwacht;

moerachtighe veenen, drassige venen.

515 *beet'ring*, boete.

516 *staet*, rang.

519 *verhael*, vergoeding, schadeloosstelling.

520, 521 Veenstra, Invloeden, 77 en 192 wijst op invloeden van Montaigne en en Lipsius.

521 *beternis*, vergoeding, schadeloosstelling.

448-522 Zie Inleiding 1.2.3.

- Ick gae de ronde doen, en selve nemen acht
 Hoe brug en poort versorcht, en toorens zijn bewacht.⁵²⁴
 525 Verseeckert hem terwijl, ick sal my herwaert spoeyen.⁵²⁵

G. v. Velsen

Waer is mijn Schildknaep? brengt hier ysers om te boeyen⁵²⁶
 Men kan bewaeren den verrader niet te vast.

G. v. Aemstel

Den Schildknaep is daer al.

G. v. Velsen

Daer dient wel op ghepast.

Eendracht. Trouw. Onnooselheyt

Eendracht

- Mijn heuchelijcke troost, o lieve ghesellinnen;
 530 Ghy die met suyver snoer, ghewent zijt op te winnen⁵³⁰
 Uw vlechten silververw ghebleeck van menigh' eeuw,⁵³¹
 En met den sluyer wit ophuyft dit hayl'ghe sneeuw;⁵³²
 Wiens loffenisse noyt quetsuyren leed oft breucken:⁵³³
 Die nocht van lief, noch oock van leedt uw woordt laet kreucken;⁵³⁴
 535 Te' eenvoudich om te doen 't ghelaet, met schallickheydt,⁵³⁵
 Ja segghen tot het gheen daer 't harte neen toe seydt;
 Wel grootmoedighe Trouw. En ghy, dien, t'allen tyden,⁵³⁷
 Ondrachelijcker valt het letten dan het lyden,⁵³⁸

524 *bewacht*, van wachten voorzien, met troepen bezet.

525 *verseeckert hem*, stelt hem in hechtenis.

526 *bewaeren*, bewaken.

530 *op te winnen*, op te binden.

531 *silververw*, zilverkleurig, grijs. Ook de Romeinen noemden de Fides *cana*, oud, grijs; zij werd voorgesteld *albo velata panno*, gehuld in een wit gewaad.

532 *ophuyft*, als met een huid bedekt;

dit sneeuw, deze witte haren.

533 wier belofte nooit werd geschonden of gebroken.

534 *kreucken*, schenden.

535 *eenvoudich*, natuurlijk, argeloos;

schallickheydt, sluwheid.

537 *wel grootmoedighe*, zeer edelmoedige, verheven.

538 *letten*, leed doen.

- Voldoend' Onnooselheyt, ghy siet om heind en veer ⁵³⁹
 540 Wat nemen in dit landt, de saecken voor een keer.
 De Twist met grooter feest ontfaên, is heel aen 't woeden, ⁵⁴¹
 Zy heeft doen barsten uyt d'onsteeckene ghemoeden ⁵⁴²
 Der eedellinghen trots; en niet een groote stadt, ⁵⁴³
 Oft daer en heeft het gift haers adems op ghevat;
 545 Den besten leden sit de smet diep in 't ghebeente,
 En loopt gheweldelijck voort onder de ghemeente,
 Die morrend t'saemen rot. t'Aerdtrijck, dat ick betree,
 'Roept oorloch oorloch, en ontseydt mijn soolen vree:
 Des ick mijn hielen licht, beslooten te vertrecken
 550 Vanden ghevloeckten grondt, om 's Hemels held're plecken ⁵⁵⁰
 Te winnen; en van daer een volleck te bespiên, ⁵⁵¹
 Wiens open arm my troont, en my, te jonnen dien. ⁵⁵²

Trouw

- Ghy die de Staeten sticht, en spoedich doet bedyen; ⁵⁵³
 Die zijt der Steden hayl, en gheest der burgheryen,
 555 Der Volcken vaylicheyt, der Koninckrijcken kracht;
 Goddin des Landtbestiers, o wereltwyse' Eendracht: ⁵⁵⁶
 Waer ghy bevochten wordt ontseydmen ons ten stryde; ⁵⁵⁷
 Wy missen al te noot de luwt van uwer zyde. ⁵⁵⁸

Onnooselheyt

- Grootmoghende Vorstin, 't vernielende Gheweldt
 560 En 't eere loos Bedroch zijn meesters van dit veldt.

- 539 *voldoend'*, vriendelijk;
ghy siet om heind en veer enz. gij ziet welk een keer de zaken in dit land dichtbij en ver af,
 dus overal nemen.
 541 *met grooter feest*, met grote vreugde;
heel, in hoge mate.
 542 *d'onsteeckene ghemoeden*, de ontstoken, verbitterde gemoederen der trotse edellieden.
 543 een grote stad bestond er tijdens Floris V niet; hier spreekt Hooft, de Amsterdammer der
 17de eeuw.
 550 *plecken*, plaatsen.
 551 *te winnen*, te bereiken.
 552 *troont*, lokt;
en my, te jonnen dien en mij daaraan (aan dat volk) te gunnen, te wijden.
 553 *spoedich bedyen* voorspoedig gedijen.
 556 *wereltwyse*, verstandige.
 557 *ontseydmen ons ten stryde*, verklaart men ons de oorlog.
 558 *te noot*, te node;
luwt, luwte, schaduw, bescherming.

Reyst ghy, wy reysen mede', en zyn van hier verbannen. ⁵⁶¹

Eendracht

- Aensienelyck ghesticht des Hemels wyd ghespannen, ⁵⁶²
 Die buyten zyt omheynt met muyr van diamant
 Ghedopt met levend goudt; en binnen d'heldre want, ⁵⁶⁴
 565 Met Son, by Son verciert, aen d'hooghe welfsels keurich; ⁵⁶⁵
 Deurvolyckt met den galm van liefdes aedem geurich,
 Die d'aldergoedichst is der krachtelheden schoon. ⁵⁶⁷
 Uw armen opent ons, o gloryrycken throon
 Des Alderhoogsten, voor wien alle schepsels knielen:
 570 Der sael'ghen weeldich huys, en burch der vromer zielen: ⁵⁷⁰
 Ontfangt, ontfangt, o ghy heerlycken Tempel groot,
 Ons uw poortressen ouwdt in uw gherusten schoot. ⁵⁷²

Rey van Hemellieden. Eendracht. Trouw. Onnooselheyt

Rey van Hemellieden

- O Heylighe Drietal wellekome,
 Die 't wereltlyck beswaeren, ⁵⁷⁴
 575 Komt ontvaeren:
 En hebt den wech ghekooren, om
 Met ons volnoechde schaeren, ⁵⁷⁷
 Te vergaeren. ⁵⁷⁸

- 561 *reyst*, vertrekt; In Garnier's Porcie III, 1 staat:
 La Foy, la Charité, la Concorde amiable
 Ont, contraintes, fuy ce monde abominable.
 La Justice bannie est remontee aux cieux.
 Zie G. Kalff, Hooft's verplichtingen aan Fransche en Italiaansche dichters, Ts. 35, blz. 316.
- 562 *ghesticht*, paleis, bouwwerk.
- 564 *ghedopt*, beslagen;
levend goudt, nl. de sterren;
heldre, schitterende.
- 565 *keurich*, prachtige, heerlijke.
- 567 *d'aldergoedichst*, de allerliefste;
krachtelheden, goddelijke krachten, eigenschappen, openbaringen des hemels.
- 570 *weeldich*, heerlijk.
- 572 *poortressen ouwdt*, vroegere burgeressen;
gherust, rustig, veilig.
- 574 *'t wereltlyck beswaeren*, de wereldse zorgen.
- 577 *volnoechde*, blijde, verheugde.
- 578 *te vergaeren*, u te verenigen.

Op opwaerts stycht, al hoogher, tot
 580 In dit verheven blinckend slot
 Vervult door alle leeden,⁵⁸¹
 Met weeld' en wel te vreedden,⁵⁸²
 Vrolijkheden.

Eendracht

Ghelucksaelighe reyen,
 585 Die 's Hemels vloer beswiert met suyvre voeten,⁵⁸⁵
 Daer ongeneucht met schreyen⁵⁸⁶
 Haer selven wars, aen niemant kan ghemoeten:⁵⁸⁷
 Noch wrevelheydt,
 Met prickend' leydt;
 590 De vensters darf ghenaecken;⁵⁹⁰
 Noch nestelt 't saeghen,⁵⁹¹
 Nocht sorghe met haer knaeghen,
 Aende daecken.

Rey van Hemellieden

Sweeft in, sweeft in, ghy zijt verwacht
 595 In d'hoochverdiepte saelen
 Vry van quaelen;⁵⁹⁶
 En als 't ondanckbaer aertsch gheslacht
 U quaelyck sal onthaelen,
 In haer daelen,
 600 Soo sullen u, o landliên mijn,⁶⁰⁰
 Dees vaederlycke poorten zijn
 Gheslooten t'gheenen tyen.
 Sweeft in, en wilt u vlyen,⁶⁰³
 Tot verblyen.

581 *door alle leeden*, overal.

582 *wel te vreedden vrolijkheden*, zalige vreugde.

585 *beswiert*, in zwierende beweging gaat over.

586 *ongheneucht*, smart, droefheid.

587 *haer selven wars* enz., die iemand een afkeer van zichzelf doet krijgen, niemand kan overkomen.

590 *darf*, durft.

591 *'t saegen*, angst.

596 *quaelen*, zorgen.

600 *landliên*, landslieden.

603 *vlyen*, voegen, weest met ons verblijd.

Rey van Aemstellandsche jofferen

- 605 O Rome rijck van roem, o dochter 's hoochghemelden⁶⁰⁵
 Grootmoedicheyts, van soo kloeck opgheschooten leên;
 Vruchtbaere Moeder der ouwling vergooder helden,⁶⁰⁷
 Die zijn door deuchdes kerck ten eerslot inghetreên!⁶⁰⁸
- 610 Die inde wolcken hebt eertijds u stoel verheven;
 En 't hooft te kroonen met blinckende starren plaecht;
 En met de necken trots des aertrijcks opgheheven,
 En's t'onderbrachten Zees, uw voeten hebt gheschraecht.⁶¹²
- 615 Ghy die hebt uytghestreckt u armen kloeck ter daede,
 Daer selden te vergheefs het gladde stael aen blonck,⁶¹⁴
 Van 't rooseroodt prieel der gulden Daegheraede,
 Tot 's laeten avonds scheemervallighe spelonck;⁶¹⁵⁻⁶¹⁶
- 620 Godin ghebeden aen van allerleye standen;
 Ontsichbre tuchtichster der Koninghen vol prachts;⁶¹⁸
 Voochdes der Volcken; schrick der feller Dwinghelanden;⁶¹⁹
 Heyl, en bevreedichster des menschlijcken gheslachts.⁶²⁰
- Nu zydy immers meer niet, dan een onbegraven
 Ghebalsemt lijck, verselschapt met bestoven kleên,
 Beraechde Croonen, opghehanghen Scepterstaven,⁶²³
 En waepens uytghedient, en swaerden afghestreên.⁶²⁴

605 *hoochghemelden*, hooggeprezen.

607 *ouwling*, vroeger.

608 *door deuchdes kerck ten eerslot inghetreên*, Rome kende twee tempels, die naast elkaar stonden; men kon slechts de tempel van de Eer binnengaan doorheen de tempel van de Deugd, zie Th. de Rouck, *Den Nederlandtschen Herauld*, blz. 2 en C. Watson, *Shakespeare and the Renaissance concept of honor*, blz. 94, in Veenstra 66 v., vgl. ook Inleiding 1.1.

612 *geschraecht*, nl. met de trotse necken enz.

614 *gladde*, blinkende.

615-616 van het oosten tot het westen; *scheemervalligh*, duister.

618 *ontsichbre*, ontzaglijke;
vol prachts, vol weelde.

619 *voochdes*, gebiedster;
der feller, der felle.

620 *bevreedichster*, vredeachtster.

623 *beraechde*, vuil van spinrag.

624 *afgestreên*, versleten, onbruikbare.

- 625 Dan peynse niemandt dat hy sal te boven raecten ⁶²⁵
 De mooghentheydt des lucx; oft trouwe' haer wayflen yet: ⁶²⁶
 Haer speelkindt, daer zy lang in minnen om te blaecken ⁶²⁷
 En op verslinghert scheen, ten laetsten zy verliet. ⁶²⁸
- Sich niemandt en beloof dan, eenich ding ter hoede ⁶²⁹
 630 Te brenghen, teghens quets van droeve sterflijckheydt; ^{629, 630}
 Door sorghen kommersieck, oft stortinghe van bloede, ⁶³¹
 Oft staedich sloven van besweeten arrebeydt: ⁶³²
- 't Zy dat hy onderstaet de Volcken t'haeren besten ⁶³³
 Te stichten burgherlijck door wetten wijs; oft tracht ⁶³⁴
 635 Voor eyndeloosen tijdt, Adel en eer te vesten, ⁶³⁵
 In zijn doorluchtich huys, oft Vorstelijck gheslacht;
- Oft dat hy besich wroedt om schatten te versaemen, ⁶³⁷
 Voor zijn naeneeven dwaes, soo verre boven maet, ⁶³⁸
 Dat zy in 't darde lidt haer zynes sullen schaemen, ⁶³⁹
 640 En dichten ouwders valsch van heerelijcker staet. ^{625-640 640}

- 625 *peynse*, denke, mene niemand, dat hij zal ontkomen aan de macht van het noodlot.
 626 *des lucx*, van de fortuin, het noodlot;
oft trouwe' haer wayflen yet, of vertrouwe ook maar enigszins haar wispelturigheid.
 627 *speelkindt*, troetelkind, lieveling;
daer-om, waarom;
blaecken (*scheen*, zie 628).
 628 *op*, (*daer-op*) waarop;
verslinghert, (in gunstige zin) verliefd.
 629 *ter hoede te brenghen*, in veiligheid te brengen, te kunnen beschermen tegen de vergankelijkheid.
 629, 630 Veenstra (Baeto, 42) brengt deze verzen in verband met Seneca's *Octavia* vs. 925, 926:
 Regitur fatis mortale genus/nec sibi quisquam spondere potest/firmum et stabile.
 631 *kommersieck*, kommervolle.
 632 *besweeten arrebeydt*, arbeid waarbij men zweet; zware arbeid.
 633 *hij*, zie *niemandt* (629);
onderstaet, tracht.
 634 *stichten*, tot welvaart brengen;
burgherlijck, maatschappelijk.
 635 *vesten*, grondvesten.
 637 *besich*, ingespannen.
 638 *naeneeven*, nakomelingen.
 639 dat zij zich tot in het derde geslacht voor hem zullen schamen.
 625-640 De achtergrond van deze verzen en Rome als voorbeeld van het staatsnoodlot vinden we ook bij Montaigne, Veenstra, Invloeden, 78 v.
 640 *dichten*, verdichten, verzinnen.

Ghettellet zijn al t' onverwickelijcke paelen ⁶⁴¹
 Den aertschen grootheên, van den noodt onwinnelijck, ⁶⁴²
 Die parst ten gronde 't swaer, en dwingt het hooch te daelen:
 Die doemt het murwe fruyt ten pluyck, het ryp ten slijck. ⁶⁴⁴

645 Der saecken beurten, en der Staeten wissellinghen ⁶⁴⁵
 Roert om haer handt gheswind en nimmer woelens sat. ⁶⁴⁶
 Dees heeft ten laetsten u, o Rome grootst der dinghen,
 Door onontworstelbaere stormen afghemat. ⁶⁴⁵⁻⁶⁴⁸

Och had zy konnen oock de boose lusten breecken
 650 Daer uwer Koninghen gheslacht is toe ghewendt! ⁶⁵⁰
 En had doch Brutus, met het loffelycke wreecken, ⁶⁵¹
 Omsiende vreesse den naekoomers ingheprendt! ⁶⁵²

Soo souden nu ter tydt de vreesse wy ontbeeren,
 Die ons beleeghert heeft met anxten en verdriet.
 655 Maer, laes! het lichte luck noch trouwe wraeck verleeren ⁶⁵⁵
 Der grooten kinderen haer woeste moedwil niet. ⁶⁵⁶

641 *onverwickelijcke paelen*, onwrikbare, onverzetbare grenzen.

642 *van den noodt onwinnelijck*, door het onverwinbare noodlot;
grootheên, machtigen.

644 *ten pluyck*, tot het plukken, om geplukt te worden;
het ryp ten slyck, het rijpe fruit om in het slijk te vallen.

645 *der saecken beurten*, de afwisseling in de loop der dingen.

646 *haar*, nl. *de mooghentheydt des lux* (626).

645-648 Deze regels doen denken aan bepaalde uitingen van Montaigne, zie Veenstra, Invloeden, 79.

650 *is toe ghewendt*, zich heen heeft gekeerd, zich aan overgeeft.

651 *Brutus*, L. Junius Brutus verdreef in 510 de laatste koning, de dwingeland Tarquinius Superbus.

652 *omsiende vreesse*, omzichtige, behoedzame vrees.

655 *lichte luck*, de lichtzinnige, onbetrouwbare fortuin;
trouwe wraeck, wraak die nooit uitblijft.

656 *woeste moedwil*, zie vs. 398.

Nu is 't Lands rust ghesteurt, de swaerden uyt de scheeden.

Ghy Helden hoochghemoedt, ghy Burghers trots, besiet ⁶⁵⁸

Erlegt in u ghedacht, besint, eer verder treden, ⁶⁵⁹

660 Aen welcken gruw'len ghy der poorten sleutels biedt. ⁶⁶⁰

Keert buyten, buyten keert dat beest ontstelt van harssen

Den goddeloosen Krijch: en bouwt hem gheenen brug, ⁶⁶²

Dien't met bebloeden beck in 't yser lust te knarssen. ⁶⁶³

Men kan wel nauwlijcx, doch men kan nu noch terug. ^{657-664 664}

665 Maer t'hans als 't al vervuldt sal zijn met schrick en duchten, ⁶⁶⁵

Door 't overromplen en verwoesten van het landt,

Der schuyren droeve smoock, en het verbaesde vluchten ⁶⁶⁷

Der huysliên opghejaecht, der slooten lichten brandt; ⁶⁶⁸

Sal yder achten, dat zyne' is de grootste schaede, ⁶⁶⁹

670 En zijn de beste kans, in 't wrockighe ghemoedt;

En luchtich oopen doen zijn ooren tot het quaede, ⁶⁷¹

En niemandt luystren nae verdrach oft vreedes goedt. ^{529-672 653-672 672}

658 *hoochghemoedt*, fiere.

659 *erlegt*, overlegt;

eer verder treden, eer dat gij verder gaat.

660 voor welke gruwelen gij de poorten opent.

662 *bouwt hem gheenen brug*, maakt hem de toegang niet gemakkelijk.

663 *dien*, wie;

yser, harnas;

knarssen, knarsetanden.

657-664 Deze verzen worden aangehaald door Cornelissen 79 v. in verband met zijn uiteenzettingen over de *raison d'état* en de binnenlandse vrede, zie Inleiding 1.2.2.

664 Dit vers is prospectief wat betreft de handelingsvoortgang en vermanend voor de eigentijdse lezers en toehoorders.

665 *thans*, weldra, straks.

667 *smoock*, zwarte rookwolken;

verbaesde, verbijsterde.

668 *huysliên*, boeren.

669 *zyne'*, zijn schade.

671 *luchtich*, lichtzinnig

529-672 Zie Inleiding 1.2.3.

653-672 De eigentijdse situatie komt door de figuratie heenbreken, zie Inleiding 1.4.

672 *verdrach*, wapenstilstand.

Derde bedrijf⁺

Harman van Woerden. Geeraerd van Velsen. Gijsbert van Aemstel

H. v. Woerden

Ick koom het inder ijl daer alles deur ghevlooghen.⁶⁷³

De poort is wel bewaert; de bruggen opghetooghen;⁶⁷⁴

675 Op elcken tooren is een schildwacht uytgheset;

Het wachthuys vol kryoels; een yder rustich, met⁶⁷⁶

De waepens byder handt; en niemandt suf van allen:⁶⁷⁷

Verseeckt houd ick ons voor schielijck overvallen:⁶⁷⁸

Ten zy selfs 's Hemels haet ten oorloch ons ontseg.⁶⁷⁹

G. v. Velsen

680 'Ten is de meening niet te wachten na beleg.⁶⁸⁰

Maer, om bequaemelijck de saecke te voltrecken,⁶⁸¹

Vereyscht den tijdt, dat wy 't verborghen nu ontdecken,⁶⁸²

Aen neef van Aemstel, als een treffelijck medelid⁶⁸³

Van ons verbintenis.

G. v. Aemstel

Wat's dat verborgens?

H. v. Woerden

Dit.

685 Van al die 't vaederlandt ghetrouwe liefd toe draeghen,

De gulden vryheyt, en gherechticheyt naejaghen,

+ De handelingsvoortgang van het derde bedrijf, zie Inleiding 1.4.

673 Ik kom er zo vlug mogelijk aan, na alles te hebben bekeken.

674 *bewaart*, bewaakt;
opghetooghen, opgehaald.

676 *rustich*, kloek.

677 *suf*, laf.

678 *voor*, tegen;
schielijck, plotseling.

679 *ten oorloch ons ontseg*, ons de oorlog zou verklaren

680 *te wachten na beleg*, een beleg af te wachten.

681 *bequaemelijck*, op een behoorlijke wijze.

682 *'t verborghen*, het geheim.

683 *treffelijck*, aanzienlijk.

- Ick wel gheen aenstoot vrees, zy prysen ons verdrach: ⁶⁸⁷
 Maer op haer hulp men oock sich niet verlaeten mach.
 In quaeden saecken wert den hevighe bedryver, ⁶⁸⁹
 690 Met haesten aenghevoert, van zijn verblinden yver:
 Gherechtighe' aenslach sloert, onder beleydt, en raedt ⁶⁹¹
 Des juysten redens, die nauw uyt haer tredt en gaet.
 Soo sullen zy: des waer daer op te wachten, doolen. ⁶⁹³
 D'onkundighe ghemeent heeft d'ooghen inde soolen; ⁶⁹⁴
 695 En blindeling verkiest, en blindeling versmijjt;
 En vaeck *vive ma mort, meure ma vie* krijt. ⁶⁹⁶
 Des vaylich nerghens wy in 't landt zijn vande Graeve. ⁶⁹⁷

G. v. Aemstel

Hoe dan doch toe? ⁶⁹⁸

G. v. Velsen

- De Vorst die onder zynen stave,
 't Ghehoorsaem Eng'landt buycht, en heeft in zyner macht
 700 De kindren effen rijp te scheyden, van gheslacht ⁷⁰⁰

- 687 *aenstoot*, vijandelijke bejegening, tegenwerking.
 689 *den hevighe bedryver*, enz., hij die hartstochtelijk, driftig aan het werk gaat, de zaak onderneemt, wordt door zijn blinden ijver (hartstocht) meegesleept.
 691 *gherechtighe' aenslach sloert*, een wettige onderneming vordert langzaam; zij laat zich leiden en raden door verstandig overleg, dat zich niet overhaast.
 693 Daarom zullen zij (de mensen van *beleydt en raedt des juysten redens* (691, 692), als je daarop zou moeten wachten, in dwaalwegen terecht komen.
 694 *onkundighe ghemeent*, domme volk. Dit vers wordt door Van Tricht (noot 2 bij blz. 43, op blz. 222 v.) aangehaald in zijn beschouwing over het wel of niet 'hoogmoedig neerzien op het gewone volk' door Hooft, in verband met de bekende tekst in de brief aan Mostaert: 'Ik (hoewel anders van 't volk niet) enz' Van Tricht verzet zich tegen de theorie van Hoofts standtrots. Daar worden genoemd: Jonckbloet, Breen, Muller, Prinsen, Romein-Verschoor, Baur. Er hangen mee samen de kwesties van Hoofts voorouders en de mogelijkheid van de mentaliteit van een nouveau-riche.
 696 In zijn domheid eist het volk dikwijls het tegenovergestelde van wat het moest verlangen.
 697 *des* daarom.
 698 *hoe dan toch toe*, wat wilt gij dan?
 700 *gheslacht*, familie;
effen rijp, pas volwassen.

- En ouwders eeuwelijck (hoe seer het oock doorsnyde
 Haer overhangend hart) en prestense ten stryde,⁷⁰²
 Met booghen handich tay, en flitschen scharp van dop:⁷⁰³
 't Zy dat hy drieghe met beschreylijck oorloch, op⁷⁰⁴
 705 Te koomen den Franchoys, wiens speer hy niet laet roesten;
 Oft met verslinnende' heyrtocht Schotlandt te verwoesten,⁷⁰⁶
 Oft te versteuren, met het yser blanck en 't vier,⁷⁰⁷
 In zyne nachten lang, den ongastvryen Yer:⁷⁰⁸
 Dees heeft hem vast ghemaect by schriften, en by spraecke⁷⁰⁹
 710 Van eeden dier, ghelooft te' handthaven onse saecke.
 Des den verraeder hem te geven inde handt⁷¹¹
 Wy hebben, ons in zijn bescherming ende landt.⁷¹²

H. v. Woerden

- Daer is des Graeven soon de Prince Jan met naemen,
 Dien d'eer ghebeurt is van in echte te versamen⁷¹⁴
 715 Met 's Koninx dochter; dees als vande rechte struyck,⁷¹⁵
 Een onbesproocken spruyt, salmen naer ouwdt ghebruyck,
 Doen sweeren 't onderhouwt van alle vryicheden,⁷¹⁷
 Die 't land oyt had voorheen, oft hebben mocht met reden;⁷¹⁸

- 702 *overhangend*, liefhebbend;
en prestense ten strijde, en ze ten strijde te pressen.
 703 *handich*, gemakkelijk te hanteren;
dop, punt.
 704 *drieghe*, dreige;
op te komen, aan te vallen.
 706 *verslinnende'*, vernielende, verwoestende.
 707 *versteuren*, storen;
yser blanck, zwaard.
 708 *in zyne nachten lang*. Hooft denkt aan de lat. naam voor Ierland *Hibernia*, eig. winterland,
 een afleiding van *hibernus*, winterachtig.
 709 *dees*, nl. de koning van Engeland, Eduard II, heeft zich verbonden bij geschrift en bij
 uitgesproken, dure eeden beloofd onze zaak voor te staan, haar te verdedigen.
 711 *des* daarom;
inde handt, in zijn macht.
 712 *wy hebben*, hebben wij (*ghelooft*);
ons in zijn bescherming ende landt, en ons en het land in zijn bescherming (*te geven*).
 714 *in echte te versamen*, enz., te huwen met 's konings dochter, Elisabeth. Bij verdrag was
 bepaald, dat Jan zou huwen met de dochter van Eduard I, dat Floris V daarvoor een som van
 50.000 pond zou ontvangen en Jan, als deze zeven jaar was, naar Engeland zou sturen om
 aldaar te worden opgevoed.
 715 *struyck*, stam.
 717 *'t onderhouwt van alle vryicheden*, de handhaving, het nakomen van alle voorrechten.
 718 *oft hebben mocht met reden*, of later op billijke wijze zou kunnen krijgen.

- En soo bemoffelen zijn handen, dat hy 't spel, ⁷¹⁹
 720 Door hoochmoed, echter ons niet weer in 't war en stel; ⁷²⁰
 Maer heb eerbiedelijck d'Enghelsche Croon te vreesen.
 En als hy sal ghehuldt op dese voorwaerd wesen, ⁷²²
 Verheffen tot den naem zijns vaders. Desen vondt ⁷²³
 Is d'eenighe' uytcoomst die wy hebben, des terstond,
 725 (Want ons gheen ding soo quaet als sloffen is oft slepen) ⁷²⁵
 Bestelt ons, neve, drie vande beseylste schepen. ⁷²⁶
 Ghy kendt dees hoeck, ghelyck u volck de schipliën doet. ⁷²⁷

G. v. Aemstel

- Schepen? Ick ben ghescheept daer ick med' over moet. ⁷²⁸
 En vind my soo ver t'Zee met u verhaeste kielen, ⁷²⁹
 730 Dat ick, helaes! vergheefs nu omsie nae mijn hielen. ⁷³⁰
 Maer weeldich Wtrecht, o Bisschoppelijcke stadt! ⁷³¹
 In ick noch binnen uw strijdbaere vestens sat; ⁷³²
 Ick brachte den Tyran in handen niet den gheenen,
 Die min het vaderlandt als eyghen wraecke meenen. ⁷³⁴
 735 De waerheyt is (ghelyck ick gheensins en beneen) ⁷³⁵
 Dat ick in handeling en vruntschap ben ghetreên, ⁷³⁶

719 *bemoffelen*, binden.

720 *hoochmoed*, overmoed, vermetelheid;
echter, later, naderhand.

722 *ghehuldt*, ingehuldigd.

723 *tot den naem zijns vaders*, nl. tot graaf.

725 *slepen*, dralen.

726 *bestelt*, stel tot onze beschikking;
beseylste, snelstvarende.

727 *hoeck*, streek;
de schipliën, bijstelling bij u volck.

728 *ick ben ghescheept*, enz., ik zit in het schuitje en moet nu mede over; ik heb mij zover met u ingelaten, dat ik niet meer terug kan.

729 *'tZee*, zeewaarts in.

730 *vergeheefs nu omsie nae mijn hielen*, vergeefs naar een gelegenheid zie om te ontvluchten, mij aan de zaak te onttrekken.

731 *weeldich*, heerlijk.

732 *in*, indien, zo;
strijdbare vestens, sterke muren.

734 *min*, minder;
meenen, beogen, bedoelen.

735 *beneen*, ontken.

736 dat ik in onderhandeling over een vriendschapsverbond ben getreden.

- Op uw aenhouwden, met de Vorsten ons ghebuyren, ⁷³⁷
 Eer datmen yets bestonde'; om binnen haere muiren ⁷³⁸
 Uytvlucht te vinden, en eenighen toeverlaet ⁷³⁹
 740 Te weten, by al dien misluckt waer onsen raedt, ⁷⁴⁰
 En aenslach vol ghevaers: die 'k helpen heb beginnen,
 Met goeden yver, om gheleghentheyte te winnen,
 Tot het vergaederen der Staeten, 't welck dus lang, ⁷⁴³
 De schalcke Dwinghelandt door slimmer treecken gang, ⁷⁴⁴
 745 Door dreyghen en ontsich, gheweeten heeft te weeren. ⁷⁴⁵
 Maer toegang inden land t'openen vremden Heeren,
 Om groote steeden met drieschende slooten vast ⁷⁴⁷
 Te dwinghen; 't platte landt parssen met overlast ⁷⁴⁸
 Van knechten tuchteloos, en Overzeesche koppen; ⁷⁴⁹
 750 Met oorlochsvolck uytheemsch ons vestinghen te stoppen; ⁷⁵⁰
 Te setten d'Eedlen van haer ampten; Borghers rijck ⁷⁵¹
 Van haer vryheeden oudt; Huysluyden op den dijk: ⁷⁵²
 't Was noyt mijn meening. ⁷⁵³

G. v. Velsen

Wie kan ordentlijck verquicken
 Een staet ter doot toe kranck, en weêr in orden schicken,

- 737 *ons gebuyren*, hier kunnen bedoeld zijn Jan II van Brabant, Guy van Vlaanderen en Eduard I van Engeland, die op een vergadering te Kamerijk hun hulp hadden toegezegd.
 738 *bestonde'*, ondernam;
haere, hun.
 739 *uytvucht*, toevlucht, wijkplaats.
 740 *onsen raedt*, ons plan.
 743 *Staeten*, Zie Inleiding 1.2.3.
 744 *shalcke*, gemene, slechte;
door slimmer treecken gang, door middel van slimme streken.
 745 *ontsich*, het inboezemen van vrees.
 747 *met drieschende slooten vast te dwinghen*, met dreigende, sterke kastelen in bedwang te houden.
 748 *parssen*, drukken, kwellen;
overlast, gewelddadigheden.
 749 *knechten* soldaten;
overzeesche koppen, manschappen uit Engeland.
 750 *stoppen*, vullen.
 751 *te setten van*, te ontnemen.
 752 *vryheeden oudt*, oude voorrechten;
huysluyden, boeren.
 753 *ordentlijck*, naar behoren.

755 Als d'Opperoverhey onordlijck wordt beliedt? ⁷⁵⁵

H. v. Woerden

Dat konde d'eerste nocht de tweede Brutus niet. ⁷⁵⁶

Nocht die in 't vrouwenkleedt als mannelijck bevryder ⁷⁵⁷

Zijns Vaederlants hem droech. En waer 't dat het een yder

Soo nauw soud nemen als Epaminond en ghy, ⁷⁵⁹

760 Doen Thebe', en Hollandt nu, bleven in slaverny. ⁷⁶⁰

G. v. Velsen

Dan waer het straffeloos de volcken te verslinnen. ⁷⁶¹

G. v. Aemstel

Onordens al ghenoech, laet orden eens beginnen. ⁷⁶²

H. v. Woerden

Dat sal 't, wanneer de Graef sal zijn in 's Koninx handt.

G. v. Aemstel

Siet toe, siet toe, ghy scheept 's Lands welvaert uyt het landt.

G. v. Velsen

765 Wie is dat? de Tyran, dien wy te samen vinghen?

G. v. Aemstel

's Lands hoocheyt ist, die ghy verraedt aen vremdelinghen. ⁷⁶⁶

755 als het opperbestuur op onmatige wijze wordt gevoerd.

756 dat kon L. Junius Brutus, de verdrijver van Tarquinius Superbus, noch Marcus Junius Brutus, de tribuun (195).

757 hier worden de Thebanen bedoeld, die in vrouwenkleren de bevrijding van hun vaderland begonnen; *hem droech*, zich gedroeg.

759 *Epaminond*, Epaminondas, de aanvoerder der Thebanen; Hooft kende Epaminondas via Montaigne, zie Veenstra, Invloeden, 79 v.

760 *doen*, dan zouden toen Thebe en nu Holland in slavernij gebleven zijn.

761 dan zou men ongestraft de volken kunnen vernietigen.

762 *onordens*, wanorde, verwarring.

766 *'s Lands hoocheyt*, de gebieders van het land.

G. v. Velsen

Men set een billick Prins, in Dwinghelandt zijn stoel. ⁷⁶⁷

G.v.Aemstel

Hoe lang doch billijk? tot dat hy sich meester voel? ⁷⁶⁷⁻⁷⁶⁸

H. v. Woerden

Zijns levens heele loop doet hem voor goedt befaemen. ⁷⁶⁹

G. v. Aemstel

770 Het zy soo: wie wil borgh zijn voor zijn erfghenaemen?

G. v. Velsen

Dat is te ver ghesorcht. In tusschen dach en raedt. ⁷⁷¹

G. v. Aemstel

Noyt sorchde' hy ver ghenoech, die sorchde voor een staet.

H. v. Woerden

Ghemeen'lijk komen voort de vroomen vande vroomen. ⁷⁷³

G. v. Aemstel

En als die reghel mist dan is het omghekoomen. ⁷⁷⁴

G. v. Velsen

775 Men kan een Vorst zyn macht bepaelen by verdrach. ⁷⁷⁵

G. v. Aemstel

Volvoert dat, als zyn vremdt krijchsvolck u overmach. ⁷⁷⁶

⁷⁶⁷ *een billick Prins*, een rechtvaardig vorst.

⁷⁶⁷⁻⁷⁶⁸ Voor de ideeën over de Vorst in deze verzen haalt Veenstra, *Invloeden*, 203, een plaats aan uit de *Politica* van Lipsius, vgl. ook vs. 502-504, 510-513; de behandeling hiervan begint op blz. 200.

⁷⁶⁹ *voor goedt befaemen*, als goed bekend staan; de naam geven van goed, rechtvaardig.

⁷⁷¹ *in tusschen dach en raedt*, komt tijd, komt raad;
in, imperatief van *innen*;
tusschen, ondertussen.

⁷⁷³ In *Invloeden*, blz. 80 wijst Veenstra op afhankelijkheid van Montaigne.

⁷⁷⁴ *omghekoomen*, is het te laat, mis.

⁷⁷⁵ *bepaelen*, begrenzen, beperken.

⁷⁷⁶ *u overmach*, u de baas is.

H. v. Woerden

Wat middel soudt ghy dan goedt vinden te ghebruycken?

G. v. Aemstel

Den Graef, en Graeflijckheydt haer wiecken wel te fnuycken; ⁷⁷⁸

Doch niet door vremdt gheweldt: maer nae voorouwders seên. ⁷⁷⁹

780 Beschrijft de ridderschap, beschrijft de grote steên, ⁷⁸⁰

Daer d'opperheydt by staet: en laet die wederhaelen ⁷⁸¹

De buytenspoorsche macht in d'ouwbesette paelen. ⁷⁸²

Ick waarschuw, noch ist tijdt, verblindt u niet de wraeck.

H. v. Woerden

En soo de Staeten haer niet kreunen onse saeck? ⁷⁸⁴

G. v. Velsen

785 Oft soo zy, den Tyran ten dienst, ons teghen spannen? ⁷⁸⁵

G. v. Aemstel

Wil 't beste deel des volcx verheert zijn van Tyrannen ⁷⁸⁶

Het oordeel staet an haer: des dulden zy, elck een ⁷⁸⁷

Die dulde dan met haer, oft geev' hem elders heen. ⁷⁸⁸

Want, stootmen dit om, 't schuym van Burghers en van Boeren ⁷⁸⁹

790 Sullen, ghelyck als ghy den Prins te land uytvoeren; ⁷⁹⁰

778 de graaf en zijn macht te kortwieken.

779 *vremdt gheweldt*, zie Inleiding 1.2.3.

780 *beschrijft*, roep bijeen.

781 *opperheydt*, oppergezag, soevereiniteit; *wederhaelen*, terugbrengen.

782 *buytenspoorsche*, die buiten het rechte spoor s getreden; de perken te buiten ging; *d'ouwbesette paelen*, de van ouds gestelde grenzen.

784 *haer niet kreunen*, zich niet bekommeren om.

785 *ons teghen spannen*, tegen ons samenspannen.

786 *'t beste deel des volcx*, d.i. de aristokratie, de Staten. Hoofd staat hier onder invloed van Montaigne, Lipsius e.a., zie Veenstra, Invloeden 80 v.v., 207, Inleiding 1.2.1. Van Aemstel spreekt hier en elders Hoofds eigen opvattingen uit. *verbeert*, overheerst. S. Lenselink haalt in zijn studie (zie vs. 423) vs. 786-788 aan in verband met zijn mening dat Hoofd afhankelijk is van: Coornherts vertaling van Celta's *Vindiciae contre tyrannos* enz. (1579, vertaling 1586; studie Lenselink blz. 163, 164, 168).

787 *des dulden zy*, derhalve, indien zij dat toestaan.

788 *geev' hem*, begeve zich.

789 *stootmen dit om*, sluit men dit (*beste deel des volcx*, de staten) van de regering uit.

790 *te land uytvoeren*, uit het land voeren. N.B. Er staat *Prins* (niet: graaf).

- En soo zy 't vinden goedt, met lasterlyck bedryf,⁷⁹¹
 Hem tasten aen zijn croon, hem tasten aen zyn lyf.
 Des soo gh'u niet en wacht hier verder in te moeyen,⁷⁹³
 Soo sullen eeuwelijck verspuwen en verfoeyen⁷⁹⁴
 795 De tydtghenooten en naeneeven uwen naem.⁷⁹⁵
 En, oft ick 't met u stond, soo waer 't noch onbequaem⁷⁹⁶
 Dus inder yle, volck en schepen toe te reeden.⁷⁹⁷

H. v. Woerden

Dewyl de saeck by u dus staet, ick ben te vreedden
 Dat wy ons inde rust van dese nacht beraên.

G. v. Velsen

- 800 Soo ghy my overstemt, ick moet'er onder staen.⁸⁰⁰
 Maer sal doch nimmermeer hier blyven vaylich vinnen.

G. v. Aemstel

Noyt isser heyl ghevolcht uyt raedt van bystre sinnen.⁸⁰²
 Ay reddet d'uwe' en toont van reden wat meer blycx.⁸⁰³

H. v. Woerden

Goe nacht soon.

G. v. Aemstel

Neef, goe nacht.

G. v. Velsen

Ick wensche' u desgelijcx.

- 791 *lasterlyck*, schandelijk.
 793 *hier verder in te moeyen*, u hier verder mee in te laten.
 794 *verspuwen*, verachten.
 795 *naeneeven*, nakomelingen.
 796 *'t met u stond*, het met u eens was;
onbequaem, ongeschikt.
 797 *toe te reeden*, in orde, in gereedheid te brengen.
 800 *er onder staen*, er mij bij neerleggen.
 802 *bystre*, verwarde.
 803 *reddet*, breng in orde, ontwar;
reden, gezond verstand.

*Geeraerd van Velsen. Machtelt van Velsen***G. v. Velsen**

- 805 't Was wel dat wy de grondt voor Aemstel eerst versweeghen, ⁸⁰⁵
 Wy hadden anders hem niet in 't verbondt ghekreghen.
 't Is quaet yet aen te slaen met nauwghesette liên. ⁸⁰⁷

M. v. Velsen

Myn Heere, zydy daer? wat quelt u? over wien
 Is u misnoegen? ⁸⁰⁹

G. V. Velsen

't Schynt oft Aemstel soud beswycken.

M. v. Velsen

- 810 Hoe dat? ⁸¹⁰

G. v. Velsen

Hy nycht tot raedt die geensins vaylichlycken
 Te wercke zijn ghestelt, noch billijck wesen kan. ⁸¹¹

M. v. Velsen

Wat doch? ⁸¹²

G. v. Velsen

Maer sachtelijck te' hand'len den Tyran.

M. v. Velsen

Indien een vrouw betaemt te segghen haer ghevoelen,
 Soo bid ick laet den brandt van onse smart bekoelen,

805 *grondt*, de ware reden.

807 *yet aen te slaen*, iets te ondernemen.

809 *soud beswycken*, ons in de steek zou kunnen laten.

810 *raedt*, plan.

811 *te wercke zijn ghestelt*, kan worden uitgevoerd.

812 *hand'len*, behandelen.

- 815 Soo veel, dat onse leedt, en de besondren haet,⁸¹⁵
 Niet boven liefde van 't ghemeene best en gaet.^{815, 816 816}

G. v. Velsen

- 'k Heb groot verlanghen na mijn Schildknaeps wederkeeren,
 De welcke' ick henen heb, om antwoordt te begheeren,⁸¹⁸
 Dat d'uytcoomst vande saeck ontdecke naect en klaer,⁸¹⁹
 820 Nae Muyderberch gheschickt, aen Timon tooveraer.
 Ick gis, hy is nu wel ten eynde zynen paede.⁸²¹

M. v. Velsen

Wat quaeder raetsman, lief, daer ghy mee gaet te raede!⁸²²

G. v. Velsen

- Wat sal ick maecken? een begheerte sonder maet,⁸²³
 My 't harte nimmermeer te snerpen af en laet,⁸²⁴
 825 Om weten wat gheluck wy hebben te verbeyden.⁸²⁵
 't Zy dat wy laeten ons van Aemstels sinne leyden;⁸²⁶
 Oft datmen 't aende gunst der winden hanghen sal;⁸²⁷
 't Is rondom vol ghevaers en 't gelt my boven al.

M. v. Velsen

Helaes!

G. v. Velsen

- Soo niet mijn troost, mijn siele, spaert u traenen.
 830 Van vaeck ick my en van vermoeytheydt voel vermaenen.⁸³⁰

- 815 *de besondren haet*, onze persoonlijke haat.
 815, 816 Zie Inleiding 1.3. en 1.4.
 816 *van*, voor.
 818 *henen heb gheschickt*, weggezonden heb.
 819 *uytcoomst*, afloop, uitslag;
ontdecke, moge openbaren, mededelen.
 821 *ten eynde zynen paede*, aan het einde van zijn weg, tocht.
 822 welk een slecht raadsman raadpleegt gij.
 823 *maecken*, beginnen.
 824 houdt niet op mijn hart te folteren.
 825 *om weten*, om te weten;
gheluck, lot.
 826 *sin*, wil.
 827 of dat men Floris zal inschepen naar Engeland.
 830 Het hoort bij het gedrag van de held en de tragische held dat deze ondanks alle gevaren zijn lichaam gebiedt te rusten, zie Veenstra 96 v.

M. v. Velsen

't Is wonder dat u die bevinghen niet veel eer.

G. v. Velsen

Treedt in.⁸³²

M. v. Velsen

Ick volch, mijn lief treedt in en geeft u neer.

*Schildknaep. Timon***Schildknaep**

Myn leven hoord ick vaeck en meenichmael ten breesten⁸³³

Van spoock ghewaeghen, en van toovery en gheesten:⁸³⁴

835 Maer ondervond noyt yet, doch 't hooren en het sien⁸³⁵

Van sulck bedrijf somwijl ghetuyghen kloecke liên,⁸³⁶

En die niet zijn ghewoon de waerheyt te bemeuselen:⁸³⁷

Des ick wel 't meeste deel, maer al niet houd voor beuselen.⁸³⁸

Als ongheluck my parst, vind' ick my heuchlijck som,⁸³⁹

840 En somtijts treurich, dat ick niet kan sien waerom.

Komt dat by gheesten toe, die swyghend inne sluypen,⁸⁴¹

En onse sinnen door haer binnenste becruypen?⁸⁴²

Oft maecken sonneschyn, oft buyich weêr onstuym⁸⁴³

Den menschen nu een droeve' en dan een blyde luym?

832 *geeft u neer*, leg u ter ruste.

833 *ten breesten*, zeer omstandig.

834 *spoock*, kollektief; zie vs. 911.

835 *yet*, iets.

836 *van sulck bedrijf*, n.l. van spokerij en toverij;

kloecke, verstandige.

837 *bemeuselen*, bezoedelen.

838 *deel*, is een substantief;

al, alles;

beuselen, beuzelarijen, leugens.

839 *parst*, kwelt;

heuchlijck som, somtijds vrolijk.

841 *komt dat by, gheesten toe*, wordt door geesten veroorzaakt.

842 *sinnen*, gemoed.

843 *onstuym*, onstuimig.

- 845 Doet al uw best, somtijts een licht ding sal u missen: ⁸⁴⁵
 En somtijts rolt een saeck van selven teghens gissen. ⁸⁴⁶
 Zijn 't gheesten, die alsoo beschertsen ons verstant? ⁸⁴⁷
 Oft is het wildt gheluck des werelts allerhandt? ⁸⁴⁸
 Som schynt te picken yet op ons van alle zyen:
- 850 Som waarschuwt yet; oft helpt; en schynt met ons te lyên. ⁸⁵⁰
 Wanneermen daer op let, dunckt my gheloovens waerd, ⁸⁵⁰
 Hoe datter gheesten zyn van goede' en quaeder aerdt,
 Den quaeden gheesten eer van wysheyt toe te schryven;
 Aen haer te soecken heyl en raedt in ons bedryven;
- 855 En is na dat ick kan bevroên, niet wel ghedaen:
 Nochtans belast myn Heer my daerom uyt te gaen. ⁸⁵⁶
 Een ander van zyn hals dus duyndend had gheschoven ⁸⁵⁷
 Zijns Heers bevel: Ick leg de toortsen inden oven. ⁸⁵⁸
 Hoe dat ick naerder koom aen Muyderberch ghegaen,
- 860 Hoe dicker lucht; of laet ick 't my te vooren staen? ⁸⁶⁰
 Hier, in verlooren hol en hegghen naer beloocken, ⁸⁶¹
 Timon de Tooveraer van niemant onbesproocken
 Verschuyt zyn haetlyck hoofd, 't verkeerde schepsel leydt ⁸⁶³
 En wallecht vanden dach en alle lieflijckheyt.

845 *missen*, niet gelukken.

846 *gissen*, verwachting.

847 *beschertsen*, spotten met, voor de gek houden.

848 *wildt gheluck*, noodlot;
allerhandt, veelsoortig.

850 *met ons te lyên*, medelijden met ons te hebben.

856 *belast*, gelast.

857 *dus duyndend*, er zo over denkend, het zo uitleggend; of akteert de schildknaap hier?

858 *ick leg de toortsen inden oven*, ik waag het.

860 *of laet ick 't my te vooren staen*, of stel ik het mij maar voor, verbeeld ik het mij maar?

861 dicht omsloten door een eenzaam hol en struikgewas verbergt Timon de tovenaer, die bij ieder in een kwaad gerucht staat, zijn afzichtelijk hoofd.

863 *'t verkeerde schepsel*, enz., het ontaalde schepsel heeft een afschuw, walgt van het licht; *leydt en wallecht*, ligt te walgen.

- 865 Zyn eyghen lichaem niet en wenscht hy wel te tieren: ⁸⁶⁵
 Maer scharp ghebeent bekleedt met onderaertsche spieren, ⁸⁶⁶
 Is schoonheyt in zyn sin: een kinne dien de schayr
 Haer ruycheynt noyt besnoeyde', en onghekemmet hayr,
 En van gheschroockten huydt de rimpels hem vermaecken; ⁸⁶⁹
- 870 Lantaernhoornich ghesicht, holle' ooghen, hooghe kaecken. ⁸⁷⁰
 Onsaelich mensche' is dan uw wysheyt onghemeen ⁸⁷¹
 Ghebonden aen dusdaenighe wanschaepenheên? ⁸⁷²
 Oft kan de dwaesheyt yl van jonghers en van vrouwen, ⁸⁷³
 Aen desen woesten schijn lichtlijcker toe vertrouwen ⁸⁷⁴
- 875 Verborghen weetenschap? voorwaer het mochte wel, ⁸⁷⁵
 Dat dit, en al uw doen niet waer dan guchelspel. ⁸⁷⁶
 Ick sal 't doorsien. Wat kan 't my meer als u doch deeren?
 Hou, luystert, constenaer die met afgrijslijck sweeren, ⁸⁷⁸
 't Haylloose vollick dwingt des afgronds, naer ick hoor. ⁸⁷⁹

Timon

- 880 Ick hoor. ⁸⁸⁰

Schildknaep

Ghy die mijn eyghen stem te rugghe kaetst, in 't oor,
 En antwoordt met mijn mondt, waer zydy met u wonder?

Timon

Onder.

- 865 *zyn lichaem wel te tieren*, zich goed voor te doen.
 866 *onderaertsche*, gedrochtelijke, als die van de schimmen in de onderwereld.
 869 *gheschroockten*, verzengde, verdroogde, verschrompelde.
 870 *lantaernhoornich*, als het hoorn, waarvan de lantarens gemaakt worden, dus: geel, tanig;
kaeck, jukbeen.
 871 *uw wysheyt onghemeen*, uw ongemene wijsheid.
 872 *ghebonden*, verbonden.
 873 *yl*, ijdel, nietswaardig;
jonghers, jongelieden.
 874 *schijn*, voorkomen;
toe vertrouwen, toeschrijven.
 875 *mochte*, zou wel kunnen.
 876 *niet waer dan guchelspel*, niets anders zou zijn als duivelskunstenaar.
 878 *constenaer*, tovenaer;
sweeren, bezweringen.
 879 *haylloose*, afschrikwekkende, onzure;
dwingt, beheerst.
 880 *ick hoor* Hooft laat hier en verder de echo van de Muiderberg de schildknaap antwoorden.

Schildknaep

Indien ghy u vermeet te wesen een vermonder ⁸⁸⁴
 Van 't gheen dat sal gheschiên, soo gundt dat ick coom in.

Timon

Coom in.

Schildknaep

Op saecke van ghewicht ick hooren soud' uw sin. ⁸⁸⁷
 Wat raet om 't hol zijn deur te vinden in dese' hoecken?

Timon

Soecken.

Schildknaep

890 Ick soeck vergheefs, en soud mijn ooghen schier vervloecken
 Maer hier is 't duyster, leydt de wech hier nae beneên?

Timon

Neen.

Schildknaep

Al is het dicht, waer ick het loch te vinden meen. ⁸⁹³
 Seght vanden ingang my, bid ick, een merreckteycken. ⁸⁹⁴

Timon

895 Eycken. ⁸⁹⁵

Schildknaep

Hier staetse, maer het oogh gheen ingang can bereycken. ⁸⁹⁶
 Komt buyten liever ghy, verwachten u ick sal.

Timon

Ick sal.

884 *ghy u vermeet*, gij durft beweren;
vermonder, verkondiger.

887 *op*, over, aangaande;
sin, mening.

893 *al*, alles, overal;
loch, gat, opening.

894 *merreckteyken*, kenteken.

895 *eycken*, eik.

896 *staetse*, staat ze, n.l. de eik.

Schildknaep

Waer wildy dat ick toef, beneden in het dal,
 900 Dat vol van liesen staet, oft liever hier ter stede? ⁹⁰⁰

Timon

Ter stede.

Schildknaep

Ick bid u helpt my voort, 't is middernacht alreede,
 Wanneer soo sal u const doch coomen voor den dach?

Timon

Voor den dach.

Schildknaep

Beginnen sult ghy dan al sonder lang verdrach; ⁹⁰⁴
 905 De Son, om dees tijdt 's jaers is niet ghewoon te luyen. ⁹⁰⁵
 Wat sien ick? d'eycken leeft. Het aerdrijck met de cruyen, ⁹⁰⁶
 Rondom de wortel schudt, de boom springt uyt zijn grondt:
 Die waesemt roock, en vlam, och dit's den hel zijn mondt!
 Och, dreyghen vande doodt my noyt soo seer vervaerde.

Timon

910 Hier ben ick Timon, die in waeter, lucht, en aerde,
 Voer, over gheesten, spooock, en ickers heerschappy. ⁹¹¹
 Al, waer de wereldt af verschrickt, dat schrickt voor my: ⁹¹²
 In 't diepe vander Zee, door cracht van heylloos rymen, ⁹¹³
 Becommer ick de Son. Ick doe de Maen beswymen, ⁹¹⁴

900 *liesen*, biezen, vlotgras.

904 *verdrach*, dralen, uitstel.

905 *luyen*, luieren.

906 *aerdrijck met de cruyen*, de grond met al wat er uit voortkomt.

911 *ickers*, duivels, boze geesten.

912 *af*, van.

913 *heylloos rymen*, vreselijke bezweringen, toverspreuken.

914 *becommer ick*, houd ik tegen, belemmer ik.

- 915 Dat zy haer dootveruw set, de winden, sonder toom ⁹¹⁵
 Aen 't rennen schut ick cort, en maeck een doode stroom. ⁹¹⁶
 En mits het my liefdt, help ick haer weer aen 't hollen, ⁹¹⁷
 En schud den Hemel, dat de starren suysebollen.
 Ontbinden can ick de ghemoeden vande min: ⁹¹⁹
- 920 En andren weder stuyr ick harde sorghen in.
 By naere middernacht mijn eunjers ick doe draven ⁹²¹
 Het kerckhof om, en driesch de dooden uyt de graven, ⁹²²
 En breeck haer ysren slaep; en dwing haer vaerdich, dat
 Zy my aenwysing doen van een verborghen schat,
- 925 Oft van cleynoonien voor veel jaeren al verlooren.
 Oft wil ick weten 't eyndt eer dat het is ghebooren,
 Van eenighe' aenslach; sulcx sal by een gheest gheschiên, ⁹²⁷
 Die door d'omstandicheên vervollichs noot can sien. ⁹²⁸
 Eyscht wat ghy weten wilt.

Schildknaep

De Velser heer ontsteeken

- 930 Met eedel gramschap, om de schennisse te wrecken,
 Bedreven aen zyn vrouw, heeft als een moedich man,
 Zijn handen cloeck ter daedt gheleydt aen den Tyran:
 En houwdt op 't Muyderslot ghevanghen den misdaedighen.
 't Gheluck wat dreycht het? sal 't zyn aenslach begenaedighen? ⁹³⁴
- 935 Oft waer het beter noyt in dit ghevaer ghetreên?

Timon

Vertoeft soo lang dat ick behoorlijck toe mach reên. ⁹³⁶

- 915 *haer dootveruw set*, doodsbleek wordt.
 916 *schut ick cort*, houd ik plotseling tegen;
een doode stroom, een korte stilstand der golven na de vloed, als de eb op het punt staat om
 in te vallen.
 917 *mits*, wanneer.
 919 *ontbinden*, bevrijden.
 921 *naere*, duistere;
eunjers, spoken.
 922 *driesch*, roep door bedreigingen op; dwing ze te verlaten.
 927 *aenslach*, onderneming;
by, door.
 928 *vervollichs noot*, wat noodzakelijk volgen moet.
 934 *'t gheluck*, de fortuin, het noodlot;
begenaedighen, begunstigen.
 936 *toe mach reên*, voorbereidselen kan maken.

De mondt van eenen gheest u 't antwoordt sal verclaeren.⁹³⁷
 Verschrickt niet, wat haer voor ghedaenten openbaeren;⁹³⁸
 Want alles is in dwang van dese roedes cracht.⁹³⁹

Schildknaep

940 Daer coome wat het zy; al 't gheen dat ghy verwacht,
 Dat ben ick wel ghetroot; en zijt ghy voor de schaeren
 Der hellen veylich self, ghy sult my wel bewaeren.⁹⁴²

Timon

Nu luystert nae my, ghy driekoppigh' Hecate,⁹⁴³
 Som vol, nu rechts, dan slincx van trony hallef snee;⁹⁴⁴
 945 O grootste dwaelstar, die de duyster mindt, van sessen;⁹⁴⁵
 Ghy die in u ghewouwt hebt alle tooveressen,⁹⁴⁶
 En let van liever leede' op beevaert, en ghelol;⁹⁴⁷
 Nachtloopster, luystervinck, weermaeckster, groote kol.⁹⁴⁸
 En ghy ghekroonde draeck, vol van verbolghen steuring;⁹⁴⁹
 950 Die 's Hemels burghery afvallich bracht tot scheuring,
 En worpt u op tot hooft des heyr's dul opgheruydt;⁹⁵¹
 Die 't muyten suyrst bequam, en noch ghestaedich muyt⁹⁵²

937 *verclaeren*, mededelen, geven.

938 *wat haer voor*, wat voor gedaanten zich.

939 *dwang*, bedwang, macht; ed. 1636:
deze roed' haer' kracht.

942 *bewaeren*, beschermen.

943 *driekoppigh' Hecate*, Hecate is een afgrijselijke tovergodin, die in 't holle van de nacht over de graven rondwaart, op bloed van de gedoden aast, gifkruiden zoekt en de heksen helse kunsten leert. Zij verenigt in zich drie naturen, die van spookgodin, Selene (de maan) en Artemis, waardoor zij dikwijls met drie hoofden afgebeeld wordt.

944 *som*, somtijds;
slincx, links;
hallef snee, de helft missend, met afgesneden helft.

945 grootste der zes dwaalsterren (planeten), die de duisternis bemint.

946 *ghewouwt*, macht.

947 *van liever leede'*, kalm, rustig;
ghelol, het eentonig opdreunen van tover-spreuken.

948 *kol*, toverkol, heks.

949 *ghekroonde draeck*, Lucifer,
steuring, verstoordheid.

951 *dul*, dolzinnig.

952 *die*, wie;
suyrst, het zuurst.

- Aenhissende' Hemelwaerts uw boos wanschaepen schimmen,⁹⁵³
 Hoe wel nu t'sinck soo diep als ghy dacht hooch klimmen.⁹⁵⁴
 955 Tyran des sulphurpoels, voor wien den afgrondt beeft,⁹⁵⁵
 En al wat, onder Maen, de wereld ommesweeft,⁹⁵⁶
 Van toovergheesten tuck op kruyden en venynen;⁹⁵⁷
 Oft onderaertsch ghedrocht gaet waeren inde mynen.⁹⁵⁸
 U lieden ick besweer, door dese teeckens plat,⁹⁵⁹
 960 Door dese beelden die ghemaelt staen op dit bladt,
 Door dese naemen groot by Arabiers en Mooren,⁹⁶¹
 Door dese roed', en door de kracht daer in beswooren,
 En door 't versteurt ghebeent van desen circkel rondt,⁹⁶³
 Dat ghy verschynen doet, alhier voor my, terstondt
 965 Een gheest, gheswind op reys, deurtrapt, rondommeswierich,⁹⁶⁵
 Betweeter, tydingsieck, bemoeyal, en nieusgierich,
 En die van looghentael te spreecken voor myn schrickt.⁹⁶⁷
 De maen ghehoorsaemt reed', zy heeft my toegheknickt:
 Der hellen Koning meede', oft ick ben onervaeren;
 970 Want d'aerde loeyt van anxt, en arbeydt om te baeren.⁹⁷⁰

Schildknaep. Timon. Helsche gheest

Helsche Gheest

De Vorst der diepten schickt my, uyt den helschen brandt,⁹⁷¹
 Onwillich, maer door dwang zyn vaerdighe ghesant,⁹⁷²

- 953 *boos*, snode, verdorven.
 954 hoewel gij nu zo diep gezonken zijt als gij hoog dacht te stijgen (bij uw verzet tegen God).
 955 *sulphurpoel*, zwavelpoel, hel.
 956 *onder Maen*, hier op het ondermaanse.
 957 *tuck op*, geslepen ervaren in.
 958 of al wat aan onderaards gedrocht rondwaart in de mijnen.
 959 *plat*, eenvoudig, duidelijk.
 961 *groot*, geacht, in aanzien.
 963 *'t versteurt*, uit de rust opgewekte, uit het graf gehaalde.
 965 *deurtrapt*, slim, sluw;
rondommeswierich rondon + swierich.
 967 en die vreest leugentaal te spreken in mijn tegenwoordigheid.
 970 *arbeydt*, is in barensweeën.
 971 *schickt*, zendt.
 972 *vaerdighe*, bereidvaardige, gewillige.

Timon, om op de vraech, die ghy hebt voor te stellen,
t'Antwoorden. Vraecht maer cort, en oorloft my ter hellen. ⁹⁷⁴

Timon

975 Den Heer van Velsen houdt, d'Hollandsche Graef ghevaên,
Te Muyden op het slot, seght hoe 't hem sal vergaen.

Helsche Gheest

't Is wel van hem versint, ⁹⁷⁷
Dat hy 't sich onderwindt. ⁹⁷⁸

Timon

Vaert heen ghy hebt voldient. ⁹⁷⁹

Helsche Gheest

Ick vaer.

Timon

Dees tyding draeghen,
980 Ghy jongman moocht u Heer, dien zy wel sal behaeghen.
Op looghen ghy den Gheest sult vinden nimmermeer. ⁹⁸¹

Schildknaep

Ick gae dan, Timon, dit laet u te loon mijn Heer. ^{859-982 982}
't Is onghelooflijck dat soo wonderlijke saecken
Niet inder daedt gheschiên, maer dat haer menschen maecken,
985 En gheven valschen schijn. Nochtans haer maeckt verdacht, ⁹⁸⁵
Dat zy dusdaenich spel niet spelen dan by nacht;

974 *cort*, spoedig;

oorloft, geef mij verlof om heen te gaan.

977 *versint*, bedacht, vergist (zie vs. 990-992).

978 *'t sich onderwindt*, het waagt, onderneemt.

979 *vaert*, gaat;

voldient, uw dienst volbracht.

981 *vinden*, betrappen.

859-982 Veenstra bespreekt in Invloeden 163-169 in navolging van J. Worp, *De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel*, de invloed van Seneca op deze Timon-scène, maar wijst vooral op de afhankelijkheid van Lucanus' *Pharsalia* met de tovenares Erictho. Men zie ook de Inleiding 1.4.

982 *te loon*, tot beloning.

985 *valschen*, bedriegelijke.

Een tijdt die gunstich heelt 't litteecken vande looghen. Een opmerking en beoordeling over de toverkunsten van Timon, die de schr. de Schildknaep laat uitspreken.⁹⁸⁷

Laet sien, hoe sprack de Gheest? ick soudt vergheten mooghen⁹⁸⁸

't Is wel van hem versint, dat hy 't sich onderwindt.

990 Hoe nu? het woordt versint, men dubbelduydich vindt.⁹⁹⁰

Ist van mijn Heer versint, met sinnen wel ghesleepen?⁹⁹¹

Oft heeft hy sich versint, en wel te deech vergreepen?⁹⁹²

Wie leydt my uyt, hoe ick dit nemen sal? Ja, ja,

Nu dat het ommekomt vind' ick my even na.⁹⁹⁴

Rey van Aemstellandsche jofferen

995 Och hoe veel beter waer het noyt te zijn ghebooren,

En 't licht te missen,⁹⁹⁶

Welcx min soo meenich meenich mensche doet bekooren,⁹⁹⁷

En schendich glissen:

Als uyt voorouwders snoodt te zijn ghesprooten;⁹⁹⁹

1000 En wesen van 't veracht,

Onsuyvere gheslacht,¹⁰⁰¹

Verworpen looten?

987 *'t litteecken vande looghen*, het blijkteken, kenmerk van de leugen.

988 *mooghen*, kunnen.

990 *dubbelduydich*, dubbelzinnig.

991 *versint*, bedacht;

met sinnen wel ghesleepen, met goed geslepen zinnen, verstandig.

992 *sich versint*, zich vergist.

994 nu het er op aankomt, weet ik niet wat ik er van moet maken, zie ik er geen gat in, ben ik nog even ver.

996 *licht*, levenslicht, leven.

997 *welcx min*, de liefde voor hetwelk;

doet bekooren, enz., bekoort, verleidt en schandelijk doet uitglijden (op het pad der deugd).

Ed. 1636: *'t Welcx men s. m. m. m. ziet b. tot schendich glissen*.

999 *snoodt*, slechte.

1001 *onsuyvere*, onreine.

Al wie dat het ghenot van haer begheerte vynen ¹⁰⁰³
 Door boose daeden,
 1005 Dien moet haer lust, met naesmaeck quaet, in 't cort verdwynen, ¹⁰⁰⁵
 Den Heer tot schaeden. ¹⁰⁰⁶
 En 't leelijck ongherucht sterft t'gheenen stonden, ¹⁰⁰⁷
 Maer wispelt naer, en voor ¹⁰⁰⁸
 Met vaele wiecken, door
 1010 Der menschen monden.

Gheen ding en isser dat soo seer verleydt de vroomen,
 Van vroomheyts wegghen,
 Als slimme voorgang; meest van ouders, en van oomen ¹⁰¹³
 Tot quaedt gheneghen:
 1015 In haerliêr spoor, zijn voeten onghebonden, ¹⁰¹⁵
 Elck licht verreuckeloost, ¹⁰¹⁶
 En met 't gheselschap troost
 Sich inde sonden.

Hoe veele doen te cort, helaes! dan haeren neven ¹⁰¹⁹
 1020 Naecomelinghen,
 De gheen, die door bedompte tocht des moeds ghedreven ¹⁰²¹
 In schanden springhen!

1003 *vynen*, vinden.

1005 aan hen moet hun lust door de slechte gevolgen spoedig vergaan.

1006 *den Heer*, de eigenaar van de begeerte; dus: tot eigen schade. Ed. 1636: *Tot eyghe schaeden*.

1007 *leelijck ongherucht*, het smadelijk, slechte gerucht, de kwade naam.

1008 *wispelt*, zwerft;
naer en voor, altijd.

1013 *slimme*, slechte;
oomen, bloedverwanten, voorouders.

1015 *onghebonden*, aan niets gebonden, aan geen wet van plicht en zedelijkheid gebonden.

1016 *Elck licht verreuckeloost*, ieder handelt gemakkelijk vermetel.

1019 *hoe veele*, hoezeer;
neven, verwanten.

1021 *bedompte tocht*, verstikkende hartstocht.

- Ghelijck de Velser heer, die gaet besluyten,
 Dat hy, om wraex versaên, ¹⁰²⁴
 1025 's Lands hoocheyt wil verraên,
 Aen macht van buyten. ¹⁰²³⁻¹⁰²⁶
- My lust in 't claechbadt, laes! weemoedelijck te treden
 Nae drux vermaenen, ¹⁰²⁸
 En my te wasschen heel van boven tot beneden,
 1030 In laeuwe traenen:
 O menschen broosch, hoe glad is voor u allen
 Heylsaeme deuchdes baen;
 Daer niemant seecker staen
 En can voor 't vallen!
- 1035 Tot noch toe Velsen ging, soo 't scheen, dat niemant vaster
 Zijn treden spande. ¹⁰³⁶
 Nu is, helaes! helaes! zijn lof verkeert in laster. ¹⁰³⁷
 Zijn roem in schande.
 Voortaen sal elck, die plach te prysen, smaelen;
 1040 Voortaen sal niemant meer,
 Om d'onbesproocken eer,
 Zijn huys ophaelen. ¹⁰⁴²
- O Ghijsbrecht waerdich Heer van onsen vaderlande,
 Wijs, goedertieren;
 1045 Die daer den claeren Aemstel met zijn groenen rande
 Hebt te bestieren;

- 1024 *om wraex versaên*, om aan zijn wraaklust te voldoen.
 1023-1026 Zie Inleiding 1.2.3., zie ook Veenstra 93; voor vs. 1036-1043 zie Veenstra 98. Deze verzen zijn belangrijk voor v. Velsen als tragische held, zie ook Inleiding 1.1 en 1.4.
 1028 *nae drux vermaenen*, zoals de druk, de smart, die ik lijd, mij gebiedt.
 1036 *spande*, richtte.
 1037 *laster*, hoon, smaad.
 1042 *ophaelen*, roemen.

- Hoe is den inslach u bedeckt ghehouwen? ¹⁰⁴⁷
 Hoe zydy ingheleydt, ¹⁰⁴⁸
 Door uw trouwharticheydt, ¹⁰⁴⁹
 1050 En goedt betrouwen? ¹⁰⁵⁰
- Nu vreesse' een yder, die ghetroot werdt om gheswooren ¹⁰⁵¹
 Aenslach te maecken,
 Dat daer yet anders schuylen mach, dan 't schijnt gheschooren, ¹⁰⁵³
 In 't hol der saecken; ¹⁰⁵⁴
 1055 Soo datmen lichtlijck comt, door 't valsch bedieden, ¹⁰⁵⁵
 Niet in ghevaer alleen;
 Maer nae te jaeghen 't gheen ¹⁰⁵⁷
- Men meent te vlieden.
 Niemandt verlaet sich hier op edel oft oneele, ¹⁰⁵⁹
 1060 Vrienden oft maeghen.
 Want, die te saemen spannen, doen 't, ten meestendeele,
 Door haer te draeghen;
 Oft hoop tot hoogher luck, bey d'eervergheeten: ¹⁰⁶³
 Neemt Aemstel uyt haer rot; ¹⁰⁶⁴
 1065 Wiens wit sal liefde tot ¹⁰⁶⁵
 's Lands welvaert heeten? Volgens Van Es-Overdiep: *De letterkunde van Renaissance en Barok in de zeventiende eeuw I*, 369 (Baur e.a. *Gesch. v. d. Letterkunde der Nederlanden*, 's-Hertogenbosch z.j.) wordt Van Aemstel door deze Rey terecht gewezen. Van Tricht is het daar niet mee eens (noot 5 van blz. 55, op blz. 225); zie ook Inleiding 1.4.

- 1047 *inslach*, de inslag van het weefsel, de ware beweegreden van de samenzwering.
 1048 *ingheleydt*, bedrogen.
 1049 *trouwharticheydt*, gemis van wantrouwen.
 1050 *betrouwen*, vertrouwen.
 1051 *ghetroont werdt*, gelokt, verleid wordt;
gheswooren aenslach, een onderneming waartoe men zich bij ede verbindt.
 1053 *gheschooren*, geschapen.
 1054 *'t hol*, het binnenste.
 1055 *bedieden*, uitleggen.
 1057 *maer nae te jaeghen*, maar ook er toe komt om na te jagen.
 1059 *verlaet*, mag zich verlaten.
 1063 *bey d'eervergheeten*, terwijl beide eervergeten zijn.
 1064 *neemt uyt*, zonder uit;
rot, bende, aanhang.
 1065 *wit*, doel.

Vierde bedrijf⁺*Gheest van Velsen. Graef Floris***Gheest van Velsen**

Wee Graef van Hollandt, wee Graef Floris, wraeck, wraeck, wraeck,¹⁰⁶⁷
 Zy over u, die in mijn bloedt vondt sulcken smaeck.

U, die my afghesneên den draedt eerst aengheheven;¹⁰⁶⁹

1070 My uyt den arm ontruckt het alderliefste leven;
 En my ontweldicht hebt des blyden lichts ghenot;
 En schendichlyck berooft van 't costlijck overschot
 Der soete', en van natuyr my noch ghejonde daeghen;¹⁰⁷³
 Van 't selschap smaeckelyck van vrienden, en van maeghen;

1075 En alles waer het hart soo teeder overhing,¹⁰⁷⁵
 Met bitter scheyden en verlies van alle ding.
 Ghy die daer hebt ghemaect myn lichaem tot een leêghe
 En maxeloose romp; ten akelighen weghe¹⁰⁷⁸

Ghesleten van het spoor dat nae beneden leydt,¹⁰⁷⁹
 1080 My stuyrend henen af, in myner eensaemheyt;
 Om met de binnensmontspreekende te vergaeren,¹⁰⁸¹
 En sonder sonneschijn en sonder lucht te waëren.¹⁰⁸²
 Ghy rechter rechteloos, nu is uw tijdt naeby,
 Wee Floris, Floris wee, te wraeck ontseg ick dy.¹⁰⁸⁴

+ Handelingsvoortgang van het vierde bedrijf, zie Inleiding 1.4.

1067 de Gheest van Velsen is die van de broeder van Geeraerd van Velsen. Zie aant. vs. 393.

1069 *den draedt*, de levensdraad;
eerst aengheheven, pas begonnen.

1073 *ghejonde*, gegunde.

1075 vrienden, bloedverwanten en alles, waartoe het hart zo teder genegen was.

1078 *maxeloose*, vormeloze.

1079 mij wegsturend op het akelige, uitgesleten pad van de weg, die naar de onderwereld leidt.

1081 *te vergaeren*, mij te verenigen met (hij bedoelt: de schimmen van de onderwereld); ed. 1636:
 het fluystrend volk.

1082 *waëren*, rond te dolen.

1084 *te wraeck ontseg ick dy*, met wraak dreig ik u; thans zal ik mij wreken.

- 1085 Dit wreekvyer, dese toors, die seyndt u 't recht vergheten.¹⁰⁸⁵
De vlamme seng' u 't hart, en knaeghe dy 't gheweten.

Graef Floris

- Oyme! wat schrick is dit die my de stem besluyt?¹⁰⁸⁷
Mijn hayren staen te berch, het sweet dat breeckt my uyt.
Wat anxt beklemt my 't hart? och wat is my verscheenen?
1090 Mijn tijdt naeby? o ramp! hoe wroecht mijn borst vol peenen!¹⁰⁹⁰
Heeft my de gheest gheraecht? oft is het dat, soo flux,
Ick die bevanghen was met dronckenschap des lux,
En sluymervallich, word gheweckt van mijn verslegghen moedt;¹⁰⁹¹⁻¹⁰⁹³
En mijn gheweten nu benuchtert door de teghenspoedt?¹⁰⁹⁴
1095 Ayme!' ick sie noch de gheest, en bloed dat wraecke raest.¹⁰⁹⁵
O Velsen, Velsen!

Geeraerd v. Velsen. Harman van Woerden. Ghijsbrecht van Aemstel. Graef Floris

G. v. Velsen

Wie vereyscht my soo verbaest?¹⁰⁹⁶

Graef Floris

O Velsen!

G. v. Velsen

Wat's 'er gaens? op ridders, op en knaepen.
Op Woerden, Woerden.

H. v. Woerden

Wat ist onraedt? waepen, waepen.

- 1085 *wreekvyer*, wraakvuur, toorts, waarmede ook de wraakgodinnen gewapend waren;
seyndt u 't recht vergheten, zendt u het vergeten, verwaarloosde recht.
1087 *besluyt*, tegenhoudt, bevangt.
1090 *wroecht*, beschuldigt mij, kwelt mij;
peenen, folteringen.
1091-1093 *oft is bet dat*, of is het, dat ik, bevangen door de bedwelming van het geluk en slaperig, zo
even gewekt werd door mijn ontsteld gemoed.
1094 *benuchtert*, nuchter geworden.
1095 *noch*, nog, nog steeds;
dat wraecke raest, dat om wraak schreeuwt.
1096 *vereyscht*, ontbiedt, roept;
verbaest, ontsteld.

Op Aemstel, Aemstel.

G. v. Aemstel

Hoe? vyand? wat's 'er of? ¹⁰⁹⁹

1100 Beleert hy 't slot? oft is hy inden binnenhof? ¹¹⁰⁰

H. v. Woerden

Waer ist te doen?

G. v. Velsen

Van wien is dit gherucht begonnen?

Graef Floris

Van my, o Velsen! die van anxte ben verwonnen,
En sprack u gaeren.

G. v. Velsen

My alleen, oft d'ander mee?

Graef Floris

Alleen. Ick ben gheparst aen u te soecken vree. ¹¹⁰⁴

G. v. Velsen

1105 Wat seght ghy Heeren? ¹¹⁰⁵

H. v. Woerden

Doet.

G. v. Aemstel

't Wort van my goet gevonden.

H. v. Woerden

Wy gaen dan weer te rust.

G. v. Aemstel

Ghy moocht zijn hart doorgronden.

1099 *wat's er of*, wat is er te doen?

1100 *beleert*, beladdert, beklimt hij met ladders.

1104 *ick ben gheparst*, ik voel me gedrongen.

1105 *doet*, doet het.

G. v. Velsen

Ick sal hem hooren, wel, wat, Floris, wildy doch?

Geeraerd van Velsen. Graef Floris

Graef Floris

Ick deed u onghelijck, och, neef van Velsen, och? ¹¹⁰⁹

G. v. Velsen.

1110 Wat kedy aen het gheen dat yder oopenbaer is? ¹¹¹⁰

Graef Floris

Ach! ick heb u vercort, soo dattet al te swaer is. ¹¹¹¹

G. v. Velsen

Ick voelt, en duy'd'lijck: spaert daer vry de woorden af. ¹¹¹²

Graef Floris

Ick viel u broeder streng, en hielp hem in het graf. ¹¹¹³

Den Raedt met dreyghen doend' alsulcken vonnis vynen. ¹¹¹⁴

G. v. Velsen

1115 Gheen argher onrecht als dat enckel recht wil schynen. ¹¹¹⁵

Graef Floris

't Bewijs was niet bestaende' en teghens hem te swack. ¹¹¹⁶

G. v. Velsen

Uw bloedtdorst stopte' het gheen dat aen 't bewijs ontbrack. ¹¹¹⁷

1109 *ongbelijck*, onrecht.

1110 *kedy aen*, erkent, belijdt gij.

1111 *u vercort*, u te kort gedaan.

1112 *spaert* enz., houd u daarover gerust stil.

1113 *streng*, hard.

1114 *vynen*, vinden, wijzen.

1115 Zie Veenstra 50-53, zie ook Inleiding 1.1 en 1.4.

1116 *bestaende*, standhoudend, krachtig.

1117 *stopte*, vulde aan.

Graef Floris

My deert dat ick oyt deed' d'onnoosel' anneclaeghen. ¹¹¹⁸

G. v. Velsen

Dat denck ick wel, nu 't comt dus quaelijck te beslaeghen. ¹¹¹⁹

Graef Floris

1120 Ick was vol quaet vermoêns en heel verblindt daarvan.

G. v. Velsen

Die yemandt quaedt toeschrijft, eer dat hy 't weten can,
En oyt vermoeden haet, is waerdich dat hy snevel. ¹¹²²

Graef Floris

't Is Prinssen sieckt; wy gaen altsaemen aen dit evel. ¹¹²³

G. v. Velsen

Die veeler vrees wil zijn, gaet veel te vreesen aen. ¹¹²⁴

Graef Floris

1125 Helaes! noch heb ick u in swaerder stuck misdaen.

G. v. Velsen

Niet my alleen, maer haer die 'k eeuwich heb te minnen.

Graef Floris

De wederwaerdicheyt sporrelde door mijn sinnen, ¹¹²⁷

1118 *d'onnoosel*, de onschuldige.

1119 *te beslaeghen*, te beslaan, uit te vallen.

1122 *snevel*, valle.

1123 *wy gaen*, wij lijden allen aan dat euvel, zie Inleiding 1.2.3. en 1.4.

1124 *gaet veel te vreesen aen*, moet zelf veel vrezen. Voor de afhankelijkheid van *timent timentes* uit Seneca's *Oedipus*, zie Veenstra, Baeto, 41.

1127 *wederwaerdicheyt*, smadelijke bejegening (ondervonden door Velsens antwoord; zie aant. op vs. 56);
sporrelde door mijn sinnen, doorwoelde, doorbruiste mijn zinnen, liet mij geen rust.

De spijt die wrong my 't hart, en dreef my tot die saeck. ¹¹²⁸

G. v. Velsen

Wel, yder dan zijn beurt, nu drijftse my tot wraeck.

Graef Floris

1130 Mijn boelschap terchdme staech; dees heeft de schuldt van alle. ¹¹³⁰

G. v. Velsen

Soo schendt ghy liên van eer, den hoeren te ghevalle.

Graef Floris

Ick vloeck de tijdt dat ick beminde' haer lichten aerdt.

G. v. Velsen

Maer Hollandt vloeck de tijdt, dat ghy ghebooren waert.

Graef Floris

Ach Velsen! gheeft mijn pays; siet hoe ick my verneder. ¹¹³⁴

G. v. Velsen

1135 Gheeft ghy myn broeder 't lijf, mijn vrouw haer eere weder. ¹¹³⁵

Graef Floris

Doet afstandt van 't crackeel, o Ridder! en ick sal.

G. v. Velsen

Wat soudy, die nu hebt dat u is niet met al? ¹¹³⁷

1128 *spijt*, verbittering;
wrong, kwelde, folterde.

1130 *boelschap*, minnares;
terchdme, zette mij aan;
alle alles.

1134 *gheeft mijn pays*, verzoen u met mij.

1135 *'t lijf*, het leven.

1137 Velsen valt hier Floris in de rede;
die nu hebt enz. die niets het uwe kunt noemen, niets meer hebt in te brengen.

Graef Floris

Uw bastaertdochter sal ick trouwen, laet my 't leven.

G. v. Velsen

Te waerd is zy me' ick wilsen' aen gheen verraeder gheven. ^{1138, 1139 1139}

Graef Floris

1140 Hoe hebby't met my voor? oft waer dan wacht ick naer?

G. v. Velsen

Dat werdy t'zijner tijdt in tijdts ghenoech ghewaer.

Ick gae, de reden wordt hier doch om niet versleten. ¹¹⁴²

Graeve Floris

Wat is de myne' een val? Hoe ver ben ick versmeten!

Op gistren sat ick hooch, verselschapt met de pracht ¹¹⁴⁴

1145 Des Priestersdoms verwaent, en Heeren groot van macht; ¹¹⁴⁵

In 't schoone midden van den drang der eed'le schaeren; ¹¹⁴⁶

Omringhelt met den stoet van lijfwacht, en dienaeren; ¹¹⁴⁷

1138, 1139

Vgl. 't Liedeken van Gheraert:

Och Gheraert van Velsen, mijn lieve neef,
woudt ghi mijn leven laten,
ic sal van uw bastertdochterken
een gravinne van Hollant maken.

Dat en doe ic nu noch nemmermeer!
ken wilsen gheen verrader gheven;
ghi hebt er mijn huisvrouw ghenomen haer eer,
en dat sal kosten uw leven.

1139 *verrader*, schelm, schurk, nl. van de aristokratische erekode, zie Veenstra 81, ook vs. 397, Inleiding 1.4.

1142 *de reden*, wij praten hier toch tevergeefs.

1144 *op gistren*, gisteren.

1145 *des priesterdoms verwaent*, van de luisterrijke geestelijkheid.

1146 *in 't midden van den drang*, omstuwde door.

1147 *omringhelt*, omgeven.

- Als een vermooghen Vorst, en van dit vrye landt ¹¹⁴⁸
d'Uytsteeckenste persoon: en soud dees gulden bandt, ¹¹⁴⁹
1150 Die niet dan Graeflijck hayr ghewoon is te verschuylen,
Met meenich Coninx croon nood hebben willen ruylen. ¹¹⁵¹
Nu leg ick als verslenst, van yder te versmaên, ¹¹⁵²
Onwaerdelijck gheboeyt, en op mijn hals ghevaên: ¹¹⁵³
Des ick my selven 't hooft, van troosteloosheyt, plonder. ¹¹⁵⁴
1155 In een, in eenen dach, ben ick gheworpen t'onder:
En is verdweenen heel myn gloory claer, ghelyck
Als van den Hemel valt de sneeuw, en smelt in 't slyck.
Gaet heen, vertrouwt het luck. My dien, met feestich groeten, ¹¹⁵⁸
De morghe anebad, den avondt trad met voeten.
1160 Maer hoe doch? Ay ick dool, myn scheut begon veel eer. ¹¹⁶⁰
Aen 't vallen was ick lang, maer gistren quam ick neer.
Smeeckende vyandin, doen ghy 't onlydsaem raesen, ¹¹⁶²
Met giftighe' ooghen, my ten aedr'en in quaemt blaesen;
Dat greep my aen, ghelyck, door den ghebeten wondt,
1165 Zijn schennis schiet het schuym van eenen dullen hondt, ¹¹⁶⁵
En onghenaedich woedt op al de leên verwonnen. ¹¹⁶⁶
Doen stiet mijn luck zijn cruyn: doen viel ick: doen begonnen ¹¹⁶⁷
Te wanckelen mijn staet, te wagghelelen mijn croon:
Doen sweecken onder my de stylen van mijn throon. ¹¹⁶⁹

- 1148 *vermooghen*, machtig.
1149 *uytsteeckenste*, hoogste;
dees gulden bandt, waarschijnlijk een gravenkroon met een baretachtige vorm, een gouden
band met edelgesteenten en hermelijnen pluim.
1151 *nood*, node.
1152 *verslenst*, verwelkt, verflenst.
1153 *onwaerdelijck*, smadelijk;
op mijn hals, met geen ander vooruitzicht dan de dood.
1154 *'t hooft van troosteloosheyt plonder*, de haren uit wanhoop uitruk.
1158 *gaet heen, vertrouwt het luck*, vertrouw nu maar op het geluk; men moet maar het geluk
vertrouwen;
feestich, vrolijk, vriendelijk.
1160 *scheut*, omlaagvallen.
1162 *smeeckende*, vleiende;
't onlydsaem raesen, ondragelijke razernij.
1165 *schennis*, vernieling, verderf.
1166 *onghenaedich*, onbarmhartig, heftig.
1167 *doen*, toen.
1169 *sweecken*, bezweken.

- 1170 O valsche vrouw, hoe dier staet my uw loos aenschouwen! ¹¹⁷⁰
 Hoe dier u lusten! och wat comt'er ramps door vrouwen,
 Dat gheblanckette quaet! Fy dat ick, ter begheert ¹¹⁷²
 Uws opgheblaesenheyts, d'eerwaardighe' heb onteert!
 Daer 't soo bederflijck in bestier van alle staeten ¹¹⁷⁴
- 1175 Is, sonder eers ghenot, d'eerwaardighe te laeten.
 Wat ging my aen? 'k en weets, 't vernuft was slincx en erom: ¹¹⁷⁶
 Een averechtschen wech sloeghen mijn sinnen om. ¹¹⁷⁷
 Nu ist te laet. O man, onsaelichst uwer tyden! ¹¹⁷⁸
 Wat sal ick? wacker zijn, noch slaepen can ick lyden:
- 1180 Vol kommers 't waecken is, de slaep vol anxten straf. ¹¹⁸⁰
 Ellend, wort ghy niet mat, soo mat my haestich af.

Trompetter

- De blancken uchtendt met haer bloosend roode kaecken,
 In 't heuchelycke kleedt van dundoeck en scharlaecken, ¹¹⁸³
 Rust toe ten Hemelvaert. Haer gouden pruyck al ree ¹¹⁸⁴
- 1185 In 't silver schittert van de vlacke Zuyder Zee;
 En doet de schaduw vocht des duysterheyds verjaeghen: ¹¹⁸⁶
 Het sweeft een frisschen dauw van roosen om haer waeghen. ¹¹⁸⁷
 De Sonne volcht het spoor van 's ouden Thitons bruydt, ¹¹⁸⁸
 En steeckt den Hemel al zyn minder ooghen uyt. ¹¹⁸⁹
- 1190 In 't Ooste daecht het op. De nacht begint te duycken.
 Wie dat ter schildwacht staet, en laet gheen ooghen luycken.

- 1170 hoe duur komt mij uw verleidelijke aanblik te staan.
 1172 *fy*, helaas.
 1174 *daer*, terwijl.
 1176 *'k en weets*, ik weet het niet;
't vernuft, het verstand, mijn zinnen;
crom, slecht.
 1177 *sloeghen - om*, sloegen in.
 1178 *onsaelichts uwer tyden*, rampzaligste man die nu leeft.
 1180 *vol anxten straf*, vol vreselijke angst, beklemmingen.
 1183 *dundoeck en scharlaecken*, scharlaken doeken van zeer fijne stof (hend. + metafoor).
 1184 *rust toe*, rust zich toe;
pruyck, haardos.
 1186 *de schaduw vocht*, de vochtige schaduw.
 1187 *het sweeft*, er zweeft.
 1188 *'s ouden Thitons bruydt*, Aurora.
 1189 *zjn minder ooghen*, nl. de sterren.

*Geeraerd van Velsen. Schildknaep***Schildknaep**

Ick acht myn Heere neemt myn meening seer wel in; ¹¹⁹²

En siet de tweesprong van dit antwoordt dubbelsin; ¹¹⁹³

En 't strydghe verstant, in eenderley gheluyden. ¹¹⁹⁴

G. v. Velsen

1195 Men neem het soo men wil, voor my, is datmen 't duyden ¹¹⁹⁵

Ten minsten op den sin can, die my best ghelyckt.

Dus, mijn ghemoedt gheensins van d'eerste raedt en wijckt: ¹¹⁹⁷

Maer 't gheen dat ick besuyr, dat sal hy mee besuyren. ¹¹⁹⁸

*Geeraerd van Velsen. Schildknaep Trompetter***Trompetter**

Op waepen, waepen, mant uw toorens, mant u muyren, ¹¹⁹⁹

1200 Op Crijchsluy, vyand, op, en vaerdich in 't gheweer. ¹²⁰⁰

G. v. Velsen

Wat vyandt?

Schildknaep

Ridders op.

G. v. Velsen

Waer is hy? heynd of veer? ¹²⁰¹

1192 Ik veronderstel dat mijn heer het wel met mij eens zijn zal.

1193 *dit antwoordt dubbelsin*, dit dubbelzinnig antwoord.

1194 *verstant*, zin, betekenis;
in eenderley gheluyden, in dezelfde woorden.

1195 *datmen 't duyden*, enz., dat men het tenminste zo kan uitleggen als het mij behaagt.

1197 *raedt*, plan.

1198 *besuyr*, lijd; *by*, Floris; zie Inleiding 1.4.

1199 *mant*, bemant, bezet.

1200 *gheweer*, wapenen.

1201 *heynd*, dicht bij.

Aen welcke zyde siet ghy wachter haer ondecken? ¹²⁰²

Trompetter

Ick sie, langs Diemerdijck, een stofwolck herwaerts trecken:

In rep en roeren is de Waeterlandsche zy;

1205 Van schuyten sonder tal grimmelt het op het Y.

Ghysbrecht van Aemstel, Schildknaep, Harman van Woerden, Geeraerd van Velsen

G. v. Aemstel

Wat isser gaens?

Schildknaep

Op, op.

H. v. Woerden

Hoe?

Schildknaep

Vyandt.

G. v. Aemstel

Waer verscheenen?

G. v. Velsen

In 't Y, oock op den dijck van Diemen, en dat heenen ¹²⁰⁷

In groote menicht.

Schildknaep

Op mannen; op met vlijt; ¹²⁰⁸

Beset uw muynen.

H. v. Woerden

't Is gheen muyr besettens tijdt.

1202 *haer ondecken*, hen te voorschijn komen, opdagen.

1207 *dat heenen*, die kant uit.

1208 *met vlijt*, spoedig.

G. v. Aemstel

1210 Soo doet het seecker niet. ¹²¹⁰

G. v. Velsen

't Is tijdt om te vervaeren.

H. v. Woerden

Een yder rust hem toe. ¹²¹¹

G. v. Aemstel

Het volleck laet vergaeren,
Om af te trecken.

G. v. Velsen

Gaet ghy om de Graef te hael. ¹²¹²

Schildknaep

Ick gae.

G. v. Velsen

Datmen terstond de paerden topme'en saël.
Mijn vrouw, waer is zij?

Machtelt van Velsen. Geeraerd van Velsen

M. v. Velsen

Hier mijn Heer.

G. v. Velsen

Mijn lieve leven,
1215 De tijdt wil dat wy ons van 't Huys te Muyden gheven, ¹²¹⁵

1210 *so doet het*, dat is het;
vervaeren, vertrekken.

1211 *rust hem toe*, ruste zich toe;
vergaeren, zich verzamelen.

1212 *te hael*, te halen.

1215 *de tijdt wil*, de tijdsomstandigheden eisen;
gheven, begeven.

In sulcker yl, en wijs, dat zy niet toe en laet,
U liên te voeren mee.

M. v. Velsen

Waer blijf ick dan? wat raet
Schiedt my dan over?

G. v. Velsen

Mijn vercooren, stilt u weenen.

- D'onwetende ghemeent is schendich op de beenen: ¹²¹⁹
1220 Haer oplopenden moedt t'ontwijcken is ons 't naest, ¹²²⁰
En bodt te gheven, tot dat zy hebbe' uytgheraest. ¹²²¹
Want wederstant te doen is haer met spooren noopen. ¹²²²
Maer laetmen sonder stoot, hen t'eynden adem loopen, ¹²²³
Haer dapperheyt verslenst; en hoe zy hoogher clom, ¹²²⁴
1225 Hoe dat zy loggher sinckt: dan siet een yder om,
Wat loon van zynen dienst hy hebbe te verwachten:
Dan schieten huys, en vrouw, en kindt inde ghedachten.
Dus hoopt ten besten, Godt zy met u lief; ick gae.

M. v. Velsen

- Hier blyve' ick dan alleen op 's woeden volcx ghenae. ¹²²⁹
1230 Helaes wat overlast sal my al staen te lyen! ¹²³⁰

G. v. Velsen

De vrouwelycke staet sal u ghenoech bevryen; ¹²³¹

- 1219 Het domme volk is op de been om te schenden, te vernielen.
1220 *oplopenden moedt*, toorn, gramschap;
't naest, 't best.
1221 *bodt te gheven*, de vrije teugel te laten, zich er niet tegen te verzetten.
1222 *met spooren noopen*, prikkelen.
1223 *sonder stoot*, zonder verzet;
t'eynden adem, buiten adem, zodat zij niet meer kunnen.
1224 *verslenst*, verflauwt;
en hoe zy, en hoe hoger zij geklommen is, des te dieper zal zij zinken, des te groter zal de verslagenheid zijn.
1229 Zie Inleiding 1.4.
's woeden volcx, van het verwoede volk.
1230 Zie Inleiding 1.4.
overlast, geweld.
1231 *bevryen*, beschermen.

- En 't mededooghen van het leelijck onbescheydt,¹²³²
 Daer ghy mee zijt vercort; en uw onnooselheydt.¹²³³
 De droefheydt bindt uw tong, och! laet dit schreyen achter,
 1235 Dat doch verlooren is, en set uw hart wat sachter.¹²³⁵

Schildknaep

Alst u belijft mijn Heer, 't gheselschap is ghereedt.

G. v. Velsen

De Godt ghedencke' aen u, die 't schijnt dat my vergheet;¹²³⁷
 En wil u, beter wech, dan 't hart my tuycht, gheleyden.¹²³⁸

M. v. Velsen

Een blijd versaemen jon hy ons nae 't droevich scheyden.

Rey van Aemstellandsche jofferen

- 1240 Den oopenbaeren Dwinghelandt,¹²⁴⁰
 Met moed te bieden wederstandt,
 En op den harsenpan te treden;
 Om, met het storten van zijn bloedt,
 Den vaderlande 't swaerste goedt,¹²⁴⁴
 1245 Den gulden vryheyt te bereeden;¹²⁴⁵

1232 *lelijck onbescheydt*, de vermetelheid die mij schande bracht.

1233 *vercort*, waardoor u onrecht is aangedaan;
onnooselheydt, onschuld.

1235 *set uw hart wat sachter*, en wees wat bedaarder, kalmer.

1237 *die 't schijnt*, enz. die (God) mij schijnt te vergeten, en moge u langs betere weg geleiden, dan het hart mij getuigt, d.i. en schenke u een beter lot dan het lot dat mijn binnenste doet vermoeden (dat uw lot zal zijn nl. door het woedende volk vermoord te worden).

1238 *jon*, gunne.

1240 *oopenbaeren*, algemeen bekende.

1244 *'t swaerste*, het gewichtigste, voornaamste; ed. 1636: *'t waardste*.

1245 *bereeden*, verschaffen.

Dat is, van ouwder hercoomst wydt, ¹²⁴⁶
 By d'aldertreffelycxt altydt ¹²⁴⁷
 Beloondt met eerenbeelden dancklyck. ¹²⁴⁸
 De roem is uytgheblaesen, met ¹²⁴⁹
 1250 Gheleertheyts heldere trompet, ¹²⁵⁰
 In schrift, en dichten onvergancklijck.

De lofkrans groenens nimmer moe, ¹²⁵²
 Die comt het hayr der sulcken toe,
 Die 't al, voor 't alghemeene waeghen: ¹²⁵⁴
 1255 Ghelijck den Heer van Aemstel tracht.
 Hoewel zijns selschaps overmacht, ¹²⁵⁶
 Hem let zijn voorstel te bejaeghen. ¹²⁵⁷

Dan wie met wensch om goede crijt; ¹²⁵⁸
 Maer allerhande Prinssen lijdt;
 1260 En 't gheen hem overcomt te dooghen, ¹²⁶⁰
 Sacht opneemt, dof in hoop en vrees; ¹²⁶¹
 En 't onghelijck van weeuw, en wees, ¹²⁶²
 Kan annesien met goeden ooghen: ¹²⁶³

Sulck een blijft onvermaert, en muyt ¹²⁶⁴
 1265 Niet, met het hoofd doorluchtich uyt: ¹²⁶⁵

1246 *van ouwder hercoomst wydt*, sinds overoude tijden.

1247 *by d'allertreffelycxt*, door de allervoortreffelijksten.

1248 *eeerenbeelden* erezuilen, standbeelden;
dancklijck, dankbaar.

1249 *de roem*, hun roem;
uytgheblaesen, uitgebazuind.

1250 *gheleertheyt*, nl. schrijvers en dichters.

1252 *groenens nimmer moe*, onverwelkbaar.

1254 die alles wagen voor het algemeen welzijn.

1256 *zijns selschaps*, van zijn bondgenoten, eedgenoten.

1257 hem verhindert zijn plan te volvoeren.

1258 *dan*, doch;
goede, goede (Prinsen).

1260 *'t gheen hem overcomt te dooghen*. wat hij moet dulden.

1261 *sacht*, kalm;
dof, ongevoelig, onverschillig, mat.

1262 *onghelijck*, verongelijking, onrecht.

1263 *met goeden ooghen*, lijdelijk. Ed. 1636: *goedigh'*.

1264 *muyt uyt*, munt uit, zie Uitlegkundig woordenboek Hooft enz. o.c.

1265 *doorluchtich*, schitterend.

Zijn doove faem can hem niet bringhen ¹²⁶⁶
 In 's wereldds ooch, en aenghesicht;
 Nocht, uyt de duysterhey, in 't licht ¹²⁶⁸
 Optrecken, tot aen 't roer der dinghen. ¹²⁶⁹

1270 Zijn naem heeft clanck by oudt, noch jong,
 Noch soetheyt op des vollecx tong,
 Onêel by burghers en by boeren. ¹²⁷²
 Stilswyghend glipt zijn leven deur: ¹²⁷³
 Maer sonder stoot, en sonder steur, ¹²⁷⁴
 1275 En sonder trom in 't hart te roeren. ¹²⁷⁵

Hem angt, gheduyrende 't beliedt ¹²⁷⁶
 Van zynen aenslach, d'ontrouw niet,
 Oft lichtheyt, van die 't saemen swoeren: ¹²⁷⁸
 Nocht misluck als het annegaet: ¹²⁷⁹
 1280 Nocht de vervaerelijcken haet, ¹²⁸⁰
 Des blinden vollecx nae 't uytvoeren.

De minste twyfel van gheluydt ¹²⁸²
 En jaecht hem 's nachts ten bed niet uyt;
 Noch vluchtens noodt van vrouw, en vrinden. ¹²⁸⁴
 1285 Het veel bestaen can nauw bestaen:
 Ghemackelijck is vaylichst gaen:
 En groote rust cleen onderwinden. ^{1240-1287 1285-1287}

1266 *doove*, waarvan men niet hoort (vgl. lat. *surdus*; fr. *sourd*); door de onbekendheid van zijn naam slaat de wereld haar oog niet op hem.

1268 *duysterhey*, obskuurheid, onbekendheid.

1269 *roer*, bestuur;
dinghen, regeringszaken.

1272 *onêel*, (onedel), ongeacht.

1273 *stilswyghend*, stil, kalm.

1274 *steur*, verstoring van zijn rust, stoornis, schok.

1275 zonder heftige ontroering in zijn hart.

1276 *angt*, beangstigt;
't beliedt, de beraming, voorbereiding.

1278 *lichtheyt*, lichtzinnigheid, onbetrouwbaarheid.

1279 noch de mislukking als het begint.

1280 *vervaerelijcken*, vreselijke; ed. 1636: *vervarelijker*.

1282 *de minste twyfel van gheluydt*, het minste gerucht dat hij meent te hooren.

1284 *vluchtens noodt*, de noodzakelijkheid om te vluchten;
vrinden, bloedverwanten.

1240-1287 Zie Inleiding 1.2.3. en 1.4. Wat betreft de tegenstelling tussen de held die zich verzet tegen de Dwinghelant en de rustige burger en de afhankelijkheid van Garniers *Cornélie*, zie Inleiding, noot 8.

1285-1287 het veel ondernemen kan nauwelijks slagen, tot iets goeds leiden; hij die een gemakkelijk leven leidt, weinig onderneemt, leeft het veiligst; weinig wagen geeft een grote rust.

Vijfde bedrijf⁺*Graeve Floris. Rey van Naerders***Graeve Floris**

Ach! mijn ghetrouwe, set; en draecht my verder niet:

Mijn swackheyt is te groot. Een beeck van bloede vliet

1290 My door de wonden af, en verwet al de cleeden.¹²⁹⁰En bleeckghedaene flaeuwt becruypt mijn laffe leeden.¹²⁹¹

Ick heb volleeft, en ben ten eynde mynen pat.

Van dese wereldt heb ick wel mijn deel ghehadt:

Gheboortens hoocheyt, lichaems frischeyt, macht van staeten,¹²⁹⁴1295 Ontsich by vreemdelinghen, gunst by ondersaeten.¹²⁹⁵

Gheluckich, och! al te gheluckich, soo my maer

In 't hooft de dampe niet des lux ghesteghen waer:^{1296b-1297}Oft had ick noyt aenschouwt het vrouwenbeeld aenminnich.¹²⁹⁸Waer onder school vermomt lichtvaerdicheyt crancksinnich!¹²⁹⁹

1300 U lieden danck ick, voor den dienst, en trouwe groot,

Die ghy bewesen hebt my, in mijn laetsten noodt:

En moeyt my, dat ick 't niet nae wensche kan beloonen.¹³⁰²Maer wie mijn naesaet zy, Vorst zijnde, sal hy toonen¹³⁰³Dat hem der Vorsten val, met mededooghen, sny;¹³⁰⁴

1305 En weygheren gheensins dees laetste beede my:

Dat is, dat hy alhier ter plecke' een kercke bouwe,¹³⁰⁶

Waer by, d'aencomende' eeuw my in ghedachten houwe,

⁺ Voor de handelingsvoortgang, zie Inleiding 1.4.1290 *verwet*, verft, kleurt;*cleeden*, kleren.1291 *bleeckghedaene*, een bleek voorkomen hebbend, bleek;*laffe*, zwakke, uitgeputte.1294 *frischeyt*, gezondheid;*staeten*, waardigheden.1295 *ontsich*, eerbiedige vrees;*gunst*, liefde.

1296b-1297 zo mijn verstand maar niet beneveld was door het geluk.

1298 *vrouwenbeeld*, vrouw.1299 *lichtvaerdicheyt*, lichtzinnigheid, wuftheid.1302 *en moeyt*, en het spijt mij.1303 *naesaet*, opvolger.1304 *sny*, leed doet.

1306 Dit is in het begin der 14de eeuw gedaan.

- En mijn danckwillicheyd. Het jaerlijcksche geldt ¹³⁰⁸
 Tot noodich onderhouwt dat zy daer by bestelt. ¹³⁰⁹
- 1310 Maer langher nu en heb ick cracht in gheen ghewrichte. ¹³¹⁰
 De leden slappen aen ten slaepe', en het ghesichte ¹³¹¹
 Wort van een ysren vaeck veroverd. Het gheluydt ¹³¹²
 Ontsinckt my t'elcken maele', en kan ten keel nauw uyt.
 Ick sijgh, ick sijgh, ick ben ghecomen op het spade. ¹³¹⁴
- 1315 O Schepper, ick ontschep, ontsluyt my uw ghenaele. ¹³¹⁵

Rey van Naerders

- Hy is verscheyen.
 Heft nu aen te schreyen ¹³¹⁷
 Jonghers en gysen: ¹³¹⁸
 Droefheyd wilt bewysen:
 1320 Cleeren verscheuren: ¹³²⁰
 Gheeft u op tot treuren. ¹³²¹
 d'Hollandsche Graeve
 Is om hals en have; ¹³²³
 Deerlijck verslaeghen.
- 1325 Deerlijck verslaeghen!
 Wendt u stem tot claeghen.
 Traenen laet vlieten:
 Suchten opwaerts schieten.
 Siet hem versmooren: ¹³²⁹
- 1330 Hem, die was ghebooren,

- 1308 *danckwillicheyd*, goede wil om dank te betonen.
 1309 *bestelt*, gegeven, verschaft.
 1310 *ghewrichte*, lid.
 1311 *slappen aen*, worden al slapper;
ghesichte, ogen.
 1312 *ysren vaeck*, nl. de doodslaap.
 1314 *op het spade*, op het uiterste.
 1315 *ontschep*, geef de geest;
ontsluyt, openbaar, schenk.
 1317 *heft - aen*, begint, vangt aan.
 1318 *jonghers en gysen*, jongen en ouden.
 1320 *cleeren verscheuren*, tot teken van rouw, zoals de Israëlieten deden (vgl. Gen. XXXVII, vs. 34).
 1321 *gheeft u op tot*, geeft u over aan.
 1323 heeft leven en goed verloren.
 1329 *versmooren*, sterven, omkomen.

- Uyt's wijd bekenden
 Roomsche Conincx lenden. ¹³³²
 't Leven is heenen.
- 't Leven is heenen!
- 1335 Ach wat eyndt van weenen! ¹³³⁵
 't Hooft sal verrotten
 Dat de Croon der Schotten
 Had mooghen draeghen. ¹³³⁸
 O bedroefde daeghen!
- 1340 Weeslijcke Landen, ¹³⁴⁰
 Slaet in 't hayr uw handen.
 O swaer verliesen!
- O swaer verliesen!
 Wie sal nu de Vriesen
- 1345 Echter bedwinghen, ¹³⁴⁵
 Als zy boudt bespringhen
 's Kennemers grensen? ¹³⁴⁷
 Hard is 't om te persen. ¹³⁴⁸
 Hy deed haer tsaeghen, ¹³⁴⁹
- 1350 En het juck verdraeghen.
 Tijd is 't te kermen.

1332 Willem II. Vgl. vs. 39, 40, 164.

1335 welk een treurig einde.

1338 *mooghen*, kunnen; *de Croon der Schotten*. In 1286 was koning Alexander III van Schotland ten gevolge van een val van zijn paard overleden, en toen vier jaar later zijn dochter Margareta, die hem was opgevolgd, stierf, maakten ruim twintig bloedverwanten aanspraak op de Schotse troon. Een van hen was Floris V, die door zijn oud-overgrootmoeder Ada, de gemalin van Floris III, van een vroegere koning van Schotland afstamde. De Schotse edelen, onderling verdeeld, droegen aan de Engelse koning Eduard I op, een keus te doen uit de kroonpretendenten, die nu naar Schotland werden ontboden om er hun recht te bepleiten. Dit deed ook Floris V. Wel verwierf hij de kroon niet, maar hij kreeg een schadeloosstelling in geld.

1340 *weeslijck*, aan wezen gelijk.

1345 *echter*, hierna.

1347 In 1287 had Floris V de West-Friezen voor goed onderworpen.

1348 het is hard, wanneer men daaraan denkt.

1349 *tsaeghen*, versagen.

- Tijd is 't te kermen
 Wie sal nu beschermen
 's Lands innesitter, ¹³⁵⁴
 1355 Voor den Vlaeming bitter? ¹³⁵⁵
 Dees keerd' haer vlooten,
 Van de Zeeusche slooten: ¹³⁵⁷
 Plach te vernielen,
 d' Haettelijcke kielen. ¹³⁵⁹
 1360 Nu is 't verlooren.

- Nu is 't verlooren!
 Brenghet rouw te vooren. ¹³⁶²
 T'hans sullen treden,
 Inde swarte kleeden,
 1365 Burghers en Eelen;
 Sonder haer juweelen, ¹³⁶⁶
 Treuren de Paerden;
 't Gouwdt moet vande swaerden:
 't Lichaem ter aerden.

Machtelt van Velsen. Rey van Aemstellandsche jofferen. Trompetter

M. v. Velsen

- 1370 Trompetter, wel wat is 't dat u te rugghe jaecht?
 Quae maere speur ick uyt u aenghesicht vertsaecht. ¹³⁷¹
 Verclaert u ras. ¹³⁷²

Trompetter

Mijn vrouw quae tyding mach wel schromen

- 1354 *innesitter*, ingezetene.
 1355 *bitter*, boos, verbolgen; men denke aan de strijd met Jan v. Vlaanderen.
 1357 *slooten*, kastelen.
 1359 *haettelijcke*, gehate, vijandige.
 1362 *brenghet te vooren*, legt aan de dag.
 1366 *juweelen*, versiersels.
 1371 *vertsaecht*, moedeloos.
 1372 Mevrouw, een slechte tijding komt altijd vroeg genoeg.

Van haesten.

M. v. Velsen

Niet. Zy can al mee te spade comen.¹³⁷³
Uw uytvlucht my benauwt, oft is mijn Heer ghevaên?

Trompetter

1375 Naeby. Maer zijt ghetroot: hy is het noch ontgaen.¹³⁷⁵

M. v. Velsen

Dat set my wat van 't hart. En wat's hem wedervaeren?

Trompetter

Doen wy aen 't koorenlandt te Berch ghecomen waeren,¹³⁷⁷
Verhief sich uyt de laech een drommel ysre liên.¹³⁷⁸
Myn Heer van Velsen reedt voor aen, om uyt te sien:
1380 Hy hield zyn paerd cort op, en vraechd' haer wat zy sochten.¹³⁸⁰
Haer antwoordt was: den Graef die wy ghevanghen brochten.¹³⁸¹
Dat mist u, seyde daer de dappre Velsen op;¹³⁸²
En wendt, dewyl hy spreeckt, 't gheswinde ros den cop;¹³⁸³
En stoot ten Graevewaerts, daer sit hy vanden paerde¹³⁸⁴
1385 En treedt zijn vyandt toe, met uytghetooghen swaerde.
Die schrickt: en waende met een sprong t'ontgaen de doodt,
Ghebonden op het paerdt, maer snevelt inde sloot.¹³⁸⁷
De strenghe Ridder volcht, en gheeft hem soo veel steecken,¹³⁸⁸
Dat ick hem seecker min niet als voor doodt en reecken.¹³⁸⁹

1373 *niet*, neen.

1375 *naeby*, bijna.

1377 *Berch*, Muiderberg.

1378 *laech*, hinderlaag;
een drommel ysre liên, een drom, een troep gewapende lieden.

1380 *hield cort op*, hield dadelijk in.

1381 *ghevanghen brochten*, gevankelijk meevoerden.

1382 *dat mist u*, dat zal u niet gelukken.

1383 *dewyl*, terwijl.

1384 *stoot*, rent;
sit van, stijgt af.

1387 *snevelt*, valt.

1388 *strenghe*, onverzettelijke.

1389 *min niet als*, niet anders als.

- 1390 Het volck was handtghemeen gheworden mid'ler tydt.
 Eer Velsen ommesach, was hy zyn paerdt ver quyt: ¹³⁹¹
 Des ('t veld viel ons te nauw die schier omringhelt streedem) ¹³⁹²
 Beschrijdt zijn Schildknaeps paerdt; en isser afghereeden. ¹³⁹³
 Wy worpen om; en boôn den vijandt al de rug; ¹³⁹⁴
- 1395 En spreiden elck zijns weechs: vrees maeckt de voeten vlug. ¹³⁹⁵
 'k En ben's gheen verder tuygh, oft yemand quam in handen, ¹³⁹⁶
 Oft op de plaetse bleef, oft werwaerts de vyanden ¹³⁹⁷
 Ghetooghen coomen, is my gantschlijck onbekent.
 Maer vaylich houd' ick my nocht hier, nocht hier ontrent. ¹³⁹⁹
- 1400 Des bid verlof, dat ick my elders heen mach gheven. ¹⁴⁰⁰

M. v. Velsen

- Gaet daer ghy seecker meent te wesen, van u leven.
 Maer waer blijft dese vrouw? waer heenen neemts' haer keer? ¹⁴⁰²
 Waer soeckt zy vaylicheyt, aen leven oft aen eer? ¹⁴⁰³
 Waer vindt zy troost? mijn hoop ghelegghen inder assche, ¹⁴⁰⁴
- 1405 Is, dat in 't eedel bloedt d'oneedel' handen wassche, ¹⁴⁰⁵
 Het onvermurrwt volck, eer dat den avondt stort. ¹⁴⁰⁶

Rey van Aemstellandsche jofferen

Mijn vrouw, ach! rust uw hart: dat vaeck bevonden wort ¹⁴⁰⁷
 Meedooghen en bescheydt, in ons ghemeent, wy weten.

- 1391 *ver*, bijw. van graad.
 1392 *viel*, was;
omringhelt, omringd.
 1393 *isser afghereeden*, is weggereden.
 1394 *wy worpen om*, wij wendden de teugel en vluchtten;
al is hier als versterkend partikel gebruikt.
 1395 *spreyden elck zijns weechs*, gingen elk onze weg.
 1396 *'k en ben 's gheen verder tuygh*, verder ben ik er geen getuige van geweest.
 1397 *bleef*, sneuvelde, omkwam.
 1399 *houd' ick*, reken, acht ik;
ontrent, in de nabijheid.
 1400 *gheven*, begeven.
 1402 *neemts' haer keer*, zal zij zich keren, zal zij gaan.
 1403 *aen*, voor.
 1404 *ghelegghen inder assche*, vernietigd.
 1405 *in 't eedelbloedt*, in mijn edel bloed.
 1406 *onvermurrwt*, onvermurwd, wreed;
stort, valt.
 1407 *rust uw hart*, bedaar, wees kalm; wij weten dat onder ons volk dikwijls mededogen en redelijkheid worden aangetroffen.

M. v. Velsen

- Wraeckgiericheydt te seer haer harten heeft doorbeten: ¹⁴⁰⁹
 1410 Des ick de doot het best, dat my ghenaeckt, vermoe. ¹⁴¹⁰
 Doch sterven vrees ick niet: alleene vrees ick hoe.
 Ach! dat, op dese ruy, gheen woestaert onverstandel, ¹⁴¹²
 Uyt vuyle bitterheyt, dit lichaem en mishandel: ¹⁴¹³
 Oft spotter, en voltooy, uyt dartelheden snoodt, ¹⁴¹⁴
 1415 Mijn leelijck ongeval, met een mismaeckte doot! ¹⁴¹⁵
 O Godt, wat knellen 't hart my toeghewronghen schroeven! ¹⁴⁰⁹⁻¹⁴¹⁶

Rey van Aemstellandsche jufferen

De seeckre ramp is groot: dus wilt u niet bedroeven
 In 't gheen onseecker is.

M. v. Velsen

Ick bid's laet my alleen
 Vertrecken, dat ick my begheve tot ghebeên.

Rey van Aemstellandsche jofferen

- 1420 O deuchdgeurighe roos, aensienelijckste spruyt ¹⁴²⁰
 Die 't eedel Woerder huys oyt heeft ghegheven uyt; ¹⁴²¹
 Wat hebby in uw may ghetroffen straffen weêr? ¹⁴²²
 Wat valt'er onghenaed des Hemels op u neêr!

- 1409 w. heeft te zeer ingang in hun hart gevonden.
 1410 daarom houd ik de doot voor het beste, dat mij te wachten staat.
 1412 *op dese ruy*, bij dit oproer;
onverstandel, zonder 'bescheid'.
 1413 *en mishandel*, schende.
 1414 *spotter*, (vrouwen)schender.
 1415 *leelijck ongeval*, smadelijk ongeluk;
mismaeckte, schandelijke.
 1409-1416 Zie Inleiding 1.4.
't hart my, mij het hart.
 1420 *deuchdgeurighe*, wier deugden zulk eene lieflijke aandoening opwekken;
aensienelijckste, voortreffelijkste. Ed. 1636: *o roos volgeurs van deughd*.
 1421 *ghegheven uyt*, voortgebracht.
 1422 *may*, de lente des levens;
wat straffen, welk een ongunstig, ruw (adjektief).

- O claeren spiegel van ghetrouwicheyt en zeên, ¹⁴²⁴
 1425 Hoe seer beswalcken u des eeuws verdorventheên! ¹⁴²⁵
 O eere des gheslachts der vrouwen, vol van druck,
 Hoe eerloos doet by u 't ondeuchdighe gheluck! ¹⁴²⁷
- O wel ghebooren vrouw, beschreyelijck voorwaer,
 Voorwaer beclaechlijck zijn soo veel ellenden swaer,
 1430 Die uw verwonnen borst met droefheyt opgevuldt
 Bedrukken altesaem, en gheene tot uw schuldt! ¹⁴³¹
- Maer moeten noch veel meer d'ellenden zyn beclaecht
 Des gheenes, die, tot schuldt, daer mede wort gheplaecht: ¹⁴³³
 Want, als de voorspoedt vliedt, soo comen de misdaên
 1435 Die hy verborghen droech, den boose' om 't harte slaen.
- Waer heenen dan ghewendt? waer heenen dan ghekeert?
 Van binnen is 't ghemoedt verettert en verseert; ¹⁴³⁷
 't Voorlachend schellemstuck toont ysselijck ghelaet: ¹⁴³⁸
 Van buyten, houdt de plaech op lichaem aen, en staet. ¹⁴³⁹
- 1440 De rampsaelighe Graef van Hollandt is, door 't stael, ¹⁴⁴⁰
 Verlost onlancx gheleên van dusdaenighen quael. ¹⁴⁴¹
 O Velsler Ridder vleyt ghy u met sulcken wraeck!
 Waer uw dootvyandt door uyt alle lyden raeck?

- 1424 *zeên*, goede zeden, eerbaarheid.
 1425 *beswalcken*, bezoedelen, besmetten.
 1427 *doet*, handelt;
't ondeuchdighe gheluck, het slechte lot.
 1431 *bedrukken*, drukken.
 1433 *tot schuldt*, door eigen schuld.
 1437 *verseert*, gewond (door wroeging).
 1438 *voorlachend*, eerst aanlachend.
 1439 *plaech*, straf na de misdaad;
houdt aen op, vervolgt;
staet, waardigheid.
 1440 Ed. 1636: *de vuylgevallen Graef*.
 1441 *onlancx*, niet lang, kortgeleden;
quael, kwelling.

Te vooren vreesd' hy 't klem van uwen strenghen moet; ¹⁴⁴⁴
 1445 Te vooren kond de schrick haer prenten in zijn bloedt; ¹⁴⁴⁵
 Te vooren vreesd' hy d'hoon des batsen onghevals; ¹⁴⁴⁶
 Nu acht hy niemant, en is schootvry teghen als. ¹⁴³²⁻¹⁴⁴⁷

En ghy eenvoudich volck, wat's dat ghy claechlijck mort ¹⁴⁴⁸
 Om 't bloedt oneelder wijs in vanghenis ghestort? ¹⁴⁴⁹
 1450 Dat cierlijcker aen 't spits eens hayrs in 's oorlochs brandt ¹⁴⁵⁰
 Ghevlooten hebben soud, ten offer 't vaderlandt?

Dit's laete rouw. 'T was tijdt te schreyen, doen de Ziel ¹⁴⁵²
 Van Vorstelijcken lof, oneelder wijs, verviel
 In laster grondeloos; en storf, aen ontrouw groot, ¹⁴⁵⁴
 1455 En aen meyneedicheyt, een schandelijcker doot.

Tijdt is het, tijdt is 't nu, om te beschreyen (laes!)
 Den jammerlijcken val der Eedelinghen dwaes,
 Die door wraeckgiericheyt soo verre zijn gheraect,
 Dat zy tot onrecht haer goedt recht hebben ghemaect.

1460 Nu is het tijdt, om op u selven 't ooch te slaen,
 En schouwen u ellend, en eyghen quaelen aen,
 En te beschreyen, met droef opgheheven klanck, ¹⁴⁶²
 Uw scheuring, nederlaegh, verwoesting, onderganck.

Want Hollandt sie ick heel in 't war, (o droeve schijn!) ¹⁴⁶⁴
 1465 De Goeyers, Kennemaers, en buyren vanden Rhijn ¹⁴⁶⁵
 In roeren; op de been Westvries, en Waeterlandt; ¹⁴⁶⁶
 Het Huys te Velsen plat; en Woerden inden brandt:

1444 *'t klem van uwen strenghen moet*, de kracht van uw onverzettelijke moed.

1445 *haer*, zich.

1446 *d'hoon des batsen onghevals*, de rampen van de norske tegenspoed.

1432-1447 Veenstra behandelt in Invloeden blz. 84-86 (met als achtergrond het reeds genoemde artikel van Kluyver over de 4e en 5e Rey) het motief van de wroeging en de wraak. De wroeging van de schuldige en de wraak van de beledigde komen tot een eind, als de beledigde de schuldige doot. Dat heeft Van Velsen gedaan. Daardoor is Floris *verlost* (1441) en *schootvry teghen als* (1447). Vergelijk dit met Montaigne's: *et de tuer un homme, c'est le mettre à l'abry de nostre offence.*

als, alles.

1448 *eenvoudich*, onnozel;

wat's dat, waarom.

1449 *oneelder* wijs, op enedele, niet eervolle wijze;

vanghenis, gevangenschap.

1450 *cierlijcker*, eervoller;

eens hayrs, eens legers.

1452 *laete*, te late.

1454 *in laster grondeloos*, in de grootste schande.

1462 *opgheheven*, aangeheven.

1464 *schijn*, aanblik.

1465 *buyren vanden Rhijn*, Rijnlanders.

1466 *in roeren*, in beroering, in rep en roer.

- Gheverwet van het bloedt, den Aemstel en de Vecht;
 Oneens den Adel, het ghemeene volleck slecht ¹⁴⁶⁹
 1470 Ghespouwen en ghesplitst: en (dat ick meest beweene) ¹⁴⁷⁰
 Een yder stuyrt zijns weechs, en niemand weet waer heen.

- O edel Aemsterlandt, o meenich maegh' en vriendt,
 Wat komt u over dat ghy niet en hebt verdient!
 O heylich' Eendracht ghy verlaet ons! en wanneer,
 1475 Wanneer welvaerens stut, wanneer sien wy u weer?

D'oochscheelen worden swaer, en cracht van vaeck gedoogen: ¹⁴²⁰⁻¹⁴⁷⁶ De oogleden worden
 zwaar en voelen zich overweldigd door de slaap.
 Het droevich harte stemt met d'uytghewaecte ooghen. ¹⁴⁷⁷

De Vecht.
Rey van Aemstellandsche jofferen

De Vecht

- O harten pynelijck bedooven in uw leydt, ¹⁴⁷⁸
 d'Oorsaeck is groot, de welcke' heeft uw weemoedicheydt:
 1480 Want ghy onwetend zijt hoedaenich het besluyt is
 Des Hemels ende waer het noodlodt over uyt is. ¹⁴⁸¹
 Niet schiet'er te vergheefs: veel min gheschiet 'er quaet: ¹⁴⁸²
 Maer 't soet met suyrheyt souwt de goddelijcke raedt. ¹⁴⁸³
 In plaets van clachten, zijt ghy grooten dancke schuldich
 1485 Den gheenen, die door dees quellaedjen meenichvuldich

- 1469 *oneens onenig;*
het ghemeene volleck slecht, het gewone, eenvoudige volk (in tegenstelling met de adel).
 1470 *ghespouwen*, verdeeld;
ghesplitst, volgens ed. 1622, de druk v. 1613 heeft *ghesplitst*, ed 1636: *gespreydt*.
 1420-1476 Zie Inleiding 1.1; 1.2.2; 1.2.3.; 1.4; speciaal nog 1456-1459 (en andere verzen met het
 aristokratische eerbegrip), 1460-1475 (N.B. O heylich' Eendracht ghy verlaet ons! 1474).
 1477 *stemt met*, stemt overeen met;
uytghewaecte, afgewaakte.
 1478 *pynelyck bedooven*, smartelijk gedompeld in, overstelpt door.
 1481 *waer het noodlodt over uyt is*, wat het noodlot zoekt tot stand te brengen.
 1482 *niet schiet*, enz., niets geschiedt tevergeefs en nog veel minder geschiedt het kwade tevergeefs.
 1483 *souwt*, zout (persoonsvorm);
de goddelijcke raedt, de wijsheid Gods.

- Uws lieven vaederlandts, verr'siende maeckt den baen,¹⁴⁸⁶
 Waer lancx, ter eeren, u naeneeven sullen gaen.
 En telt 't gheen u verschijnt niet onder ydle droomen:
 Ick ben de Vecht, de Gheest en Godtheyt vander stroomen
 1490 En silververwich nat, daer ghy uyt rysen siet
 Dees frissche grysicheyt, ghemytert met het riedt.¹⁴⁹¹
 Waerseghend is mijn tong: dus luystert nae 't verclaeren;
 'k Sal die verborgentheyt des noodlots openbaeren;¹⁴⁹³
 En spelen voeren 't ooch van uw vervreemd ghedacht,¹⁴⁹⁴
 1495 In schiedenissen, diep verhoolen onder nacht;¹⁴⁹⁵
 Die van de parcken eerst op rocken zijn ghewonnen,¹⁴⁹⁶
 En sullen werden, ter ghesetter tijdt, volsponnen.¹⁴⁹⁷
 Den Aemstelheer gheparst door desen overval¹⁴⁹⁸
 Tot noodtweer van zijn staet, sal d'ouwde burrechwal¹⁴⁹⁹
 1500 Van 't nedrich AMSTERDAM, en de begraven percken¹⁵⁰⁰
 Nae zijn vermooghen eerst omheyndt met eycken wercken,¹⁵⁰¹
 Voor overrompeling, verheffen, uyt zijn plat,¹⁵⁰²
 Met vest en toorens; en voltooyen 't tot een stad.^{1503 1503}

- 1486 *verr'siende*, enz., in zijne voorzienigheid de weg baant waarlangs uw nakomelingen tot eer en roem zullen geraken.
 1491 *frissche grysicheyt*, kloeke grijsaard;
ghemytert, bekranst.
 1493 *verborghentheyt*, geheimen.
 1494 en het oog van uw verbijsterde zinnen laten weiden, een blik gunnen.
 1495 *schiedenissen*, gebeurtenissen;
onder nacht, in duisternis.
 1496 die door de schikgodinnen (lat. *parcae*: Clotho, Lachesis, Atropos) op het spinrokken zijn gewonden, zijn opgezet.
 1497 *volsponnen*, afgesponnen.
 1498 *gheparst*, gedwongen.
 1499 *noodtweer*, noodzakelijke verdediging.
 1500 *nedrich*, weinig in aanzien, onaanzienlijk;
begraven percken, door een gracht omgeven stadswijken.
 1501 *eycken wercken*, palissaden van eikehout.
 1502 *uyt zijn plat*, uit zijn nederige, lage toestand.
 1503 v.v. Zie Pontanus, Rerum et urbis Amstellodamensium historia (verschenen in 1611; de samenzwering van 1296 wordt in verband gebracht met de bloei van Amsterdam), zie verder W. van Wel, Hooft's Geeraerd van Velsen, Nwe Tgids 35; Van Tricht 56; Veenstra 72.
 1503 *vest*, muren. De Schreierstoren, de toren Swycht Utrecht, het Rondeel, de Munttoren en de Montelbaenstoren herinneren nog aan deze torens. Men begon hiermee op 't eind der 15e eeuw.

- Van deser tijdt af, sal't beginnen, vol van moede
 1505 Te beuren op het hooft, en met den teghenspoede
 Worstlende meenichmael, weêr t'elckens uyt zijn asch,
 Heerlijcker opstaen, dan het oyt te vooren was:
 En seer ontsien van zijn ghebuyren, lang, door desen, ¹⁵⁰⁸
 Van zijn Landsheeren, lang, met jonst ghetroetelt wesen: ¹⁵⁰⁹
 1510 Tot dat het eyndelyck verwerf door diensten mildt.
 Des Caisars hoochste pracht, tot top van zynen schildt. ¹⁵¹¹
 Dan andre tyden, dan ghenaecken andre stonden.
 Een wreecker vanden hooghen Hemel afghesonden,
 Welhem ghenamt verschijnt in Hollandt, en herplant ¹⁵¹⁴
 1515 De vryheyt onderdruckt, in haeren ouwden standt.
 't Uytheemsch gheweldt wordt uytghedreven t'allen steden;
 De groote' onmenschlijckheyt, de groote' afgrijslijckheden
 Des Spaenschen Tyrannijs; die stal had als een post: ¹⁵¹⁸
 d'Iphigeniaes en Polixenaes verlost ¹⁵¹⁹
 1520 Van d'altaers bloedich. Het verworghen, branden, kerven ¹⁵²⁰
 Gaet af; en echter, gheen begraven voor het sterven. ¹⁵²¹
 Dan moocht ghy Amsterdam, en Hollandt alghemeen
 Wat adems scheppen in uw borst schier toeghetreên.
 's Lands Staeten, die ghespaert en hebben bloedt noch schatten,
 1525 Nocht sorch, in 's vryheys dienst, die sullen dan hervatten

1508 *door desen*, hierdoor.

1509 *met jonst troetelen*, door gunstbewijzen trachten voor zich te winnen.

1511 *des Caisars hoochste pracht*, de kroon door keizer Maximiliaan in 1489 aan het wapen van Amsterdam toegevoegd.

1514 *Welhem*, Willem van Oranje.

1518 *die stal had als een post*, die vaststond als een paal.

1519 Iphigenia, dochter van Agamemnon en Clytemnestra, werd door de priester Calchas aangewezen om geofferd te worden, om de toorn van Artemis te verzoenen; Polyxena, de dochter van Priamus en Hecuba, werd na de verwoesting van Troje op de grafheuvel van Achilles door Neoptolemus geofferd;
Iphigeniaes en Polixenaes, onschuldige slachtoffers.

1520 *kerven*, onthoofden.

1521 *gaet - af*, houdt op;
echter, daarna, na die tijd geen begraven vóór het uur (dat door de natuur is gesteld).

- Het aensien en ghesach dat haer van oudts toequam:
 En stellen eenen Heldt, van Caisarlijcken stam
 En Nassausch bloedt, (het welckmen siet in desen daeghen ¹⁵²⁸
 Als 's Christen werelds hoofd de Roomsche croone draeghen)
- 1530 In 't Vorstelijck bestier; die Mauritz zy ghenoeemt,
 Na des verlossers naem van Duytsland hooch beroemt. ¹⁵³¹
 Voor wien alle' oorlochsmen in zynen tijdt sal wijcken.
 Teghen de coomst van dees de Spaensche Coninckrijcken,
 En overbuyren van den trouweloosen Moor, ¹⁵³⁴
- 1535 Op 's aerdtrijcx eynde, nu alreede schricken, door ¹⁵³⁵
 Waerseghren duydenis: en aen haer Monarchie ¹⁵³⁶
 En haepert anders niet als dese Prophecie. ^{1536b, 1537}
 Soo veel onmaetighe' hoops, ghelucx, beleyds, ghewelds ¹⁵³⁸
 Stuyt (wil 't den Hemel) op den schildt af eenes Helds.
- 1540 Dees ist, die wederom vercryghen sal, in hande, ¹⁵⁴⁰
 Van Ghelder de voochdy, van Zutphen, en den lande ¹⁵⁴¹
 Van Wtrecht; die berecht te desen daeghe' altsaem ¹⁵⁴²
 Door zyne maeghen zijn, en den Nassauschen naem:

- 1528 *het welckmen siet*, enz. Adolf van Nassau was keizer van Duitsland (1292-1298).
 1531 *des verlossers*, bedoeld is Maurits van Saksen, zijn grootvader, die in 1552 tegen Karel V vocht, waardoor het verdrag van Passau tot stand kwam, dat de keizerlijke macht en het katholicisme zeer verzwakte.
 1534 de Spanjaarden.
 1535 *'s aerdtrijcx eynde*, de straat van Gibraltar.
 1536 *duydenis*, voorspelling.
 1536b, 1537 en het enige onzekere wat betreft hun monarchie is deze (angst veroorzakende) profetie (zie Oudemans o.c. haperen).
 1538 *onmaetighe*, buitengewoon grote.
 1540 de oude graven van Gelre en Zutphen zijn niet uit het huis van Nassau; wèl bestond er verwantschap, waarschijnlijk zelfs door herhaalde huwelijken. Jan van Nassau was bisschop van Utrecht tijdens de regering van Floris V.
 1541 Maurits was na de dood van Adolf van Nieuenaar en Meurs in 1590 stadhouder geworden van Utrecht en Overijsel, en in 1591 van Gelderland;
voochdy, heerschappij.
 1542 *berecht*, bestuurd.

- Wanneer zy van die stam doorluchtighe rancken
 1545 Een wijl zijnd' afghedwaelt haer sullen dies ontdancken: ¹⁵⁴⁵
 Dees seven landen vry beschermen te ghelijck: ¹⁵⁴⁶
 En tziddren doen van verr Habsburch en Oostenrijck. ¹⁵⁴⁷
 Want, als een blixem snel ten slingher uytghedreven ¹⁵⁴⁸
 Des yverighen Gods, sal hy ten stryde streeven,
 1550 Afwerpente' en vertreênde' al wat zijn spits ontmoedt, ¹⁵⁵⁰
 Omheynt met aerdsche goôn, en helden van zijn bloedt: ¹⁵⁵¹
 Met Heynrick dapper, zijn beleyder van de paerden; ¹⁵⁵²
 Met Welhem Vrieslands heyl; Philips den onvervaerden, ¹⁵⁵³
 Den vroomen Luydewijck, beyd waerdich andermael ¹⁵⁵⁴
 1555 Te leven; en Johan braef als een punt van stael; ¹⁵⁵⁵
 Den nemmersuffen Ernst; Nassausche' al met elckander. ¹⁵⁵⁶
 Ghelijck des werelds roem de grooten Alexander ¹⁵⁵⁷

- 1545 *haer sullen dies ontdancken*, zullen ze er berouw over gevoelen.
 1546 *beschermen*, verdedigen zich.
 1547 *Habsburch en Oostenrijck*, Spanje en Duitsland. In het eerste regeerde het Habsburgse, in het laatste het Habsburgs-Oostenrijkse huis.
 1548 *ten slingher uytghedreven des yverighen Gods*, weggeslingerd door de vertoornde God. Denk aan de Griekse God Zeus, de bliksemslingeraar.
 1550 *afwerpente'*, van het paard werpend;
spits, lans, speer.
 1551 *omheynt*, omgeven.
 1552 *Heynrick*, Frederik Hendrik;
beleyder van de paerden, aanvoerder der ruitery.
 1553 *Welhem*, Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland;
Philips den onvervaerden, de onverschrokken Filips (broer van Willem Lodewijk), die zich bij het beleg van Groningen zeer onderscheidde; in 1595 werd hij bij een aanslag op Grol gewond, tengevolge waarvan hij overleed.
 1554 *den vroomen Luydewijck*, de dappere Lodewijk (evenals Filips, een broer van Willem Lodewijk), die zich o.a. heldhaftig gedroeg in de slag bij Nieuwpoort, en in 1604 bij het beleg van Sluis aan een ziekte stierf.
 1555 *Johan*, wellicht Johan Ernst, kleinzoon van Jan de Oude, op 20-jarige leeftijd onder Maurits in dienst getreden (1582-1617);
braef, uitmuntend, voortreffelijk.
 1556 *den nemmersuffen Ernst*, de wakkere Ernst Kasimir, die in 1620 stadhouder van Friesland werd. Hij was ook een broer van Willem Lodewijk.
 1557 *ghelijck..... 1574 alsoo*, homerische vergelijking.

- Bestuwt met al de schaer der Vorsten trotsberaên ¹⁵⁵⁸
 En Coninghen, die uyt zijn hof zijn opghestaen, ¹⁵⁵⁹
 1560 Viel in het Persisch heyr, aenvoerende de Griecken:
 Elck van zijn vrienden streckte' een slachveer aen zijn wiecken: ¹⁵⁶¹
 De schrandere' Eumenes, de kloecke Ptolomeêus, ¹⁵⁶²
 Perdicca, Lysimach veroveraer des leeuws. ¹⁵⁶³
 Oft eer, als een Iuppijn, die (doe vermetel snofte ¹⁵⁶⁴
 1565 's Aerds onbesuyst ghebroedt) van boven neder bofte ¹⁵⁶⁵
 De lyven dickghespiert der reusen groot en grof;
 Die lomp en overdwaelsch, 's ouden Saturnus hof, ¹⁵⁶⁷
 Met cracht van armen swaer, te meestren haer vermatten; ¹⁵⁶⁸
 En schansten berch op berch, aen Hemelhooghe katten: ¹⁵⁶⁹
 1570 De Coning stondt in 't mid: de Crijchsgod onvertsaecht, ¹⁵⁷⁰
 Latonaes kindrên beyd', en Pallas d'oorloochs maechdt, ¹⁵⁷¹
 Neptuin en Liber hem stijfden aen wederkanten; ¹⁵⁷²
 Altsaem van zijn gheslacht, altsaem zijn bloedtverwanten. ¹⁵⁷³

- 1558 *bestuwt*, omstuwd, omgeven;
Vorsten trotsberaên, fiere vorsten, trots van inborst.
 1559 *opghestaen*, voorgekomen.
 1561 *streckte'*, was hem.
 1562 Eumenes, Ptolemaeus, Perdiccas, Lysimachus, veldheren van Alexander de Grote.
 1563 *veroveraer*, overwinnaar. Lysimachus, veroordeeld door Alexander om door een leeuw
 verscheurd te worden, deed deze stikken door zijn met zijn mantel omwonden arm in de bek
 van het dier te steken.
 1564 *Juppijn*, Jupiter;
snofte, snoefde; zie verder noot bij 1574.
 1565 *onbesuyst ghebroedt*, lelijk, lomp gebroedsel, n.l. de giganten, de reuzen;
bofte, stiet.
 1567 *overdwaelsch*, overmoedig, verwaten;
's ouden Saturnus hof, de hemel.
 1568 *te meestren haer vermatten*, waagden, beproefden te overmeesteren.
 1569 *schansten*, stapelden;
aen Hemelhooghe katten, aan hemelhoge belegeringswerktuigen (om stenen te slingeren);
 een *kat* is een beweegbaar schutdak, waarop de blijde (een werktuig om stenen te slingeren)
 staat.
 1570 *'t mid*, het midden;
de Crijchsgod, Mars.
 1571 *Latonaes kindren beyd'*, Apollo en Artemis;
Pallas (Athene), Minerva.
 1572 *Liber*, Bacchus,
hem stijfden, ed. 1636: *die had hij*.
 1573 Apollo, Artemis, Bacchus en Mars (of eig. liever Ares) waren kinderen van Zeus; Minerva
 was geboren uit het hoofd van Zeus; Neptunus was evenals Jupiter (Zeus) een zoon van
 Saturnus.

- Alsoo sal onsen Vorst; en sullen werden zijn ¹⁵⁷⁴
 1575 Vyanden hem ghewaer, in soodaenighen schijn. ¹⁵⁷⁵
 Dat seg de Tielsche hey van zijn gherit vertreden: ¹⁵⁷⁶
 Dat seg de blyde stem der vryghemaecte steden:
 Dat seg het yslijck veldt vol uytghestreckte doôn, ¹⁵⁷⁸
 Daer zeghes gulde wieck hem toevoer Laurencroon. ¹⁵⁷⁹
 1580 Des zyne faem met lof van yder wijd gheblaesen
 Tot onser wereld uyt sal barsten, en verbaesen ¹⁵⁸¹
 De volcken, dien de Son zijn slinckerzijd toewendt, ¹⁵⁸²
 Als noch self 't hierlandsch spoock, en gheesten nauw bekend:
 En 't schittren van zijn swaerdt sal wyder vrees verwecken, ¹⁵⁸⁴
 1585 Dan, met haer straelen, som van onse starren strecken. ¹⁵⁸⁵
 Hollander ende Zeeuw sullen haer naemen groot
 Uytbreyden onder hem, over den Aerdenkloot; ¹⁵⁸⁷
 En onbepaelen roem ten Hemel hooch verheffen. ¹⁵⁸⁸
 Dan sullen zy voorby seylen en overtreffen

- 1574 zó ook zal onze vorst... Hier is een infinitief weggelaten met een betekenis die dicht moet liggen bij *viel in* van 1560 en *neder bofte* van 1565 (overigens hoort *neder bofte* bij een bijv. bz. bij *Iuppijn*: er staat: *als een Iuppijn*, zonder persoonsvorm). Zo opgevat, is deze syntaktische manier van doen een goed voorbeeld van Hoofs gedrag op het terrein van samentrekkingen. Volgens ons kan *stondt* van 1570 niet als persoonsvorm horen bij *als een Iuppijn* van 1564. Er bestaat een mogelijkheid dat Hooft niet bedoelt dat achter *Alsoo sal onsen Vorst* een ingewikkeld samengetrokken infinitief wordt bijgevoegd. Dan moet *alsoo* het *viel in* en *neder bofte* semantisch inkluderen en is *sal* een zelfst. werkwoord. Verbinding met 1574b en 1575 lijkt ons onmogelijk.
- 1575 *schijn*, voorkomen.
- 1576 *de Tielsche hey*, de Thieltse heide bij Turnhout, waar Maurits in 1597 de de Spanjaarden onder Varax in een ruitergevecht versloeg, *gherit* ruitery.
- 1578 bij Nieuwpoort.
- 1579 *toevoer*, bracht; de godin der zege, Victoria, werd met een lauwerkrans of een palmtak en met vleugels voorgesteld.
- 1581 *verbaesen*, ontzag inboezemen.
- 1582 de volken van het Zuiden, die tot nu toe hier te lande (niet alleen aan de mensen, maar) zelfs aan de spoken en geesten nauwelijks bekend zijn.
- 1584 *wyder*, verder.
- 1585 *som*, sommige;
strecken, reiken.
- 1587 *Aerdenkloot*, aardbol.
- 1588 *onbepaelden roem*, en hun onbegrensde roem.

- 1590 Al wat'er is van volck dat haven heeft oft ree:
 En bruysen door het blaeuw als Vorsten van de Zee. ¹⁵⁹¹
 Dit sal haer konst, dit haer vermeeten zijn, te dwinghen
 d'Oploepend' Oceaen naer haeren handt; en wringhen ¹⁵⁹³
 't Ghebit den winden wederspannich inden mondt;
- 1595 En 't morren te versmaên der baeren sonder grondt. ¹⁵⁹⁵
 O borsten van bedrijf! o moeden onbesneeden! ¹⁵⁹⁶
 O harten kloeck! o onverleemde dapperheeden! ¹⁵⁹⁷
 Rondom uw vaederlandt, sult ghy ghelijck een vuyr,
 En uwen hooftman zijn als een metaelen muyr.
- 1600 Die sal, verlaeden met den roof der Castiljaenen, ¹⁶⁰⁰
 De waepens van Leon, en de Bourgoensche vaenen ¹⁶⁰¹
 Besprenckelt van het bloedt, becroosen van het stof, ¹⁶⁰²
 't Huys voeren seghenrijck, en hanghen op het hof. ¹⁶⁰³
 Te weten Arragon dorst dencken, en Graenaeden, ¹⁶⁰⁴
- 1605 Dat zy de Zeeusche jeuchdt met keetens soude laeden;
 d'Hollandsche Maechden slaen, zijnd' eerst haer eer gheroofft. ¹⁶⁰⁶
 Toledo val die vloeck, en Saragossa' op 't hooft. ¹⁶⁰⁷

1591 *het blaeuw*, de zee.

1593 *oploepend*, woedende, onstuimige.

1595 *'t morren*, het bulderen;
versmaên, niet geven om, verachten;
sonder grondt, grondeloos.

1596 *borsten van bedrijf*, ondernemende mannen, mannen van de daad;
moeden onbesneeden, ongeknotte, dappere gemoederen.

1597 *onverleemde* onverzwakte.

1600 *verlaedene* zwaar beladen.

1601 *Bourgoensche*, deze naam werd toegepast op alle landen en onderdanen der
 Bourgondisch-Oostenrijkse vorsten; hier: Spaanse.

1602 *becroosen*, bemorst, door 't slijk gesleurd.

1603 *'t huys voeren*, naar huis medevoeren;
op het hof, in 's-Gravenhage.

1604 *te weten* (lat. *scilicet*), en nu durfde Arragon nota bene nog wel denken;
Graenaeden, het vroegere Moorsee koninkrijk Granada, dat in 1492 door Ferdinand en Isabella
 was veroverd.

1606 *slaan*, doden.

1607 Die vloek moge Toledo en Saragossa op het hoofd vallen.
Toledo, de hoofdstad van Castilië;
Saragossa, de hoofdstad van Arragon.

- Ghy volcken van een bloedt, houdt Eendracht met u beyden: ¹⁶⁰⁸
 Vertrouwt u Godt, uw saeck, uw Vorst: hy sal beleyden ¹⁶⁰⁹
- 1610 Uw rotten streng, te veld; uw vlooten trots, ter Zee: ¹⁶¹⁰
 En kneusen 't woest gheweldt; en helpen ons aen vree. ¹⁶¹¹
 Dat spoedich Amsterdam sal onder hem vermaeren, ¹⁶¹²
 En luycken op; ghelijck, aen 't eyndt der kindtsche jaeren,
 Een eedle maechdt die in haers jeuchdes bloeyen treedt:
- 1615 't Ghesicht ontfonckt; en 't rypen van 't vernuft ontleedt ¹⁶¹⁵
 Het vlytige ghelaet van slechtheyt vlack tot schroomen; ¹⁶¹⁶
 De stal des lichaems, hals en heup begint te vroomen; ¹⁶¹⁷
 En maxel crycht het gheen dat haeren bosem sluyt; ¹⁶¹⁸
 Achtbaerheyt voeghlyck blinckt ten schoonen aenschyn uyt: ¹⁶¹⁹
- 1620 Dan perlen, goudt, en sleep: zy wort gheviert van veelen!
 Heymlycke nydt ontfâen haer mindere ghespeelen. ¹⁶²¹
 De naemhaftighe stadt verdaedicht door zyn dolck ¹⁶²²
 Sal nemen toe in macht, en menichte van volck, ¹⁶²³
 Meer dan te vooren, in driehondert Sonneringhen, ¹⁶²⁴
- 1625 En wyder uyt, den creyts van haere vesten dringhen. ¹⁶²⁵
 Want, al, wie tyranny te woedichlyck ontstelt, ¹⁶²⁶
 Bloedighe wetten, oft vyandelyck gheweldt

- 1608 *volcken van een bloedt*, Hollanders en Zeeuwen. De Zeeuwen waren het wat betreft het probleem van een soevereiniteitsoverdracht niet eens met de Hollanders.
- 1609 *beleyden*, leiden, aanvoeren.
- 1610 *uw rotten streng*, uw kloeke benden, troepen.
- 1611 *kneusen*, verpletteren.
- 1612 *vermaeren*, vermaard worden.
- 1615 *'t ghesicht*, het oog;
vernuft, verstand.
- 1616 *vlytighe*, levendige;
slechtheyt vlack, kinderlijke eenvoud; de zin is: bij het rijpen van het verstand legt het vrolijke, onbezorgde meisje haar kinderlijke argeloosheid af, die voor maagdelijke schroom plaats maakt.
- 1617 *stal*, gestalte;
te vroomen, sterker te worden, zich te ontwikkelen.
- 1618 *maxel*, vorm;
haeren bosem, haar boezemkleed (onderwerp).
- 1619 *achterbaerheyt voeghlyck*, gepaste fierheid.
- 1621 *ghespeelen*, vriendinnen.
- 1622 *naemhaftighe*, beroemde.
- 1623 *menichte van volck*, bevolking.
- 1624 *sonneringhen*, jaren.
- 1625 *wyder*, verder
creyts, kring;
vesten, muren.
- 1626 *te woedichlyck ontstelt*, zeer verwoed en wreed.

- Ellendelyck sal uyt haer vaederlandt verjaeghen, ¹⁶²⁸
 Met vrouwen, kind'ren jong, en hoop beroyde maeghen,
 1630 Door open poorten zy ontfâen sal, naeck en bloedt;
 En met meedoogentheyt verquicken in haer schoot.
 De trouwe burghery haer nyver sal gheneeren ¹⁶³²
 By 't ploeghen vande Zee; by coopen en verteeren; ¹⁶³³
 En spysen landen vreemdt, en Coninckrycken groot, ¹⁶³⁴
 1635 In diere tyden en vertwyfeld' honghers noodt, ¹⁶³⁵
 Met lyftocht allerhand, en voorraedt uyt haer schuyren:
 By 't afval van 't ghenot verovren haer ghebuyren. ¹⁶³⁷
 Van schepen af, en aen, om waer, om goudt te hael, ¹⁶³⁸
 Sal 't krielen op het Y, en swart zyn inde Wael. ¹⁶³⁹
 1640 Al sal't'er besich zyn, al woelen met onlede, ¹⁶⁴⁰
 Van voeren, lossen, laên, met waeghen, schuyt, en slede. ¹⁶⁴¹
 't Ghewin ghedijt tot pracht, tot cier de rijckdoom swaer. ¹⁶⁴²
 Dan boutmen wel seshondert huysen op een jaer. ¹⁶⁴³
 't Ghetal der kercken wast, daer sietmen sluysen graven; ¹⁶⁴⁴
 1645 Een leegher arbeydsliên hier delven aen een haven. ¹⁶⁴⁵

1628 *ellendelyck*, als balling.

1632 *nyver*, ijverig,
haer gheneeren, de kost verdienen.

1633 *by 't ploeghen van de Zee*, door de zee te klieven, te bevaren;
verteeren, verruilen.

1634 *spysen*, van spijs voorzien.

1635 *diere tyden*, duurte, schaarste van levensmiddelen.

1637 (zal) de naburen voor zich winnen, hun gunst verwerven door hen te spijzen met de afval van haar (Amsterdams) tafel, d.i. met het overtollige dat zij zelf niet nodig heeft.

1638 *waer*, koopwaer;
te hael, te halen.

1639 *inde Wael*, een binnenhaven, begrensd door de tegenwoordige Kromme en Oude Waal en van het open Y afgesloten door een dubbele palengordel.

1640 *met onlede*, bedrijvig.

1641 *voeren*, aanvoeren.

1642 *cier*, weelde, prachtlievendheid.

1643 dit is in 1601 gebeurd.

1644 *'t ghetal der kercken wast*, dit slaat op de Zuiderkerk, die in 1611 zó ver gereed was, dat zij gebruikt kon worden;
sluysen, Hooft denkt aan de in 1601 gegraven St.-Antoniesluis, de Nieuwe Haarlemmersluis en de sluis die bij de Heiligewegspoort lag en 'Boerenverdriet' genoemd werd.

1645 *een haven*, de nieuwe Waal, 1610-1621.

- Daer slaetmen eenen grondt, zeediep, van paelen sterck, ¹⁶⁴⁶
 En kroont den Aemstel, met ghewelleft metselwerck
 onwickbaer door zijn wicht; om boven op te laeden ¹⁶⁴⁸
 Weldighe Zuylen 's Beurs voortreffelijcke cieraeden. ¹⁶⁴⁹
- 1650 Soo besich 's Somerssons, de byen zijn in 't Goy ¹⁶⁵⁰
 Daer soete boeckweyt bloeydt; als zy (om inde koy
 Te seer bevollickt, niet elck ander te verdringhen)
 Uytleyden haers gheslachts mondighe' anwasselinghen: ¹⁶⁵³
 Oft als zy vliegghen d'een den andren in 't ghemoedt, ¹⁶⁵⁴
- 1655 En nemen af den last van 't aenghewonnen goedt:
 Oft als zy yverich den claeren honich vaeten, ¹⁶⁵⁶
 Met soete leckerny opvullende de raeten:
 Oft als zy keeren uyt, met al haar burghery, ¹⁶⁵⁸
 Den bommel een ghediert soo nyver niet als zy: ¹⁶⁵⁹
- 1660 Het isser drang, en drock en nerghens sietmen luyen: ¹⁶⁶⁰
 Den honich geurich ruyckt nae d'uytghesooghen kruyen.
 O welke schatten! o welck over grof ghewin
 Sal komen aengheweydt tot haere paelen in, ¹⁶⁶³
 En vullen 't landt; wanneer het Y sal doen verflaeuwen
- 1665 Den Lissebonschen Taach, en neerslaen zijn winckbraeuwen; ¹⁶⁶⁵

- 1646 *grondt*, fundament, fundering. Bedoeld is de bouw van de Beurs 1608-1613; een gewelf werd over het water geslagen, waar de Amstel onder vijf bogen doorstroomde, waarvan de middelste hoog genoeg was om tot doorvaart te dienen. Het verhoogde plein op deze brug werd bestraat en omgeven aan vier zijden met een rondbogen-gaanderij, rustend op veertig kolommen van blauw arduin.
- 1648 *onwickbaer door zijn wicht*, onwrikbaar door zijn gewicht.
- 1649 *weldighe*, forse.
- 1650 *'s Somerssons*, gedurende de zomerwarmte.
- 1653 *anwasselinghen*, jongen; ed. 1636; *bejeughd' aenwasselinghen*.
- 1654 *d'een den andren in 't ghemoedt*, elkander tegemoet.
- 1656 *vaeten*, als 't ware in het vat doen.
- 1658 *keeren uyt*, weren (uit de korf).
- 1659 *bommel*, hommel.
- 1660 *drang*, vol van gedrang;
luyen, luieren.
- 1663 *aengheweydt*, aangewaaid;
paelen, gebied.
- 1665 *doen neerslaen zijn winckbraeuwen*, beschaamd maken.

- Al hanghen zy, van oudts begruyst, vol gouden sands! ¹⁶⁶⁶
 Wat sal 't ghemeene best ghevoelen onderstands, ¹⁶⁶⁷
 Als haere jeuchdt den hoop van Portugal sal plucken ¹⁶⁶⁸
 In 't Oost; en haelen t'huys den Oest vande Molucken! ¹⁶⁶⁹
- 1670 't Bestaen sal manlijck zijn, maer wat voor woorden smeên ¹⁶⁷⁰
 Sal menschen tong, om yet te segghen vande gheen,
 Die reysen sullen uyt, waer lancx zy noyt en hoorden
 Dat yemandt was ghekeert; en soecken, in het Noorden
 't Welck nimmermeer ontdoyt, door's pekels korter sway, ¹⁶⁷⁴
- 1675 Een wech nae 't machtich Chine', en rijcken van Cathay? ¹⁶⁷⁵
 Die terghers vande doot die henen sullen slippen ¹⁶⁷⁶
 Door midden 't driftich ijs aen Hemelhooghe klippen; ¹⁶⁷⁷
 Daer schors op schorse schuyft, en leydt in 't lang, en 't bree, ¹⁶⁷⁸
 Als kercken boven, en als kercken onder Zee:
- 1680 Die door den haeghel blindt en onghebaende plecken, ¹⁶⁸⁰
 Ghelijck ter hellen, vande Son af, sullen trecken
 Tot daer de maendt een deel is vanden dach, en daer ¹⁶⁸²
 Een dach en nacht alleen volmaecken 't heele jaer.
 Die, veele maenden, van de wereld af ghescheyden,
- 1685 Begraven onder sneeuw haer leven sullen leyden,
 By 't hongrich huylen van 't ruych onghedierte fel, ¹⁶⁸⁶
 In 't Coninckrijck des nachts, ghelijck als inden hel.

- 1666 *begruyst*, bestoven;
vol gouden sands, vol stofgoud, dat veel in de rivier de Taag gevonden werd.
- 1667 *wat - ghevoelen onderstands*, hoe zich versterkt gevoelen.
- 1668 *den hoop van Portugal*, waar Portugal op gehoopt had.
- 1669 *oest*, oogst.
- 1670 *'t bestaen*, het ondernemen, dat te durven.
- 1674 *door 's pekels korter sway*, langs korter zeeweg.
- 1675 *Cathay*, het noorden van China; men denke aan de tocht van Barentz en Heemskerk (1596).
- 1676 *terghers*, trotseerders.
- 1677 *door midden 't driftich ijs*, midden door het drijvend ijs langs hemelhoge klippen.
- 1678 *schors*, laag.
- 1680 *blindt*, die het gezicht belemmert, verblindende.
- 1682 Aan de Noordpool duren dag en nacht ieder een half jaar, zodat de maand een gedeelte is van de dag en deze met de nacht samen één jaar vormt.
- 1686 *'t ruych onghedierte fel*, het wilde, felle, verscheurend gedierte.

- Voorwaer Alcmenaes soon en heeft sich noyt vermeten ¹⁶⁸⁸
 Soo onvertsaecheden daedt; al heeftmen uytghekreten
 1690 Dat hy 't volck onderaertsch deed beven van ontsach, ¹⁶⁹⁰
 En sleypte Cerberus gheketent voor den dach. ¹⁶⁹¹
 Nochtans en sal haer roem wijdvluchtich hier niet marren; ¹⁶⁹²
 Als oft zy aende weet op seylsteen, vaste starren, ¹⁶⁹³
 Graedbooch, en Astrolaeb, alleen ghebonden was, ¹⁶⁹⁴
 1695 En 't waelen vande Naeld aen 't luysternauw Compas. ¹⁶⁹⁵
 't Sal Crijchsvolck wesen. Dat wil voelen en beschreyen ¹⁶⁹⁶
 De Zee van Hercules: dien (als hy breedt gaet weyen ¹⁶⁹⁷
 Den Oceaen te trots, met uytghelaeten vloedt) ¹⁶⁹⁸
 Het Amsterdamsch beleydt doen sincken sal zijn moedt: ¹⁶⁹⁹
 1700 Soo dat hy golf, op golf, beteutert door 't vervaeren, ¹⁷⁰⁰
 Sal slorpen aerseling, ter straet in, met zijn baeren. ¹⁷⁰¹
 Ick sie d'Hollandsche vloot den Andaluz aen boordt: ¹⁷⁰²
 De roock en vlam van 't schut: de pekel roodt van moordt: ¹⁷⁰³

1688 *Alcmenaes soon*, Hercules.

1690 *ontsach*, vrees, angst.

1691 *Cerberus*, de helhond, een monster volgens sommigen met 50 of 100, volgens anderen met 3 koppen, met slangen om de hals en de staart van een draak.

1692 *wijdvluchtich*, wijdvliegend, zich ver uitbreidend;
marren, toeven, blijven.

1693 *de weet op*, kennis van, het zien op, bedrevenheid in het gebruiken of waarnemen van;
seylsteen, magneet.

1694 *graedbooch*, een houten werktuig om op zee de hoogte van hemellichamen te meten, bestaande uit een stok, waarlangs verschillende dwarshouten met vizieren aan beide kanten, konden geschoven worden;
astrolaeb, een ring of rond wiskunstig werktuig om op zee door merken en vizieren de loop en de hoogte van zon en sterren te meten.

1695 *'t waelen*, heen en weer bewegen.

1696 *dat wil*, enz., dat zal de zee van Hercules (de straat van Gibraltar) gevoelen en beschreien.

1697 *dien*, wie;
breedt gaet weyen, zich groot gaat voordoen, veel vertoning maakt.

1698 *den Oceaen te trots*, ten spijt van de Oceaen;
met uytghelaeten vloedt, met hooggaande golven.

1699 *het Amsterdamsch beleydt*, onderwerp; men denke aan Jacob van Heemskerks tocht naar Gibraltar in 1607;
moedt, overmoed.

1700 *beteutert*, ontsteld;
vervaeren verschrikken.

1701 *aerseling*, achteruit, terug.

1702 *den Andaluz*, de bewoner van Zuid-Spanje;
aen boordt, langs het strand (van de Andalusiër).

1703 *schut*, geschut;
pekel, zee.

't Bestorven Gibraltar van vrees om 't hart beneepen:

1705 En al de Westerstrandt gheplondert van haer schepen: ¹⁷⁰⁵

Die baet het niet te zijn als slooten opgebouwt,
Nocht dat zy spieghlen doen de dyninghen, van 't goudt.

Soo mannen harten, soo, soo moeden van vermoghen. ¹⁷⁰⁸

Dat's in zijn croon, den Vorst des ondergangs ghevlooghen; ¹⁷⁰⁹

1710 En, van 't vermetel hoofd, de pracht ghemaect tot schandt. ¹⁷¹⁰

Soo seyndtmen 't oorloch uyt: en haeldmen vreed' in 't landt. ¹⁷¹¹

O voorspoed spoedich, des my 't wonder doet verstommen; ¹⁷¹²

Dat ghy soo flux, o stadt! sult wesen opgekloppen,

En hebben u gheset, in sulcken hoochte, daer

1715 Soo meenich, te vergheefs, nae steyghert duysent jaer!

Men bidd' de Maeticheynt dan maer, dat zy te vreeden ^{1716-1741 1716}

Zy, u te blyven bij, in uw gheluckicheden,

En vestigh' uwen stoel: Want nerghens is soo veyl ¹⁷¹⁸

Den onverwachten val, als op de toppen steyl;

1720 Soo slibbrich staen, als op den cruyn; soo te bedincken

Het gyben, als voorwind, en soo ghereedt het sincken. ^{1721 1720b-1721a}

Ghelijck ick sie, uyt wenst tot weelde, te ghemoedt ¹⁷²²

Al wat verbasterings der ouwde zeeden goedt; ¹⁷²³

En, om het snood ghewin, in last de goede wetten. ¹⁷²⁴

1725 Doch sullen daer de beste' haer voorgang teghen setten, ¹⁷²⁵

1705 *gheplondert*, beroofd. Heemskerk viel de schepen voor Lissabon aan en vernielde deze.

1708 *soo*, flink zo, zo moet gij handelen;

moeden van vermoghen, krachtige gemoederen.

1709 *den Vorst des ondergangs*, de vorst van 't Westen, van Spanje.

1710 *pracht*, trots.

1711 *seyndt*, zendt.

1712 *spoedich*, snel;

des, enz., waarvan het wonder mij doet verstommen.

1716-1741 Zie Inleiding 1.2.3. en 1.4.

1716 *dat zy te vreeden zy*, enz., dat het haar moge behagen u in uw voorspoed bij te blijven.

1718 *vestigh'* bevestige;

stoel zetel;

veyl, licht te verkrijgen, te vinden.

1721 *ghereedt*, gemakkelijk.

1720b-1721a *soo te bedincken het gyben*, nooit moet men meer op zijn hoede zijn voor het omslaan van de bezaan, dan bij het voor de wind zeilen.

1722 *wenst*, aanwensel, gewoonte;

sie te ghemoedt, tegemoet zie.

1723 *al wat*, heel wat.

1724 *snood ghewin*, vuig, laag gewin, uit lage winzucht.

1725 *voorgang*, voorgaan, voorbeeld.

- Uytblinckende' als in goudt het heldere ghesteent:
 Soo dat daer schaemroodt door de goedighe ghemeent
 Sal raecken omtesien, en rouw haer hart te roeren,
 En volghen op het licht dat d'Overheden voeren.¹⁷²⁷⁻¹⁷²⁹
- 1730 Oft oock, o groote stadt! u eenich misverstaen,¹⁷³⁰
 Tot altenauwen voet, van heerschen socht te raên,¹⁷³¹
 Waer op licht waere, dat weer Tyranny insloope;
 Niet edel Hoofttack, niet Croondraechster van Europe.¹⁷³³
 Houdt vry der volcken toom wel staedich inder handt:¹⁷³⁴
- 1735 Maer voor het uysterst schroom den teughel, met verstandt

- 1727-1729 zodat daardoor schaamrood de goe gemeente (de burgerij) zal treffen om in te zien, en rouw de g. gem. z. tr. om hun hart te ontroeren en na te volgen het licht enz. (Als men de *goedighe ghemeent* tot onderwerp maakt, komt men tot een andere zinsconstructie. Ook is mogelijk: en rouw hun hart zal treffen tot ontroeren, tot ontroering toe en tot het navolgen van het licht enz. Er zijn nog andere mogelijkheden, maar we laten het hierbij. De betekenis van het geheel is in de kontekst duidelijk.)
- 1730 *oft oock*, indien soms;
misverstaên, misverstand, dwaling.
- 1731 tot al te strenge wijze van regeren zou aanraden, waarna het licht zou kunnen gebeuren, dat de tyrannie weer zou insluipen. Hooft denkt hier aan de predikanten, die een strenge regering aanrieten.
- 1733 *niet*, laat dat niet gebeuren;
Croondraechster, die de kroon spant, uitmunt boven anderen. Door dit woord is Vondel hoogstwaarschijnlijk geïnspireerd tot de bekende verzen: Aen d'Aemstel, en aen 't Y, daer doet sich heerlijk ope / Sy die, als Keyserin, de Kroon draeght van Europe (Dit zijn de eerste regels van het gedicht *Op Amstelredam* volgens de uitgave Poesy 1647 II, 2e druk. In 1631 en de uitgave *Verscheide gedichten* 1644, blz. 127 staat: Het Y en d'Aemstel voên de hoofstادت van Europe, / Gekroont tot Keizerin; des nabuurs steun, en hope. Deze laatste regels vinden we ook in de WB-uitgave, Amsterdam 1929, dl. III, 35, 918, 919. De tekst van 1647 is veel barokker en weidser dan die van 1631, 1644 en de WB.)
- 1734 *wel staedich*, wel voortdurend.

- Van wicht, den breydel rept, wat styver oft wat sachter.^{1735, 1736}
 Te ruym dat struycgelt vaeck, en al te cort leydt achter.¹⁷³⁷
 In vryheyt ordentlijck uw burghery laet treên,¹⁷³⁸
 Recht tusschen dienstbaerheyt en wetteloosheyt heen.^{1734-1739 1739}
 1740 Soo groeydt, soo bloeydt, so wast, o rechterhandt der Staeten,
 In mooghentheyt, gheluck, en tal van ondersaeten.¹⁷⁴¹
 En ghy, o vrouwen, wischt uw traenen af en lijdt
 Gheduldich desen, om den naekomenden tijdt.¹⁴⁷⁸⁻¹⁷⁴³

Rey van Aemstellandsche jofferen

- O wat heb ick ghesien met mijn beslooten ooghen!¹⁷⁴⁴
 1745 Wat heeft my inden droom verscheenen, staen vertooghen,¹⁷⁴⁵
 De voorsegghende Vecht daer wonderheyden al!
 Voorwaer den Hemel weet wel hoe hy 't schicken sal:
 En seghent dickwils, als hy uyt schijndt op verdelghen.
 Des laet ons d'onspoedt als gheneesedranck verswelghen,¹⁷⁴⁹
 1750 Die, onvermaecklijck op de tong, den gheest wel smaectt,¹⁷⁵⁰
 Door hoop van 't smaecklijck goedt, dat lijf en siel vermaectt.¹⁷⁵¹

Eyndt

- 1735, 1736 maar schroom de teugel al te strak aan te trekken; al naar gelang, naar het gewicht der omstandigheden, moet ge de breidel bewegen, hanteren, hem nu eens wat krachtiger aantrekken dan weer wat vieren;
met verstandt van wicht is een uitdrukking ontleend aan het paardrijden. Onder *wicht* verstaat men eigenlijk de mate waarin het paard meer of minder *zwaar op de hand is*.
- 1737 *struickelt*, doet struikelen;
al te cort leydt achter, het al te kort intomen heeft ten gevolge dat men achterop raakt met betrekking tot de anderen.
- 1738 *in vryheyt ordentlijck*, enz., laat de burgerij een ordelijke, gepaste vrijheid genieten.
- 1734-1739 Veenstra (Invloeden 199) zoekt de invloeden voor Hooft's ideeën over wijze gematigdheid in de politiek vooral bij Lipsius en Montaigne, zie Inleiding 1.2.1. (In Lipsius' *Politica* vinden we veel van Tacitus, zodat minstens via Lipsius hem Tacitus' denkbeelden bekend waren.). Zie ook Inleiding 1.2.3.
- 1739 Zie Brandt, blz. 13, Inleiding 1.2.2.
- 1741 *mooghentheyt*, macht.
- 1478-1743 Zie Inleiding 1.2.3. en 1.4.
- 1744 *beslooten*, gesloten.
- 1745 *staen vertooghen*, vertoond, laten zien.
- 1749 *onspoedt*, tegenspoed;
verswelghen, innemen.
- 1750 *onvermaecklijck*, onaangenaam.
- 1751 door de hoop op het aangename, het goede, dat uit de tegenspoed voortvloeit, en waardoor lichaam en ziel worden verkwikt.